

Jaarbericht 2025

Inleiding

Reizende
parlementariërs

Zeker als de wereld brandt, moet je met elkaar in gesprek blijven. Dat vinden de veertien geïnterviewde senatoren in dit Jaarbericht. Ze nemen geregeld deel aan parlementaire assemblees. Op de agenda staan belangrijke, maar vaak ook complexe thema’s. Netwerken en elkaar leren kennen, is minstens zo belangrijk. Want parlementariërs kunnen openingen creëren en het proces op gang brengen, ook bij grote internationale conflicten. Bijzonder is dat delegaties van landen die elkaar te vuur en te zwaard bestrijden, in de luwte van een assemblee wél nader tot elkaar komen. In de dubbel-interviews vertellen senatoren hoe het eraan toegaat en wat is bereikt in 2025.

In dit Jaarbericht is er verder aandacht voor het einde van de Tweede Wereldoorlog waarvan het leed nog altijd doorklinkt. Op 20 november 2025 was het precies tachtig jaar geleden dat het parlement na de oorlog weer in gezamenlijkheid bijeenkwam. Om dit te herdenken én tachtig jaar vrijheid te vieren, organiseerden de Staten-Generaal een Bijzondere Verenigde Vergadering. Eerste Kamervoorzitter Mei Li Vos memoreert de vergadering in haar essay voor dit Jaarbericht waarin ze pleit voor meer mildheid en begrip: ‘We aarzelen in de senaat niet om stevig van mening te verschillen en wetsvoorstellen binnenstebuiten te keren. Dit gebeurt met woorden, na afloop schudden we elkaar de hand. Dat vind ik van grote waarde.’

Om de afstand van het grote publiek tot wat er in de Eerste Kamer gebeurt te verkleinen, is er dit jaar ten slotte geïnvesteerd in publieksactiviteiten. Van de Week van de Rechtsstaat tot rondleidingen voor scholierengroepen onder het motto ‘als jongere kun jij weliswaar niets met politiek hebben, maar politiek heeft wél iets met jou’. De Eerste Kamer blijft zoeken naar creatieve manieren om meer mensen te betrekken bij haar werk, de allerlaatste toets van wetsvoorstellen. Wie begrijpt hoe secuur het mikadobouwwerk van de democratische rechtsstaat in elkaar steekt, zal die democratische rechtsstaat ook meer gaan waarderen.

Colofon

Teksten en cijfers
Griffie Eerste Kamer

Fotografie
Henriëtte Guest, Serge Ligtenberg,
Robin Utrecht

Lay-out
Ontwerpwerk, Den Haag

Druk
StyleMathôt, Haarlem

Inhoud

Interviews

Dubbelinterviews met senatoren die lid zijn van assemblees.

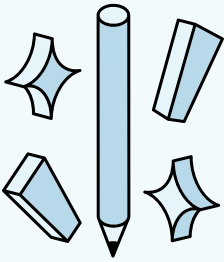
Vanaf pagina 12, begrippenlijst op pagina 89.

pagina 4	Wees zuinig op de democratie essay Voorzitter Mei Li Vos
pagina 8	Vrijheidsmuseum Groesbeek
pagina 11 en verder	Behandeling wetsvoorstellen
pagina 32	‘De rechtsstaat dichterbij brengen, is een goede zaak’ gesprek met Griffier Remco Nehmelman
pagina 44	Investeer in de democratische rechtsstaat essay Eric Stokkink
pagina 48	Nieuwe Kamervoorzitter
pagina 50 en verder	Behandeling wetsvoorstellen (vervolg)
pagina 56	Werkbezoeken voor meer context
pagina 58	Bezoek aan Aruba, Curaçao en Bonaire
pagina 60	Interparlementair Koninkrijksoverleg in Den Haag
pagina 62	Eerste Kamer en provincies
pagina 64	Internationale ontvangsten
pagina 70	Principe van de halve waarheid essay Ariejan Korteweg
pagina 74	Personalia 2025
pagina 77	Waarnemingsmissies
pagina 80	Herdacht in 2025
pagina 84	Financiën
pagina 88	De Eerste Kamer bezoeken

Essays

ProDemos-directeur Eric Stokkink over het bereiken van jongeren (pagina 44) en journalist Ariejan Korteweg over lobby (pagina 70).

Cijfers

Infographics met de belangrijkste data van de Eerste Kamer in 2025.

Vanaf pagina 9.

Eerste Kamerleden

Vrijheid

Wees zuinig op de democratie

Essay door
Eerste Kamervoorzitter
Mei Li Vos

Op 20 november 1945 sprak Koningin Wilhelmina de eerste troonrede na de Tweede Wereldoorlog uit. Dat historische moment vierde het parlement in 2025 met een Bijzondere Verenigde Vergadering in de Grote Kerk in Den Haag. ‘Te duur hebben wij onze vrijheid gekocht dan dat wij haar nu zouden misbruiken of verspillen,’ zei Koningin Wilhelmina in 1945. Tachtig jaar later blijft dat een opdracht aan ons allemaal.

Vrijheid is geen eenvoudig bezit. Te makkelijk geven we vrijheid op voor gemak, bijvoorbeeld in de digitale wereld, en gunnen we soms een ander minder vrijheid van spreken dan onszelf. Vrijheid voor ons allemaal vergt dat we elkaar zien als mensen met gelijke rechten. In de Grondwet staat hoe we onze vrijheid beschermen. ‘De Grondwet waarborgt de grondrechten en de democratische rechtsstaat’, deze algemene bepaling is in 2022 toegevoegd als ‘ondubbelzinnige maatstaf’, zoals demissionair minister-president Dick Schoof zei tijdens de Bijzondere Verenigde Vergadering.

De grondrechten leggen vast hoe wij als Nederlanders vrij kunnen leven, zonder bang te hoeven zijn voor de willekeur van de overheid. Het is niet voor niets dat gelijkheid het eerste grondrecht is. Daarna volgen de rechten die alle kanten van onze vrijheid beschermen. Die boodschap is zo belangrijk dat we een boekje hebben laten maken dat zo ontworpen is dat je het altijd bij je kunt dragen. Als een dagelijkse herinnering aan wat kostbaar én aan wat kwetsbaar is. Om bij je te dragen en om uit te dragen. De eerste twee exemplaren heb ik samen met Tweede Kamervoorzitter Thom van Campen en de kinderen Owen en Erkinay aan Koning Willem-Alexander en Prinses Amalia aangeboden. In een glazen stolp om de kostbaarheid en kwetsbaarheid van onze grondrechten te symboliseren.

Grondrechten beschermen is een verantwoordelijkheid van ons allemaal. Dat was de les van de onvrijheid in de Tweede Wereldoorlog: we wisten toen heel goed wat we misten, omdat het er niet meer was. We waren doordrongen van het besef dat je zuinig moet zijn op de democratie, want zonder democratie is er geen vrijheid. Na de Tweede Wereldoorlog bouwden we Nederland op, het land, de democratie, de rechtsstaat en sociale zekerheid. Nederlanders leerden een ongekennde welvaart kennen. Ouders konden erop vertrouwen dat hun kinderen en kleinkinderen het beter zouden krijgen dan zichzelf.

Die vanzelfsprekendheid van vooruitgang, voorspoed en voorspelbaarheid is er niet meer. Tijdens de Bijzondere Verenigde Vergadering sprak ook generaal buiten dienst Peter van Uhm. ‘De enige zekerheid in deze tijd is dat de onzekerheden alleen maar toenemen,’ zei hij. Van Uhm hield ons voor om juist nu zo veel mogelijk zekerheid te geven. Een van de manieren waarop wij politici dat moeten doen, zei hij, is door samen te werken, overeenkomsten te benadrukken en verschillen te overbruggen. Zijn boodschap heb ik me aangetrokken.

Aanbieding van het grondrechtenboekje aan Koning Willem-Alexander en Prinses Amalia

Schud elkaar de hand, kijk elkaar in de ogen. Ook daarmee houd je de democratie in stand

De politiek is daarbij als eerste aan zet. Politici zijn de eerst aangewezenen om weerstand te bieden aan krachten die onze democratische waarden en zekerheden bedreigen. De democratische wereld om ons heen staat onder druk. Waarden zoals hoor en wederhoor, respect voor elkaars verschillen en gelijkwaardigheid worden soms met voeten getreden. Willen we ons land sterk houden, dan is het de taak van politici om hoop en lotsverbondenheid te benadrukken en samen te werken. Dat betekent niet dat er geen verschillen kunnen zijn. Juist niet.

Precair evenwicht

De democratische rechtsstaat blijft namelijk in balans door ons meerpartijensysteem, met alle onderlinge verschillen. Maar ook door de verhouding tussen de wetgevende, uitvoerende en de rechtsprekende macht, door de taakverdeling tussen de centrale en de decentrale overheden, en niet te vergeten door de vrije en onafhankelijke pers. Daarbij zijn ook de zorg, het onderwijs, het maatschappelijk middenveld en het bedrijfsleven onmisbare steunpilaren. Ik vergelijk het vaak met een mikado-bouwwerk. Een precair evenwicht dat je met een te ruwe behandeling in elkaar kan laten vallen. Dat tedere maar prachtige bouwwerk vergt continue aandacht en onderhoud. We mogen best kritisch zijn op onderdelen, maar laten we vooral zuinig zijn op alle onderdelen van onze democratie, rechtsstaat en samenleving. Samen geven we daaraan vorm, met zo groot mogelijke vrijheid, maar wel binnen de regels van de democratische rechtsstaat.

Hoe we dat doen in de Eerste Kamer? Ieder Kamerlid heeft een ideaal over wat het goede leven is en hoe mensen zich tot elkaar zouden moeten verhouden. Die diepe overtuigingen moeten kunnen botsen in het debat. Want we verschillen van elkaar en dat is de essentie van een democratie: besluiten nemen ondanks de verschillen. Het is goed dat de Eerste Kamer nog eens naar wetten kijkt. Als je de toetsing door de senaat weghaalt, kunnen er ongelukken ontstaan. Bovendien dienen regering en Tweede Kamer rekening te houden met de Eerste Kamer bij wetsvoorstellen. Alleen dat al zorgt voor betere en meer zorgvuldige wetgeving, waarbij de verschillen tussen mensen en hun belangen zijn meegewogen.

Zie de ander

Maar ook u, lezer, bent aan zet. Door na te denken over de vraag wat u kunt doen om onze democratie en de rechtsstaat te stutten. Dat klinkt misschien heel groots, maar juist de kleine gebaren vormen de basis. Zorg dat je elke dag een praatje maakt, met de bakker, maar ook met de andere klanten bij de bakker. Groet elkaar op straat of in de bus en kijk elkaar daarbij in de ogen. Zie de ander. Heeft u de smaak te pakken, dan kunt u altijd een volgende stap zetten: een hand uitsteken, om te schudden of om te helpen. Wanneer we oog hebben voor elkaar, de overeenkomsten zien en de verschillen respecteren, versterken we onze samenleving en daarmee ook onze democratie en rechtsstaat.

Door elkaar in de ogen te kijken, heb je echt contact, zoveel dieper dan met een kort bericht via onze smartphones. Daarmee houden we ook de democratie in stand. Dat doen we in de Eerste Kamer iedere dinsdag door bij het begin van de plenaire vergadering de hand te schudden, van de Voorzitter, de griffiers, van elkaar en van de bewindspersonen. Vervolgens voeren we het debat. Dat is soms een strijd waarin het op standpunten hard tegen hard gaat, maar waarbij we elkaar als mens blijven respecteren. Een wetsvoorstel wordt in zo'n debat helemaal uitgebeend. Dat kost tijd, is soms stroperig, en misschien ook wel saai, maar dat hebben we graag over voor de kwaliteit van de besluitvorming. Laten wij dus vooral van mening verschillen, alle hoeken en gaten van een wet en de gevolgen ervan verkennen en onderzoeken. Die wet binnenstebuiten keren met onze woorden. Na afloop schudden we elkaar opnieuw de hand. Die traditie is van grotere waarde dan menigeen denkt.

Mei Li Vos is sinds 2019 senator, eerst voor de PvdA en sinds 2023 voor GroenLinks-PvdA. Op 7 oktober 2025 heeft de Eerste Kamer haar gekozen als Voorzitter. Zij studeerde politicologie in Amsterdam en promoveerde in de sociale wetenschappen. Vos richtte het Alternatief voor Vakbond (AVV) op en was tussen 2007 en 2017 acht jaar lid van de Tweede Kamer. Naast haar functie als Voorzitter is Vos zij-instromer in het basisonderwijs.

Eerste Kamervoorzitter Mei Li Vos

Vrijheidsmuseum Groesbeek

Leden van de Eerste Kamer brachten donderdag 9 oktober een bezoek aan het Vrijheidsmuseum in Groesbeek in het kader van tachtig jaar vrijheid. Zij spraken over vrijheid vroeger, nu en in de toekomst met leerlingen uit groep acht van basisschool De Komeet uit Malden.

Beleving

Het bezoek begon met een korte film over de Tweede Wereldoorlog, de bevrijding van Nederland, het belang van vrijheid en de oprichting van het museum. In groepen werden de Kamerleden en leerlingen vervolgens door het museum geleid, waarbij ze in gesprek gingen over stellingen die te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog, vrede, vrijheid en veiligheid. Ze bezochten een nagebouwde schuilkelder waar ze konden ervaren hoe het was om te moeten schuilen in oorlogstijd. Zowel de kinderen als de Kamerleden vonden deze ervaring indrukwekkend en aangrijpend. Tijdens de rondleiding kwam ook Operatie Market Garden aan bod, die tachtig jaar geleden in deze regio plaatsvond.

Gesprek

Aan het einde van het bezoek gingen de leerlingen en Kamerleden met elkaar in gesprek over vrijheid onder begeleiding van Kindercorrespondent Tako Rietveld. Het gesprek ging over of iedereen zich altijd vrij voelt, hoe een derde wereldoorlog voorkomen kan worden en waarover de leerlingen zich zorgen maken. Hieronder vielen armoede, het klimaat en geweld op straat. Ook wilden de kinderen alles weten over het werk van de senatoren.

Leerlingen en senatoren in gesprek over vrijheid

‘Het bezoek was indrukwekkend en waardevol. Het is van groot belang om met scholieren in gesprek te gaan over wat hen bezighoudt en wat zij voelen. Omdat ze nog niet mogen stemmen, is het juist belangrijk om met elkaar in gesprek te blijven, zodat ook hun stem wordt meegenomen’, zei Eerste Kamervoorzitter Mei Li Vos na afloop.

Senator Martin van Rooijen benadrukte dat hij onder de indruk was van de voorbereiding van de leerlingen en van de ontzettend goede vragen die zij stelden: ‘Het is waardevol dat zij naar aanleiding van dit bezoek ook thuis over vrijheid gaan praten.’

Tachtig jaar vrijheid

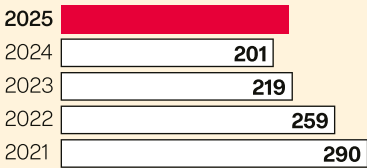
Op 20 november 2025 was het tachtig jaar geleden dat de Eerste en de Tweede Kamer voor het eerst weer gezamenlijk vergaderden nadat het parlement ruim vijf jaar niet bijeen was gekomen vanwege de Duitse bezetting. De Tweede Kamer kwam op 25 september 1945 voor het eerst samen, de Eerste Kamer vergaderde op 18 oktober 1945. Het zogeheten noodparlement kwam vervolgens op 20 november 1945 samen voor de eerste naoorlogse troonrede van Koningin Wilhelmina.

Het bezoek was onderdeel van het viere van tachtig jaar vrijheid

Wetsvoorstellen

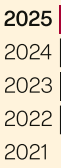
215

afgehandeld

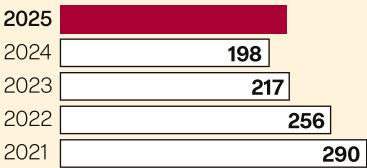
1

verworpen

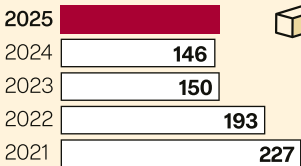
214

aangenomen

150

hamerstukken

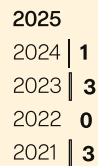
5

initiatieven

0

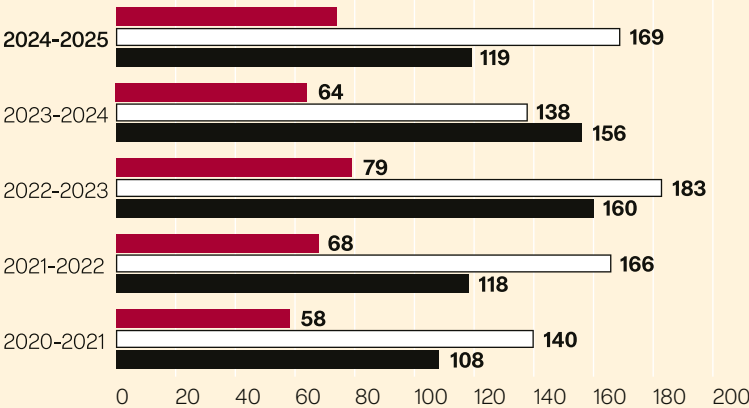
novelles

74

gemiddelde doorlooptijd (in dagen)

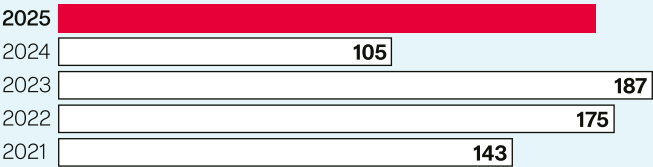
Eerste Kamer
Tweede Kamer
Raad van State

Moties

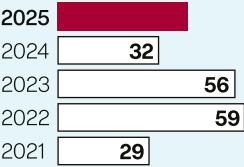
169

totaal behandelde moties

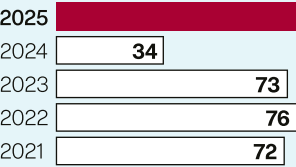
41

aangenomen

76

verworpen

5

gewijzigd

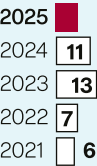
16

aangehouden

7

ingetrokken

24

vervallen

Verbod criminele motorbendes

De Eerste Kamer heeft op 27 mei een initiatief-wetsvoorstel van de Tweede Kamer verworpen om ondermijnende organisaties bestuurlijk te verbieden. Het voorstel was vooral gericht op criminele motorbendes. De fracties van SGP, CDA, VVD en JA21 stemden voor het voorstel. De fracties van OPNL, GroenLinks-PvdA, D66, Volt, PVV, FVD, SP, PvdD, ChristenUnie, BBB, 50PLUS en Fractie-Kemperman stemden tegen. Derk Boswijk (CDA), Wendy van Eijk (VVD) en Diederik van Dijk (SGP) verdedigden de wet namens de Tweede Kamer.

Nut en noodzaak

Veel woordvoerders zeiden dat de maatschappij is veranderd sinds de indiening van het voorstel in 2018. Intussen zijn zeven motorbendes verboden. In 2022 is een aanscherping van wetgeving in werking getreden. Ook is de rechter sneller overgegaan tot een verbod. Zij vroegen of de wet nog wel nuttig en noodzakelijk is. Volgens de initiatiefnemers is een verbod nog steeds nodig. Eind vorig jaar bleek dat leden van verboden motorclubs nieuwe clubs oprichten of overstappen naar andere clubs waar zij doorgaan met ondermijnende activiteiten.

De senaat heeft in 2025 dit wetsvoorstel als enige verworpen

Over de wet

Het voorstel is in 2018 ingediend door Tweede Kamerleden van PvdA, CDA, VVD, ChristenUnie en SGP. Het moest de minister de bevoegdheid geven om ondermijnende organisaties te verbieden. De initiatiefnemers richtten zich met dit voorstel specifiek op het verbieden van criminele motorbendes, zogeheten Outlaw Motorcycle Gangs (OMG's), en vergelijkbare organisaties. Op 1 april 2025 werd bekend dat de betrokken Tweede Kamerleden van GroenLinks-PvdA en ChristenUnie zich hadden teruggetrokken als mede-verdedigers.

Vrijheid van vereniging

Ook waren er zorgen over de inbreuk van het wetsvoorstel op de vrijheid van vereniging. Veel woordvoerders vroegen of deze aantasting van grondrechten geen glijdende schaal vormt, net zoals het beleggen van het besluit tot een verbod bij de minister en niet bij de rechter. Een deel van de Kamer maakte zich bovendien zorgen dat de wet politiek zou kunnen worden misbruikt voor het verbieden van andere organisaties dan motorbendes. Volgens de indieners zijn er geen vergelijkbare organisaties in Nederland die dezelfde activiteiten en structuur hebben als motorbendes.

Aanvulling

Voorstanders vonden juist dat een verbod nodig is om ondermijnende organisaties aan te pakken. Zij zien het als aanvulling op al bestaande middelen om dergelijke organisaties via de rechter te verbieden. Ook minister Van Weel van Justitie en Veiligheid deelde deze analyse. Hij zei dat een bestuurlijk verbod een verdere mogelijkheid biedt om ondermijnende organisaties aan te pakken.

‘Als de wereld brandt, moet je in gesprek blijven’

Senatoren Rian Vogels (VVD) en Saskia Kluit (GroenLinks-PvdA) zijn lid van de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa. Het afgelopen jaar maakten ze zich via PACE hard voor democratische waarden en de rechtsstaat.

Saskia Kluit: ‘PACE is het mensenrechtenorgaan van Europa. Daaronder valt een aantal verdragen, het meest bekende is het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Wij monitoren hoe het gaat met de democratie en helpen landen democratischer te worden. Ook benoemen we de rechters van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. We laten het Nederlandse geluid horen.’

Rian Vogels: ‘De Raad van Europa is in 1949 door tien landen opgericht om de democratie te bevorderen en de mensenrechten en rechtsstaat te beschermen. Er zijn 46 Europese lidstaten, maar ook landen als Canada, Israël, Japan, Mexico, Vaticaanstad en de Verenigde Staten zijn als waarnemer betrokken.’

Saskia Kluit: ‘Deelname is best intensief: er zijn jaarlijks vier plenaire sessies van een week in Straatsburg, dan zit je vaak in twee commissies. Je wordt gevraagd als spreker voor parlementen over tal van onderwerpen. Het levert ook veel op: zo kon ik de rapporteur arbeidsuitbuiting uitnodigen om naar Nederland te komen. Zij is eind december bij verschillende gemeentes langs geweest om te spreken over hoe je uitbuiting herkent en kunt voorkomen.’

Rian Vogels: ‘Internationale contacten worden op allerlei niveaus onderhouden, op ministerieel, parlementair en regionaal niveau. Zeker als de wereld brandt, moet je met elkaar in gesprek blijven, hoe moeilijk dat ook is. Parlementariërs kunnen openingen creëren, het proces op gang brengen, ook bij grote internationale conflicten. Een wapenfeit uit 2025 is de overeenkomst tussen de Raad van Europa en Oekraïne voor de oprichting van een tribunaal dat de Russische inval in Oekraïne zal berechten.

Niet eerder is onder auspiciën van de Raad van Europa een internationaal tribunaal opgericht. Den Haag speelt daarbij een belangrijke rol.’

Saskia Kluit: ‘In 2025 was ik commissievoorzitter, daarnaast was ik rapporteur voor de humanitaire crisis in Gaza. Daarover heb ik ook een boekje gepubliceerd. Dat was belangrijk, maar ook heftig, en arbeidsintensief. Toen kreeg ik voor het eerst te maken met persoonlijke aanvallen vanuit een ander land. Mijn rapport was overigens niet zo controversieel: het enige waartoe ik opriep is dat Israël zich aan het internationaal humanitair recht houdt. Dat standpunt leverde veel internationale media-aandacht op en ook haatreacties vanuit vertegenwoordigers van een staat.’

Rian Vogels: ‘De Nederlandse delegatie is heel actief, daar ben ik als delegatieleider best trots op. In 2025 was ik lid van de Raad voor Democratische Verkiezingen, waarin de juridische expertise van de Venetië Commissie en de politieke ervaring van de Raad van Europa samenkomen. Ook was ik lid van de commissie die adviseert over de benoeming van rechters in het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Verder ben ik benoemd tot rapporteur voor ethische standaarden. Als “rapporteur for opinion” nam ik deel aan een debat over steun voor politieke onderhandelingen om Oekraïense krijgsgevangenen uit te ruilen en vrij te krijgen. Daarnaast ben ik vice-president van ALDE, de Alliantie van Liberalen en Democraten in Europa.’

Saskia Kluit: ‘Plannen voor de toekomst? Het baart ons binnen de Raad van Europa zorgen dat steeds minder landen democratisch zijn en democratische landen minder democratisch. We zijn bezig met het *New Democratic Pact*, om uitholling van democratische waarden te voorkomen. Zo heeft Roemenië recent een anti-democratische campagne tijdens verkiezingstijd bestreden. Daarvan kunnen we allemaal leren.’

Rian Vogels: ‘Verkiezingen waarnemen hoort ook bij mijn werk voor de Raad. Het is bijzonder dat je bij een land in de keuken mag kijken en in een paar dagen wordt klaargestoomd om dat werk te doen. Eerlijke, vrije verkiezingen gaan me echt aan het hart: ze zijn het fundament voor de democratische rechtsstaat.’

Senatoren Rian Vogels (VVD) en Saskia Kluit (GroenLinks-PvdA)

Experts over bezuinigingen op onderwijs

De regering kondigde in de rijksbegroting voor 2025 structurele bezuinigingen aan op het budget van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De bezuinigingen troffen vooral het hoger en wetenschappelijk onderwijs. Uiteindelijk moest er € 1,2 miljard per jaar worden bezuinigd. De regeringsplannen maakten veel los in de samenleving. In het voorjaar en najaar vonden demonstraties plaats, georganiseerd door onder meer vakbonden en studentenorganisaties. Universiteiten hielden estafettetakingen om aandacht te vragen voor de gevolgen van de bezuinigingen op het hoger onderwijs.

De Eerste Kamer had de nodige vragen bij de behandeling van de onderwijsbegroting, en legde deze in drie verslagen aan de regering voor. De vragen gingen niet alleen over de begroting zelf, waarmee de Tweede Kamer in december 2024 had ingestemd, maar ook over de invulling van het amendement-Bontenbal c.s. Met dit amendement werd een aantal bezuinigingen verzacht, met ongeveer € 750 miljoen. De kern van de bezuinigingen bleef ondanks dit amendement overeind, vooral op hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

Deskundigenbijeenkomsten

Behandeling van wetsvoorstellen betekent dat de Eerste Kamerleden schriftelijke vragen stellen aan en/of plenair debatteren met de regering. Daarnaast kunnen ze besluiten om organisaties en belanghebbenden te horen. Door informatie in te winnen van zoveel mogelijk verschillende betrokkenen, kunnen de Kamerleden tot een goed oordeel komen over de rechtmatigheid, handhaafbaarheid en uitvoerbaarheid van een wetsvoorstel. De Kamer ontvangt geregeld deskundigen. De commissies stemmen vaak in een besloten vergadering af wie wordt uitgenodigd.

De commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap organiseerde in februari een deskundigenbijeenkomst. Vijf deskundigen gingen in op de gevolgen van de bezuinigingen en op de status van de in 2022 gesloten bestuursakkoorden. De deskundigen stelden dat onderwijsinstellingen op dat moment al aan het kijken waren hoe ze deze bezuinigingen financieel zouden kunnen opvangen, zonder hun primaire taak, het onderwijs, te schaden. De hogescholen en universiteiten in de Randstad verwachtten dat de bezuinigingen bij hen verdubbeld zouden worden doordat de regio werd gespaard. Daarom zouden er onnodig ontslagen vallen en werd er wellicht harder gesneden dan nodig is.

Pleidooi voor behoedzaamheid

De eerste spreker van de deskundigenbijeenkomst was Caspar van den Berg, voorzitter van Universiteiten van Nederland. Hij pleitte voor behoedzaamheid bij bezuinigen. Het kabinet streeft naar terugloop van de internationale toestroom van studenten. Door het in december 2024 ingediende amendement-Bontenbal c.s. worden instellingen in de grensregio's ontzien. Hierdoor is onduidelijk wie de bezuinigingen moet ophoesten, vond hij.

De tweede spreker was Maurice Limmen, voorzitter van de Vereniging Hogescholen. Hij zei te vrezen dat het hbo in vijf jaar tijd tien procent van zijn studenten zal verliezen. Hoewel de OCW-begroting door de amendering in de Tweede Kamer is verzacht, betekent die nog steeds een grote uitdaging voor het hbo. Naast krimp, het schrappen van subsidies en de gedaalde instroom van buitenlandse studenten, zijn er de gestegen lasten.

Vertrouwensbeginssel

Raymond Schlössels, hoogleraar bestuursrecht aan de Universiteit Maastricht, was de derde deskundige. Beleid moet rechtmatig zijn, zei hij. Bestuursakkoorden zijn er in vele soorten, maar de akkoorden van 2022 bevatten duidelijke financiële afspraken. Daardoor is vertrouwen gewekt en op basis van dat vertrouwen is gehandeld. Het vertrouwensbeginssel,

Deskundigen aan het woord over de impact van de onderwijsbezuinigingen

een beginsel van behoorlijk bestuur, is daarmee van toepassing. Een overgangsregeling als er een bezuiniging wordt doorgevoerd zou zorgen voor meer balans in het proces. Iets dergelijks gaf de Raad van State al aan in zijn advies over deze bezuinigingen.

Douwe Dirk van der Zweep, penningmeester van de Algemene Onderwijsbond (AOB), zei dat door de aangekondigde bezuinigingen veel onrust is ontstaan. Projecten zijn tot stilstand gekomen. Werknemers

moeten kunnen vertrouwen op lopende afspraken, zei hij. Het is onduidelijk waar bezuinigingen gaan landen en het amendement-Bontenbal helpt daarbij volgens hem niet. Het heeft de zaak alleen maar ingewikkelder gemaakt.

De vijfde en laatste deskundige was filosoof Ad Verbrugge, voorzitter van Beter Onderwijs Nederland (BON). Verbrugge zei niet per se tegen bezuinigingen te zijn, het algemeen belang kan daarom vragen. Wel noemde hij deze bezuinigingen ‘visieloos’. Universiteiten worden sterk door financiële prikkels gestuurd, waardoor kleine opleidingen de dupe zijn. Het gaat volgens hem vooral om hoe het geld wordt besteed.

Plenair

Het plenaire debat over de begroting met de minister en staatssecretaris van OCW was op 25 maart en werd voortgezet op 1 april. Omdat de reparatie van de bezuinigingen samenhangt met de begroting voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport 2025, was de wens van de senatoren over beide begrotingen op dezelfde vergaderdag te stemmen. Dat gebeurde op 8 april. Beide begrotingen werden toen aangenomen. Zie ook de samenvatting van het plenaire debat op pagina 20 en 21.

Volgens deskundigen bevatten de bestuursakkoorden van 2022 duidelijke financiële afspraken

Petities en de Eerste Kamer

Burgers en organisaties melden zich geregeld bij de Eerste Kamer om een petitie aan te bieden. Voor hen is dat een manier om hun zorgen over de gevolgen van bepaalde wetsvoorstellen onder de aandacht van senatoren te brengen. In 2025 gebeurde dat drie keer: in februari tegen de voorgenomen bezuinigingen op ontwikkelingshulp, in juni voor het verplicht stellen van een vertrouwenspersoon, en in september tegen twee wetsvoorstellen die het asielbeleid aanscherpen.

‘Nederland van de kaart’

Op 18 februari nam de commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingshulp (BDO) de petitie ‘Nederland van de kaart’ in ontvangst. Partos, de branchevereniging voor internationale samenwerking, bood de petitie aan commissievoorzitter Koen Petersen (VVD) aan, mede namens honderd internationale samenwerkingsorganisaties.

Aanleiding was de behandeling van de Begrotingsstaat Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp 2025. Met de petitie protesteerde Partos tegen de extra € 2 miljard aan bezuinigingen bovenop de al eerder voorgestelde bezuinigingen door het kabinet-Schoof.

De besparing zou mogelijk worden door de koppeling van de officieel erkende financiering voor ontwikkelingshulp aan het bruto nationaal inkomen los te laten. Volgens Partos zouden bezuinigingen internationale veiligheid, klimaatverandering en een rechtvaardigere wereld in gevaar brengen. Ook zou Nederland er volgens Partos internationaal niet goed op komen te staan door deze bezuiniging. Commissievoorzitter Petersen zei bij het in ontvangst nemen van de petitie: ‘Het is goed als we de boodschap niet alleen uit Kamerstukken kunnen halen, maar ook te horen krijgen uit de mond van betrokkenen zelf. We nemen de verschillende argumenten mee in onze beraadslaging.’

Verplicht stellen vertrouwenspersoon

Jaarlijks hebben volgens de Landelijke Vereniging van Vertrouwenspersonen 1,5 miljoen werknemers last van grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer. De vereniging bood de commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid op 17 juni een petitie aan waarin ze de Eerste Kamer opriep voor het initiatiefvoorstel van oud-Tweede Kamerlid Maatoug (uiteindelijk verdedigd door het lid Patijn) te stemmen.

De commissie BDO met de aanbieders van de petitie ‘Nederland van de kaart’

Over petities

Het recht om petities aan te bieden is gewaarborgd in artikel 5 van de Grondwet. Het is een laagdrempelige manier om besluitvorming te beïnvloeden. Maatschappelijke organisaties, bezorgde burgers, ondernemers of andere belanghebbenden: iedereen kan volgens het grondwetsartikel een petitie aanbieden. Senatoren kunnen de aangedragen informatie gebruiken bij hun toetsing van wetsvoorstellen op aspecten als rechtmatigheid, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid. Petities kunnen ook een inspiratiebron vormen voor schriftelijke vragen van senatoren aan de regering. In het plenaire debat kunnen petities worden meegenomen en bijdragen aan de bereidheid van bewindspersonen om toezeggingen te doen over bijvoorbeeld de uitvoering of evaluatie van een wetsvoorstel.

Het initiatiefvoorstel-Maatoug stelt een vertrouwenspersoon verplicht voor organisaties en bedrijven. Het voorstel is erop gericht om ongewenst gedrag op de werkvloer terug te dringen. Te denken valt aan pesten, seksuele intimidatie, discriminatie en agressie. Volgens de initiatiefnemer lukt het nu onvoldoende om ongewenst gedrag op de werkvloer te weren en zo een veilige werkomgeving voor alle werknemers te creëren. Het voorstel maakt het ook mogelijk om een externe persoon aan te wijzen als vertrouwenspersoon. Dit kan een uitweg zijn voor kleine organisaties die dit niet intern kunnen regelen.

Toenmalig commissievoorzitter Mei Li Vos (GroenLinks-PvdA) gaf bij het in ontvangst nemen van de petitie aan dat het onderwerp ook bij de Eerste Kamer leeft. ‘Het belang van een Gedragscode ongewenste omgangsvormen is duidelijk. De Kamer is zelf ook bezig met een gedragscode, dus het onderwerp staat echt op de agenda.’

Asielwetsvoorstellen

Op dinsdag 9 september nam de commissie voor Immigratie & Asiel/JBZ-raad twee petities in ontvangst. De petities waren gericht tegen de twee asielwetsvoorstellen die de Tweede Kamer in juli had aangenomen en die in de tweede helft van 2025 in behandeling waren bij de Eerste Kamer: de Asielnoodmaatregelenwet en de Wet invoering tweestatusstelsel (zie ook ‘Behandeling asielwetten’ op pagina 40).

De kritiek in de petities betrof vooral de voorgenomen strafbaarstelling van illegaal verblijf, maar ook zaken als het beperken van gezinshereniging en het afschaffen van de verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd.

Belangenorganisatie Solidair Friesland bood de eerste petitie aan, mede namens Noodopvang Friesland. Volgens hen zijn de asielwetten in strijd met artikel 1 van de Grondwet. Zij zeiden dat het strafbaar stellen van mensen die niet de juiste papieren hebben, en de hulp aan hen, een oplossing in de weg staat.

Het bondgenootschap ‘Stop de Asielwetten’ bood de tweede petitie aan namens ruim honderd ngo’s, waaronder Amnesty International en de Vereniging van Asieladvocaten en -Juristen. De petitieaanbieders noemden de voorgestelde asielwetgeving ‘onmenselijk, onrechtvaardig en onuitvoerbaar’. Bij deze petitieoverhandiging was een afvaardiging van de ngo’s aanwezig, en daarnaast mensen zonder verblijfsvergunning, artsen, hulpverleners en juristen. Het bondgenootschap zei geen oplossing te zien in de door de regering aangekondigde aanpassing in de wet (novelle) waardoor hulpverleners niet langer strafbaar zijn. Mensen zonder verblijfsvergunning blijven dan nog steeds strafbaar en durven niet meer bij hulpverleners aan te kloppen. Die kunnen dan alsnog hun werk niet doen, stelden de petitieaanbieders.

‘Het is goed om een boodschap te horen van betrokkenen zelf’

‘Kraamkamer voor beleid’

Sinds 1955 heeft de Benelux een parlementaire assemblee. Daarmee is dit Beneluxparlement een van de oudere waaraan Eerste Kamerleden deelnemen, onder wie Auke van der Goot (OPNL) en Ton van Kesteren (PVV).

Ton van Kesteren: ‘Het Beneluxparlement is een vriendelijk parlement. De omgangsvormen zijn heel correct en ontspannen naar elkaar, zowel in de commissies als bij de plenaire vergaderingen. Het mes ligt er niet op tafel. We zijn binnen dit gremium echt gefocust op samenwerking om onderlinge problemen pragmatisch op te lossen. Juist dit pragmatisme kan als voorbeeld dienen voor het grotere geheel, zoals de Europese Unie.’

Auke van der Goot: ‘Dit parlement heeft een adviserende rol naar de regeringen van de drie landen, zoals wanneer mensen en bedrijven in de grensregio last hebben van grensoverschrijdende problemen. Daarnaast blijken landen – ook binnen de Benelux – vaak andere keuzes te maken bij de doorvertaling van Europese regelgeving naar nationale regelgeving. Dat doen de drie landen elk op hun eigen manier, zoals bij de aanpak van drugscriminaliteit in de grensregio. Dat is niet handig, want criminaliteit houdt niet op bij de grens.’

Ton van Kesteren: ‘Je kunt er sowieso het verhaal van de regio goed over het voetlicht brengen. Zo heb ik in 2025 als Groninger de universiteit aldaar een presentatie laten verzorgen over hun onderzoek naar Artificial Intelligence. De Universiteit Groningen is namelijk heel ver op dat terrein. Hun presentatie heeft ertoe geleid dat bijvoorbeeld universiteiten in België nieuwe contacten met de Universiteit Groningen zijn aangegaan om op dit onderwerp samen te werken. Ook zijn hierdoor nieuwe fondsen aangeboden voor dit onderzoek.’

Auke van der Goot: ‘Ik heb me hard gemaakt om belemmeringen in het telewerken in grensregio’s weg

te nemen. Dat is vooral een complex fiscaal verhaal, waarbij de drie landen het werken over de grens anders belasten. Dat leidt tot situaties waarbij mensen die bijvoorbeeld niet in Luxemburg wonen, maar er wel werken, slechts 34 dagen per jaar vanuit huis mogen werken. Daarna wordt het fiscaal complex en financieel vaak onaantrekkelijk gemaakt en komen er problemen bij met de sociale zekerheid. Ik heb er in 2025 als rapporteur namens het Beneluxparlement op aangedrongen dat de drie landen via een nieuwe gezamenlijke werkgroep mogelijke oplossingen in kaart gaan brengen. Gezien de huidige krapte op de arbeidsmarkt is dat enorme winst voor werkgevers en werknemers.’

Ton van Kesteren: ‘Ook de bestrijding van criminaliteit houdt natuurlijk niet op bij de Nederlandse grens. Daarvoor moet je nu eenmaal samenwerken. Dat gebeurt dus ook binnen het Beneluxparlement, bijvoorbeeld als het onze zeehavens betreft. Het parlement is dan ook een kraamkamer voor nieuw beleid. En omdat we iedere maand bij elkaar komen, houden we de vaart erin. Dat vind ik wel zo prettig.’

Auke van der Goot: ‘Zo wist ik niet dat burgemeesters in Nederland veel meer bevoegdheden hebben om onderling informatie uit te wisselen over bijvoorbeeld het witwassen van drugsgelden via vastgoed. Zodra dat geld de grens overgaat, mag die informatie vaak niet of niet zo eenvoudig de grens over. Criminele organisaties spelen daar natuurlijk handig op in. De waarde van dit parlement zit erin dat we experts uitnodigen om hun kennis hierover te delen. Vervolgens stellen we een adviesrapport op om dat uiteindelijk als aanbeveling mee te geven aan de drie regeringen. Het Beneluxparlement mag dan wellicht onbekend en daardoor onbemind zijn, maar vergis je niet in de kracht en potentie van dit samenwerkingsverband.’

Zo pleitte de Belgische premier Bart De Wever er in 2025 voor om de potentie van de Benelux voor burgers en bedrijven in te zetten als proeftuin voor intensievere samenwerking tussen de landen. “Brussel” kijkt niet voor niets nieuwsgierig mee over onze schouders. Als we willen, is de Benelux groter dan we denken.’

Senatoren Ton van Kesteren (PVV) en Auke van der Goot (OPNL)

Onderwijsbegroting

Op 25 maart en 1 april debatteerde de Eerste Kamer plenair over de begroting voor 2025 van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). De Kamer had drie termijnen en twee dagen nodig voor het debat met minister Bruins en staatssecretaris Paul. Het debat ging over de rechtmatigheid van het eenzijdig opzeggen van bestuursakkoorden en de onduidelijkheid over het werven van internationaal toptalent in combinatie met de aangekondigde bezuinigingen op Engelstalig onderwijs. De Kamer stemde uiteindelijk op 8 april in met de begroting van OCW: de fracties van SGP, CDA, PVV, FVD, VVD, JA21, ChristenUnie, BBB en 50PLUS stemden voor, de fracties van OPNL, GroenLinks-PvdA, D66, Volt, SP en PvdD stemden tegen de begroting.

Rechtmatig

De tegenstanders van de bezuinigingen ervaren de streep door het bestuursakkoord waarmee starters-beurzen in het vooruitzicht werden gesteld als een schending van het vertrouwen en onbehoorlijk bestuur. Zij vroegen de regering of dit wel rechtmatig is gebeurd. Volgens de fractie van GroenLinks-PvdA vereist het een speciaal soort roekeloosheid en

Het debat ging over de rechtmatigheid van de bezuinigingen op het hoger onderwijs

cynisme om het onderwijs te zien als een sluitpost. De fractie riep op tot verdediging van de academische vrijheid. De Volt-fractie vroeg waarom de minister ervoor kiest om internationale samenwerking af te breken, terwijl het hoger onderwijs zich bijna niet meer binnen de nationale grenzen beweegt.

Door de bezuinigingen op het hoger onderwijs wordt de druk op universiteiten nog groter, zei de SP-fractie. Universiteiten moeten goed onderwijs kunnen bieden én een goede werkgever kunnen zijn. De D66-fractie, die ook namens de OPNL-fractie sprak, verzocht de minister met klem alsnog onafhankelijk juridisch advies in te winnen over het openbreken van de bestuursakkoorden. Volgens de PvdD-fractie is kennis macht en empathie kracht. De bezuinigingen worden daarom door hen op principiële gronden afgewezen.

De 50PLUS-fractie vroeg aandacht voor de dalende prestaties van het onderwijs en of de minister kon toezeggen dat er onder zijn bewind weer meer leraren in de klas komen, en niet daarbuiten. De BBB-fractie zag plannen gericht op regio's in de uitvoering niet terugkomen. De fractie vroeg daarnaast om een heroverweging van de bezuiniging op de Open Universiteit omdat deze alleen de Nederlandse markt bedient. De SGP-fractie maakte zich zorgen om het aangekondigde toezicht op informeel onderwijs. De fractie van JA21 zei in het debat dat deelname aan het 'monsterverbond' vooral bedoeld was om een slechte begroting minder slecht te maken. De fractie gaf aan voor de begroting te zullen stemmen,

Over de wet

De onderwijsbegroting voor 2025 bevatte verschillende bezuinigingen die door de Tweede Kamer werden verzacht om ook draagvlak in de Eerste Kamer te krijgen. Op 1 april vond heropening van het debat in derde termijn plaats. In die derde termijn ging de Kamer in op de rechtmatigheid van de bezuinigingen, in het bijzonder het eenzijdig door de minister opzeggen van het bestuursakkoord met het hoger onderwijs over onder andere starters- en stimulerings-beurzen. In totaal zijn er tien moties ingediend waarvan alleen de motie-Roovers c.s. over academische vrijheid het haalde. Omdat een deel van de onderwijsbezuinigingen zouden worden gefinancierd uit de begroting van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, besloot de Eerste Kamer tegelijk over beide begrotingen te stemmen. Dit gebeurde op 8 april. Beide begrotingen zijn aangenomen.

Overleg tussen de onderwijsvoordvoers en de Kamervoorzitter tijdens het debat op 1 april

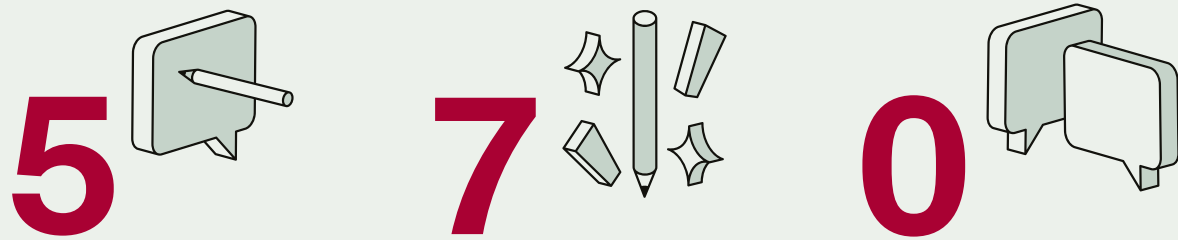
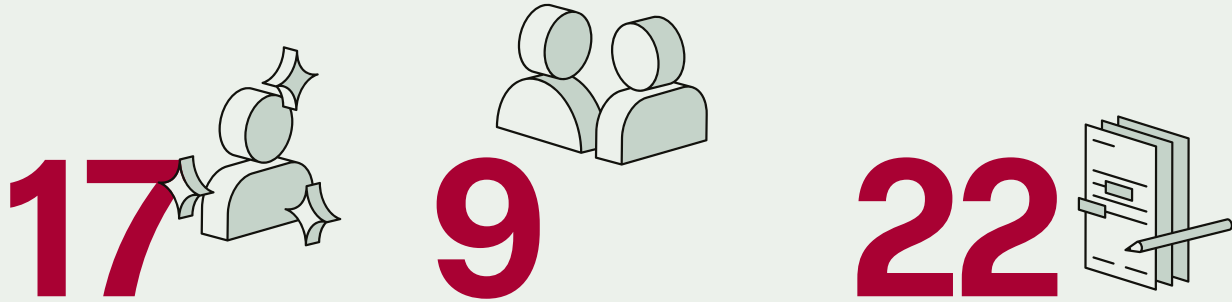
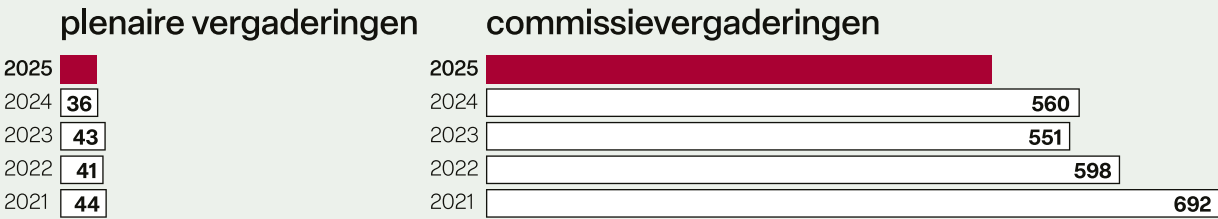
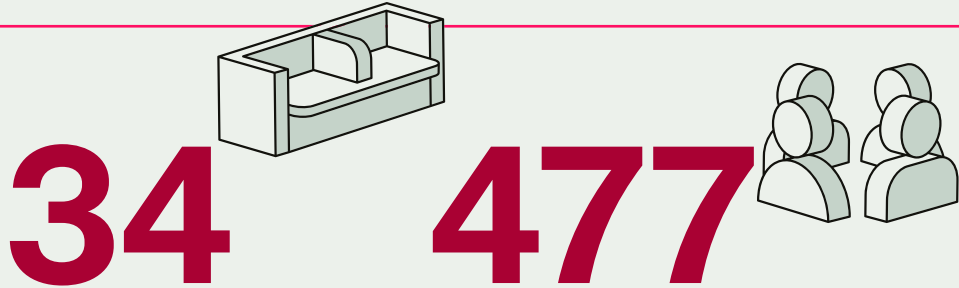
zij het met lange tanden. De FVD-fractie noemde de OCW-begroting een kleine stap in de goede richting. Deze fractie ziet het creëren van gelijke kansen liever via het verlagen van lasten voor alle burgers in plaats van via onderwijs.

Voor de CDA-fractie is onderwijs als vormende gemeenschap de basis voor de toekomst. Met dank aan het 'monsterverbond', zag de fractie dat werd tegemoetgekomen aan de eisen van rechtmatigheid en uitvoerbaarheid. De fractie van de ChristenUnie uitte in het debat haar zorgen over het openbreken van bestuursakkoorden, het innovatiebeleid van het kabinet en de toekomstbestendigheid van de financiering van het hoger onderwijs. De VVD-fractie legde tenslotte de nadruk op hoe bepalend de kwaliteit van het genoten onderwijs is voor onze toekomst. Het huidige bekostigingsmodel kent volgens de VVD-fractie verkeerde prikkels. De fractie noemde de bezuinigingen een *wake-up call* die de kwaliteit en toegankelijkheid van het onderwijs aanzienlijk zal verbeteren.

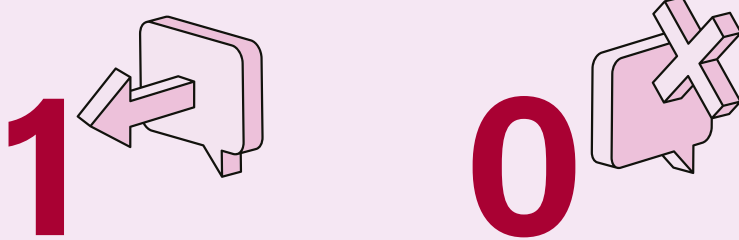
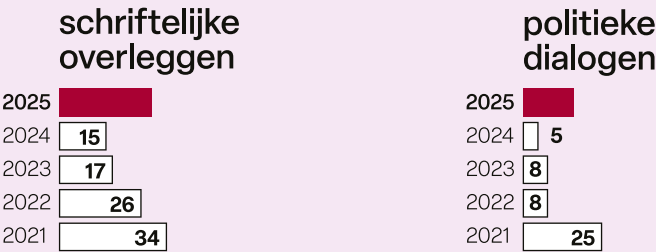
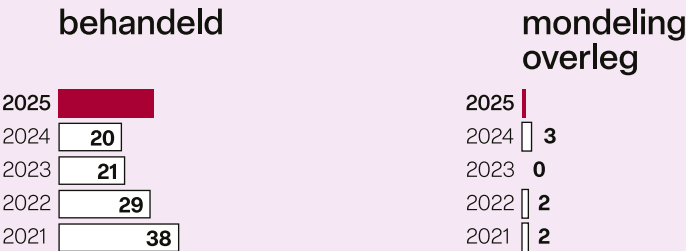
‘Te dragen’

‘Deze bezuinigingen zijn te dragen, daar heb ik vertrouwen in,’ zei minister Bruins. In reactie op de kritiek over het opzeggen van de bestuursakkoorden antwoordde hij dat bij de stopzetting van de middelen rekening is gehouden met een redelijke termijn zodat de instellingen zich konden voorbereiden. Verder gaf hij aan dat beleidswijzigingen een omstandigheid kunnen vormen om een afspraak eenzijdig, rechtmatig, te beëindigen. Volgens hem is dat zorgvuldig gedaan en zal opnieuw vertrouwen moeten worden gezocht. Over de internationalisering in het hoger onderwijs zei de minister dat Nederlands de norm is in het onderwijs. Er is geen reden om een studie volledig in het Engels te doen. Van een studie kan altijd nog dertig procent in het Engels worden gegeven. Staatssecretaris Paul zei dat alles uit de kast moet worden gehaald om het herstel van het onderwijs in te zetten. Paul zet in op drie speerpunten. Allereerst de basisvaardigheden lezen, schrijven en rekenen, ten tweede goed en kundig onderwijzend personeel en ten derde vrij en veilig onderwijs. Om deze doelen te bereiken moeten de randvoorwaarden op orde zijn.

Vergaderingen

Europese voorstellen

Europese werkwijze

De behandeling van Europese voorstellen is geïntegreerd in het reguliere werk van de Eerste Kamer. Er zijn verschillende instrumenten:

Schriftelijk en mondeling overleg
Een Kamercommissie stelt schriftelijk of mondeling vragen aan de regering over een Europees voorstel.

Politieke dialoog
Een commissie stelt (meestal) schriftelijk vragen aan de Europese Commissie over een voorstel.

Subsidiariteitsbezwaar
Hiermee geeft de Kamer aan dat een wetsvoorstel van de Europese Commissie naar haar oordeel niet op Europees niveau thuishoort, maar op nationaal niveau.

Parlementair behandelvoorbehoud
Hiermee geeft de Kamer aan dat zij een voorstel van bijzonder belang acht en uitgebreid wil worden geïnformeerd voordat de Raad van ministers van de EU een besluit neemt.

‘NAVO-sessies bieden informatie die je elders niet hoort’

De NAVO garandeert al zeventig jaar de veiligheid van 32 bondgenoten. Senatoren Bart Kroon (BBB) en Koen Petersen (VVD) vertellen over het belang van de NAVO Parlementaire Assemblee in een jaar vol geopolitieke spanningen.

Bart Kroon: ‘Binnen de NAVO werken 32 landen samen om de veiligheid en vrijheid van de bondgenoten te garanderen met politieke en militaire middelen. Daarbij zijn 300 parlementariërs betrokken. Het is belangrijk dat we deelnemen. Er zijn altijd inhoudelijke sessies waarvan je veel leert.’

Koen Petersen: ‘De assemblees worden goed voorbereid en er vinden goede discussies plaats. Bijdragen van bijvoorbeeld Eric Schmidt van Google en Kevin Rudd, oud-premier van Australië en China-expert, vond ik *eye-popping*. Je hoort perspectieven die je elders niet meekrijgt, zoals over de samenwerking tussen technologiebedrijven en het Pentagon.’

Bart Kroon: ‘We zitten vooraan wat de informatievoorziening betreft. De adressering van arctische veiligheid en de spanningen rond Groenland waren voor ons niet nieuw. Als assemblee waren we al bezig met de veiligheid van het gebied rond de Noordpool. Of de strategische autonomie van Europa, ook zo’n onderwerp. Als je iets ziet aankomen, kun je op de politieke agenda die zich ontwikkelt invloed uitoefenen. Dat doe ik bijvoorbeeld als rapporteur van een van de commissies.’

Koen Petersen: ‘De geopolitieke ontwikkelingen waren in 2025 van grote invloed op de assemblees. Vlak voordat we in december in Washington defensie-uitgaven en steun aan Oekraïne bespraken, publiceerden de Verenigde Staten hun nieuwe veiligheidsstrategie. Die beschrijft een stevige heroriëntering van het Amerikaanse buitenlandse beleid. Als je de Nederlandse kranten leest, lijkt de enige vraag die ons bezighoudt of Amerika ons nog steunt. Terwijl de NAVO geen organisatie is voor Amerikaanse steun, maar voor wederzijdse steun. Amerika heeft de steun vanuit Europa niet altijd zo ervaren. Als je dat rechtstreeks van Amerikanen hoort, geeft dat een nieuw perspectief.’

Bart Kroon: ‘Die perspectiefwissel is belangrijk. Vanuit Nederland is het lastig om een beeld te krijgen hoe een Pool of een Let iets beleeft. Door goed contact te houden met de verschillende delegaties, worden vraagstukken helderder en kun je ook leren van hun oplossingen. Zo’n assemblee is ook een onderdeel van het Nederlandse relatiebeheer.’

Koen Petersen: ‘Je ziet dat de Oekraïense delegatie de afgelopen jaren steeds uit dezelfde mensen bestaat wat ze helpt om goede relaties te bouwen. Zo’n delegatie geeft aan hoe NAVO-lidstaten Oekraïne kunnen helpen, zodat wij kunnen helpen daarvoor parlementaire steun te mobiliseren.’

Bart Kroon: ‘Doordat we een gecombineerde delegatie zijn van leden uit zowel de Eerste als Tweede Kamer, hebben we ook meer slagkracht en we verbinden het hele parlement.’

Koen Petersen: ‘Dit gaat door partijlijnen heen. Voor het functioneren van ons parlement is deelname aan deze assemblees ook waardevol: met elke reis groeit het onderlinge vertrouwen tussen de deelnemende Kamerleden. Dan pak je makkelijker de telefoon voor overleg.’

Bart Kroon: ‘Voor de toekomst heb ik wel een wens: continuïteit. Wij zijn als Hollanders soms wat onzorgvuldig met onze internationale relaties. We wisselen de delegatieleden veel frequenter dan andere landen. We zouden Kamerleden moeten selecteren die er het meest geschikt voor zijn en er de tijd voor hebben. Nu wordt bij invulling vaak vooral gekeken naar het zetenaantal van fracties.’

Koen Petersen: ‘Bart en ik draaien nu 2,5 jaar mee. Voor de kwaliteit van je contacten is continuïteit inderdaad goed. Dat zie je ook aan de Oekraïense delegatie: iedereen kent ze van gezicht, mensen weten met wie ze moeten onderhandelen.’

Bart Kroon: ‘We praten tijdens zo’n NAVO-assemblee niet over een procentpunt NAVO-bijdrage meer of minder, het gaat over wezenlijke zaken als onze veiligheid en die van anderen. Dat is de investering van de Kamerleden meer dan waard.’

Senatoren Koen Petersen (VVD) en Bart Kroon (BBB)

Defensieverplichtingen en drones

In de week voor de NAVO-top op 24 en 25 juni in Den Haag, stemde de Eerste Kamer in met een initiatiefvoorstel om minimaal 2% van het bruto binnenlands product (bbp) te besteden aan defensie-uitgaven. Een half jaar later stemde de Kamer ook in met een spoedwet van het demissionaire kabinet om extra geld vrij te maken voor de bestrijding van drones.

Defensieverplichtingen

De Eerste Kamer heeft 17 juni de Wet financiële defensieverplichtingen aangenomen, een initiatief van de Tweede Kamer. De fracties van SGP, D66, Volt, CDA, PVV, VVD, JA21, ChristenUnie, BBB, OPNL en 50PLUS stemden voor het wetsvoorstel, de fracties van GroenLinks-PvdA, FVD, SP, PvdD en Fractie-Kemperman stemden tegen.

De fractie van GroenLinks-PvdA onderschreef de noodzaak om defensie te versterken, maar zei dat hogere defensie-uitgaven de samenleving niet mogen ‘opeten’. De SP-fractie heeft principiële bezwaren, omdat het wetsvoorstel het budgetrecht van het parlement inperkt. Defensie wordt onaantastbaar gemaakt, maar zorg, onderwijs en sociale zekerheid niet, waardoor deze kwetsbaarder worden. De PvdD-fractie vroeg wat de grondslag van het wetsvoorstel is. De 2%-norm is niet in een internationaal verdrag bindend vastgelegd en ook niet in de Grondwet. De Fractie-Kemperman noemde de niet aflatende aansturing op opschaling van de Nederlandse oorlogsmachine ‘moreel dubieus’. Volgens de FVD-fractie moet Nederland zich meer inzetten om vrede na te streven.

Volgens de CDA-fractie is het juist goed dat we verankeren hoe we de veiligheid en de verplichtingen richting onze inwoners, defensie en onze bondgenoten gestand doen. De Volt-fractie had nog veel vragen zoals het wettelijk gevolg van een vastgelegde norm. Kan een willekeurige burger naar de rechter stappen wanneer de norm niet gehaald is? Wat de JA21-fractie betreft is het wettelijk vastleggen van een minimale defensie-besteding van 2% van het bbp een minimum om een betrouwbare partner te zijn binnen het NAVO-bondgenootschap en om de noodzakelijke continuïteit

van beleid te borgen. De PVV-fractie sloot zich hierbij aan. Een vaste norm waar niet aan getornd wordt in economische onzekerheid, biedt ook duidelijkheid aan de defensieorganisatie voor een betere planning en organisatie. De ChristenUnie-fractie noemde het wettelijk vastleggen van 2% in combinatie met het Defensiematerieelfonds een uitstekende manier om stabiliteit en zekerheid te bewerkstelligen.

Veiligheid is geen sluitpost maar een fundament, aldus de BBB-fractie. Dit wetsvoorstel is concreet, uitvoerbaar en noodzakelijk. Nederland moet weer kunnen rekenen op een sterke, betrouwbare en toekomstbestendige krijgsmacht. Volgens de D66-fractie is het juist in deze tijd cruciaal om via een integraal buitenlandbeleid te investeren in het voorkomen van conflicten en oorlog. Investeren in defensie en in de defensie-industrie is in onze ogen onvermijdelijk, zei de VVD-fractie. Veiligheid mag niet langer politiek wisselgeld zijn. De SGP-fractie deelde die mening: met deze wet wordt voorkomen dat in tijden van economische tegenspoed op de defensie-

Over de wetten

De Wet financiële defensieverplichtingen stelt een bindende norm vast van 2% van het bruto binnenlands product voor Defensie-uitgave waaraan opeenvolgende regeringen gebonden zijn. Deze 2%-norm is binnen de NAVO afgesproken. De wet regelt ook een defensievisie voor een termijn van vijftien begrotingsjaren. Bovendien komt er een periodieke strategische monitor, die een analyse bevat van de trends en dreigingen voor de vitale belangen van het Koninkrijk. Volgens de indieners biedt dit voor het ministerie van Defensie meerjarige zekerheid, zodat gebouwd kan worden aan een toekomstbestendige krijgsmacht. De Incidentele suppletoire begroting Defensiematerieelbegrotingsfonds 2025 zorgt voor een wijziging van de begroting voor het jaar 2025 voor de bestrijding van drones.

Initiatiefnemers Dassen (Volt), Van Dijk (SGP) en Ellian (VVD) en minister Brekelmans (op de voorgrond)

organisatie tot onder de 2% bezuinigd kan worden. De 50PLUS-fractie zei dat aan het vastleggen van een percentage nadelen kleven, maar vond het tegelijkertijd een sympathiek voorstel.

Bestrijding drones

De Eerste Kamer heeft 9 december ingestemd met extra geld voor de bestrijding van drones. De fracties van GroenLinks-PvdA, Volt, ChristenUnie, CDA, SGP, D66, VVD, PVV, JA21, BBB, Fractie-Van de Sanden, 50PLUS, Fractie-Beukering en OPNL stemden voor de incidentele suppletoire begroting van het Defensiematerieelfonds voor 2025. De fracties van FVD, SP, PvdD en Fractie-Visseren-Hamakers stemden tegen.

De Eerste Kamer wil structureel meer geld investeren in defensie

De Fractie-Walenkamp was afwezig. Tijdens het debat hadden de fracties kritiek geuit op het proces dat aan het debat voorafging. Dit ging dan vooral om hoe het demissionaire kabinet met het budgetrecht van de Eerste Kamer is omgegaan. Materieel was al aangeschaft voordat de senaat met de begroting had ingestemd. Volgens sommige fracties (SP, FVD en PvdD) heeft de minister hiermee de principes en procedures van de democratische rechtsstaat en parlementaire democratie geschonden. Andere fracties (D66, ChristenUnie, OPNL, Fractie-Van de Sanden en Fractie-Beukering) waren ook kritisch, maar toonden tegelijk begrip.

Demissionair minister Brekelmans van Defensie zei het budgetrecht van beide Kamers ‘extreem hoog’ te achten. Maar, zo zei hij, er kunnen altijd dingen gebeuren waarbij hij als minister van Defensie afwegingen moet maken. Hij zegde toe dit zoveel mogelijk te beperken. Dat hij dit niet zonder uitzondering wilde doen, stuitte op weerstand bij de woordvoerders van de verschillende fracties. Uiteindelijk zegde hij toe in eventuele vergelijkbare toekomstige situaties met de Eerste Kamer te overleggen hoe met haar rol moet worden omgegaan, bijvoorbeeld door het extra bijeenkomen van de Kamer buiten de reguliere vergaderingen om.

Expertsessies over Big Tech en cyberveiligheid

Desinformatie en digitale ondermijning waren in 2025 zo actueel dat er twee deskundigenbijeenkomsten over werden georganiseerd, op 26 mei en 23 september. Hieronder een samenvatting per bijeenkomst.

Eerste bijeenkomst: invloed Big Tech

De eerste deskundigenbijeenkomst die de commissie voor Digitalisering organiseerde was op 26 mei en ging over de invloed van grote technologiebedrijven ('Big Tech') op het functioneren van de rechtsstaat. Amerikaanse technologiebedrijven zoals X en Meta hebben veel macht. Slechts een beperkt aantal mensen heeft invloed op de koers van deze bedrijven, of op de moderatie van de boodschappen die via deze platforms worden verspreid. Desinformatie die via online platforms wordt verspreid, kan het vertrouwen in de democratische instellingen ondermijnen.

Daarnaast heeft Nederland steeds vaker te maken met cyberdreigingen die ontwrichtend kunnen zijn voor de samenleving.

In het eerste deel van de bijeenkomst spraken Reijer Passchier (Universiteit Leiden), Marietje Schaake (Stanford University) en Marleen Stikker (Waag Futurelab) over de macht van Big Tech. Hun technologie is overal in ons leven aanwezig en beïnvloedt via sturende algoritmes het publieke debat. De technologie is daarnaast ook verweven met alle sectoren van de overheid: van de energiehuishouding

Experts met in het midden senator Veldhoen bij de deskundigenbijeenkomst op 26 mei

Over de commissie DIGI

De commissie voor Digitalisering is ingesteld in 2024 en houdt zich bezig met wetsvoorstellen over digitalisering. De commissie ondersteunt andere Eerste Kamercommissies bij de behandeling van relevante wetsvoorstellen die een link hebben met digitalisering of Big Tech.

tot de culturele sector. Sturen via regelgeving blijkt lastig, ondanks uitgebreide Europese regels. Dat heeft veel te maken met de ruime budgetten van Big Tech: sancties zijn vaak al ingecalculeerd. Dit soort technologiebedrijven hebben muren opgetrokken onder het mom van bescherming van intellectueel eigendom. Dat maakt toezicht houden lastig. Nederland kan zijn weerbaarheid vergroten door te investeren in Europese alternatieven voor Amerikaanse technologiebedrijven, zo zeiden de deskundigen. Er zou ook nieuwe regelgeving moeten komen om toekomstig toezicht wel op orde te hebben.

In het tweede deel spraken Marije Arentze (Twyndstra-Gudde) en Inge Bryan (cybersecurityexpert) over digitale veiligheid. Digitale technologieën kunnen volgens hen bewust worden ingezet om democratische processen te ondermijnen. Om weerbaarder te worden, zijn interventies ontwikkeld: van het reguleren van technologiebedrijven en het tegengaan van polarisatie tot het bevorderen van mediawijsheid van jong en oud. Daarnaast kan de journalistiek een verdedigingslinie vormen tegen onverschilligheid.

Cybersecurity omvat alle maatregelen die worden genomen om computersystemen, netwerken en digitale informatie te beschermen tegen ongeoorloofde toegang, aanvallen, schade of diefstal. Programma's en online platforms worden steeds meer gebruikt door steeds meer mensen, wat de kwetsbaarheid vergroot. De oplossing van het

afwenden van cyberaanvallen is geen louter technisch onderwerp, zeiden de experts. Ze zeiden dat het belangrijk is digitale aanvallen goed te monitoren, criminele IT-infrastructuur te ontmantelen en preventieve maatregelen te nemen.

Tijdens de bijeenkomst stelden Kamerleden verschillende vragen aan de deskundigen. Zo wilden senatoren meer weten over de effectiviteit van bestaande regelgeving, de handhaving daarvan en de rol van toezichthouders. Ze hadden ook vragen over regels die innovatie weer kunnen remmen. Daarnaast ging het over het gemak bij het gebruik van digitale diensten van de grote aanbieders en de te beschermen waarden. Hoe krijg je de samenleving mee, vroegen leden zich af. Verder was er aandacht voor de inkoopkracht van de eigen overheid en kwam de impact van desinformatie op verkiezingen aan bod. Ten slotte werd stilgestaan bij het voorkomen van censuur en de vraag of open en eerlijke verkiezingen nog mogelijk zijn.

Tweede bijeenkomst: desinformatie

De tweede deskundigenbijeenkomst die de commissie voor Digitalisering organiseerde, was op 23 september. Hierbij ging het over de verspreiding van desinformatie en buitenlandse inmenging rondom verkiezingen. Uitgenodigd waren Rita Wezenbeek en Aad van Heusden (Europese Commissie), Marlies Koppenol (ACM), Leo Harteveld (AIVD), Carolien van Ham en Joris Gijsenbergh (Kiesraad). Zij spraken met senatoren over de mogelijkheden om rondom verkiezingen toezicht te houden op grote digitale platforms vanwege desinformatie, internationale cyberdreigingen en andere vormen van buitenlandse inmenging.

De rechtsstaat wordt ondermijnd door afhankelijkheid van technologiebedrijven

Foto © Robin Utrecht

De deskundigenbijeenkomst van 23 september

De Europese Commissie lichtte vervolgens toe hoe ze toezicht houdt op de 25 grote sociale mediaplatforms om Europese burgers te beschermen. Daarbij kijkt de Commissie onder meer naar hoe de platforms modereren en wat ze ondernemen om het vertrouwen van de gebruikers niet te beschamen. De Europese Commissie let verder op grondrechten als de vrijheid van meningsuiting en vergadering. Bescherming van kinderen en van het democratisch debat hebben daarbij voorrang.

De Autoriteit Consument en Markt (ACM) gaf aan samen te werken met gebruikers als het gaat om melden van schadelijke of illegale inhoud van berichten op sociale media. De ACM kan organisaties met bepaalde expertise aanmerken als partner om illegale online content op te sporen (*flaggers*). Online platforms moeten meldingen van deze *flaggers* met voorrang behandelen. Het samenwerkingsplatform

Belangrijk aandachtspunt was het tegengaan van desinformatie via sociale media

van digitale toezichthouders telt twaalf organisaties en heeft nauw contact met de Europese Commissie. Zo worden sociale mediaplatforms actief gewezen op hun verplichtingen. De ACM geeft verder voorlichting aan maatschappelijke organisaties over melding van schadelijke inhoud.

De AIVD wees op het effect van de oorlog aan de randen van Europa, waarbij ook landen desinformatie verspreiden. Nederland is net als alle andere landen van de Europese Unie doelwit van hybride aanvallen, veelal uit Rusland. Het land heeft veel mogelijkheden, van fysieke sabotage tot cyberaanvallen. De Kiesraad sprak over de kwaliteit van het Nederlandse verkiezingsproces. Ondanks dat verkiezingen in Nederland hoog staan aangeschreven, gaat de Kiesraad die verder verbeteren. De Kiesraad kan politieke desinformatie, zoals valse informatie over openingstijden en locaties van stemlokalen, en buitenlandse inmenging alleen signaleren. Het ministerie van Binnenlandse Zaken is aan zet bij het bestrijden hiervan. Kiesraden wereldwijd experimenteren met het goed en overtuigend reageren op desinformatie. De Kiesraad adviseert hiervan te leren.

Ook deze deskundigenbijeenkomst leidde tot vragen van senatoren. Zij vroegen onder meer of de AIVD en de Europese Commissie voldoende instrumenten en handvatten hebben om desinformatie aan te pakken. Zo nee, welke maatregel wordt het meest gemist? Senatoren vonden verder de definitiekwestie belangrijk: ze vroegen aan de deskundigen wat precies onder desinformatie wordt verstaan en wie bepaalt wat desinformatie is. In zijn antwoord benadrukte de AIVD dat desinformatie als schadelijk wordt gezien als het de publieke zaak kwaad doet of de democratie ondermijnt. De Europese Commissie kwam met het praktijkvoorbeeld van de Roemeense verkiezingen. Voorafgaand aan deze verkiezingen zijn meer dan honderd *influencers* betaald om een kandidaat op TikTok te promoten. Voor de Europese Commissie is van belang dat sociale mediaplatforms zelf alert zijn. Bij desinformatie die schadelijk is voor democratie en veiligheid, moeten deze platforms actie ondernemen. De ultieme sanctie is een boete van zes procent van de wereldomzet. Dat is voor bedrijven, ook van deze grootte, een sanctie die ze zullen merken.

Veilige jaarwisseling

De Eerste Kamer heeft 1 juli de initiatiefwet Veilige jaarwisseling van Tweede Kamerleden Jesse Klaver (GroenLinks-PvdA) en Esther Ouwehand (PvdD) aangenomen. De fracties van GroenLinks-PvdA, SGP, D66, Volt, CDA, SP, PvdD, VVD, ChristenUnie, OPNL en 50PLUS stemden voor, de fracties van PVV, FVD, JA21, BBB en Fractie-Kemperman stemden tegen het voorstel.

Debat

Het plezier van zelf vuurwerk afsteken weegt niet op tegen het leed, de schade en de kosten die het teweegbrengt, zeiden de voorstanders van de wet. Vuurwerk heeft volgens hen niets meer met een gezellige oud-hollandse traditie te maken. Hulpverleners vragen om dit verbod. De politie heeft aangegeven dat een algeheel verbod de handhaving eenvoudiger maakt.

Het vuurwerkverbod is volgens de tegenstanders van de wet geen oplossing voor het al jaren afkalvend respect voor hulpverleners. De kans is groot dat een algeheel verbod zal leiden tot het tegengestelde van wat wordt beoogd. Het verbod maakt Nederland bovendien strenger dan de ons omringende landen. Volgens hen is de wet dan ook niet uitvoerbaar en niet handhaafbaar.

Voorwaarden

De Tweede Kamer heeft met een amendement mogelijk gemaakt dat georganiseerde groepen burgers tijdens de jaarwisseling verantwoord en veilig vuurwerk kunnen afsteken op een daartoe aangewezen plek. Burgemeesters krijgen hiervoor de bevoegdheid een ontheffing te verlenen. Een ander amendement van de Tweede Kamer regelt de inwerkingtreding

Waarschijnlijk geldt het vuurwerkverbod bij de jaarwisseling 2026/2027

Foto © Robin Utrecht

De stemming over het vuurwerkverbod

van de wet onder voorbehoud van drie punten:

- een effectief handavingsplan van politie en gemeenten;
- een uitgewerkte Algemene Maatregel van Bestuur;
- een compensatieregeling voor de vuurwerkbranche.

Met name de ontheffingsmogelijkheid maakt de wet complex. Het klinkt sympathiek, maar de uitvoering is lastig, zei demissionair staatssecretaris Aartsen van Infrastructuur en Waterstaat tegen de Kamer. Hij zei dat het kabinet zijn best zal doen om de wet in te laten gaan voor de jaarwisseling 2026/2027, maar gaf geen garanties.

Over de wet

Het voorstel van Tweede Kamerleden Klaver (GroenLinks-PvdA) en Ouwehand (PvdD) voegt een algemeen vuurwerkverbod voor consumenten toe aan de Wet Milieubeheer en de Wet op de economische delicten. De initiatiefnemers vinden de wijze waarop de jaarwisseling wordt gevierd een te zware belasting voor de openbare orde, veiligheid, volksgezondheid en het milieu. Vuurwerk vanaf categorie F2 mag waarschijnlijk vanaf 1 januari 2027 niet meer worden afgestoken door consumenten. Het professioneel afsteken van vuurwerk blijft mogelijk.

Week van de Rechtsstaat

‘De rechts-
staat dichterbij
brengen,
is een
goede zaak’

Gesprek met Griffier
Remco Nehmelman

In 2025 hield Griffier Remco Nehmelman zich veel bezig met uitleggen wat de democratische rechtsstaat inhoudt en waarom deze het beschermen waard is. Hij was een van de drijvende krachten achter de Week van de Rechtsstaat, die in 2025 definitief vorm kreeg.

De rechtsstaat staat onder druk, hoorden we vaak in 2025. Hoe staat het ervoor?

‘De rechtsstaat is op zich een stevig bouwwerk, maar je merkt dat mensen het een moeilijk te vatten begrip vinden. Dat begrijp ik wel. Het is ook lastig voor te stellen wat het begrip rechtsstaat betekent en wat we missen als die zou verdwijnen. Democratie, de meerderheid beslist, dat is meestal wel duidelijk, maar het begrip rechtsstaat leeft veel minder. Terwijl het in de kern eigenlijk best simpel is: het gaat om macht en tegenmacht. We beslissen bij meerderheidsregel, dat is democratie. Dankzij de rechtsstaat wordt rekening gehouden met minderheden.’

Wat was een uitdaging voor de rechtsstaat in 2025?

‘De opkomst van Big Tech en het vaak ondoorzichtige mechanisme dat daaronder ligt, is wel iets waarmee we rekening zullen moeten houden. In de Eerste Kamer hadden we in 2025 twee deskundigenbijeenkomsten waarin de experts wezen op het mogelijke gevaar van de grote macht van technologiebedrijven: via algoritmes beïnvloeden ze het publieke debat tot aan verkiezingen aan toe. Dit terwijl toezicht ontbreekt en alternatieven voor de software die we allemaal gebruiken nog niet voorhanden zijn.’

‘Als de democratische rechtsstaat een auto is, dan is de democratie de motor en de rechtsstaat de rem’

U bent ook hoogleraar aan de Universiteit Utrecht. Hoe legt u de rechtsstaat uit aan eerstejaars studenten?

‘Ik begin altijd met het verhaal dat staatsrecht wellicht een abstract vak is, maar dat iedereen dagelijks met de rechtsstaat te maken heeft. Neem verkeersregels: als studenten net naar college zijn gefietst, hebben ze al te maken met de rechtsstaat en zo zijn er talloze andere voorbeelden. Ongemerkt is de rechtsstaat in de hele samenleving aanwezig. De gedachte is dat de machtige staat is gehouden aan het recht en je door datzelfde recht wordt beschermd. In het vak staatsrecht gaat het in essentie over hoe de overheid de samenleving zo goed mogelijk kan dienen. Democratie en rechtsstaat zijn daarbij elementaire begrippen.’

Is dat ook de boodschap van de Week van de Rechtsstaat?

‘Misschien kan ik het nog eenvoudiger zeggen: Als de democratische rechtsstaat een auto is, dan is de democratie de motor en de rechtsstaat de rem; een auto kan niet zonder beide. Democratie houdt het systeem gaande en de rechtsstaat controleert of er niks kapotgaat en je geen ongelukken krijgt. Misschien hebben we wel een begrip nodig dat het beter uitlegt. Ik ben er nog niet uit wat dat precies zou moeten zijn. “Gereguleerde vrijheid” misschien. Maar die term spreekt zichzelf eigenlijk al tegen.’

Week van de Rechtsstaat
De kern van de rechtsstaat is dat de overheid zich aan het recht houdt. Om het toch wat abstracte begrip dichterbij te brengen, is de Week van de Rechtsstaat in het leven geroepen. Na twee jaren van try-out, kreeg het evenement in 2025 vaste vorm en werd een stichting opgericht. Griffier Remco Nehmelman maakt (onbezoldigd) deel uit van het stichtingsbestuur. Meer dan 20 instituten, bibliotheken en andere organisaties organiseerden van 9 tot en met 16 september gratis workshops, tentoonstellingen en openden hun deuren tijdens het populaire ‘Rondje Rechtsstaat’. Alle activiteiten waren gratis toegankelijk.

Welk publiek wilt u het liefst bereiken?

‘Dat is een goede vraag. Iedereen eigenlijk, alle burgers die willen weten hoe de Eerste Kamer werkt. Ik denk dat het goed is om te beginnen bij mensen die zelf actief op zoek zijn naar informatie, bijvoorbeeld de mensen die tijdens de Week van de Rechtsstaat de Eerste Kamer hebben bezocht. De Week van de Rechtsstaat was van 9 tot 16 september. Naast de Eerste Kamer openden veel andere instituten en organisaties die een rol spelen in de rechtsstaat hun deuren. Daar kwamen veel mensen op af en je merkt dat zij niet alleen interesse hebben in de gebouwen maar ook wat daarbinnen gebeurt.’

Voor jongeren zijn er al veel educatieve programma’s, hoe bereikt u de volwassenen?

‘Je moet het beeldend maken, mensen in hun eigen bewegingswereld opzoeken of proberen om ze op een hartelijke manier te ontvangen in de gebouwen waar de democratische rechtsstaat vorm krijgt. Een mooi voorbeeld vind ik dat de gemeente Gooise Meren inwoners liet meebeslissen over de gemeentelijke bezuinigingen. Op een website konden mensen kiezen: minder geld naar het zwembad of veiligheid? Zo laat je zien hoe lastig het is om te kiezen en begrijp je waarom we een gemeenteraad hebben uitgevonden, en een college van B&W dat de plannen voorstelt en moet uitvoeren. Als je mensen meeneemt naar die moeilijke beslissingen, helpt dat voor het begrip.’

Hoe legt u het belang uit aan mensen die helemaal niet over de rechtsstaat nadenken?

‘De rechtsstaat is overal, zonder dat mensen dat altijd zien of erover nadenken. Ik merk dat veel burgers best interesse hebben in de overheid en hoe die werkt. Alleen moet je dat wel op een aantrekkelijke en duidelijke wijze brengen.’

Moet alles wat ingewikkeld is leuk worden gemaakt?

‘Niet per se leuker, maar je moet wel blijven uitleggen waarom je bestaat. Als Eerste Kamer is het goed om als burgers dat willen weten, op een heldere en als het kan plezierige manier uit te leggen waar de senaat vandaan komt en wat er in de Kamer gebeurt. Je ziet die zoektocht naar een betere communicatie bij alle overheden en dat is denk ik een goede zaak.’

Wat hoopt u voor de toekomst?

‘Dat mensen een concreter beeld krijgen bij de rechtsstaat en de democratie en wat die begrippen inhouden. Wat voorheen vaak vanzelfsprekend was, wordt nu meer bevraagd en dat mag. We hebben best een ingewikkeld stelsel gebouwd met veel wetten en regels en veel instanties, maar dat valt volgens mij goed uit te leggen.’

Remco Nehmelman is de hoogste ambtenaar van de Eerste Kamer en geeft leiding aan de ambtelijke organisatie, de griffie. Hij bereidt plenaire vergaderingen voor, staat de Voorzitter en leden bij en adviseert over staatsrechtelijke zaken. Nehmelman promoveerde in 2002 op een rechtsvergelijkende studie naar het algemeen persoonlijkheidsrecht in Duitsland en Nederland. Hij is onbezoldigd hoogleraar publiek organisatierecht aan de Universiteit Utrecht.

Griffier Remco Nehmelman

‘Goed om uit onze Haagse bubbel te breken’

De Interparlementaire Unie (IPU) is een wereldwijd samenwerkingsverband van 183 parlementen. Oud-senator Fatimazhra Belhirsch (D66) en senator Hendrik-Jan Talsma (ChristenUnie) over hun deelname aan dit platform voor democratie en mensenrechten.

Hendrik-Jan Talsma: ‘De IPU is een club met oude, 19e-eeuwse wortels. Destijds opgericht door parlementariërs die het belangrijk vonden dat landen niet alleen contact hebben op regeringsniveau, maar ook op parlementair niveau.’

Fatimazhra Belhirsch: ‘Deze assemblee is echt gericht op bruggen bouwen. Als regeringen niet meer met elkaar praten, zoals bij internationale conflicten, is dit gremium een platform waar politici nog wel het gesprek met elkaar aangaan. Dan kan het nog steeds op onderwerpen schuren natuurlijk. Belangrijk vind ik dat we als gecombineerde delegatie van Eerste en Tweede Kamerleden gaan, we versterken elkaar. Parlementaire diplomatie is een belangrijk instrument om tijd voor vrij te maken.’

Hendrik-Jan Talsma: ‘Elk Kamerlid kan deelnemen aan de IPU. Naar de algemene vergadering mogen de beide Kamers samen vijf Kamerleden afvaardigen. Daarbij wordt rekening gehouden met de verdeling over de Kamers, de balans tussen mannen en vrouwen en de spreiding over politieke fracties. Uitgangspunt is dat we als Nederlandse delegatie zoveel mogelijk met één standpunt komen. Daarbij vervagen de politieke kleuren enigszins.’

Fatimazhra Belhirsch: ‘Wat eruit sprong in 2025? Ik ben lid van het bureau van de IPU-commissie voor vrede en internationale veiligheid en heb een aantal plenaire vergaderingen mogen voorzitten. Bijzonder was ook dat ik werd afgevaardigd om de Verenigde Naties toe te spreken over de tweestatenoplossing voor Palestina en Israël. Namens de IPU pleitte ik voor een vredesproces dat de rechten van zowel Palestijnen als Israëli's erkent en ervoor zorgt dat alle mensen in waardigheid en vrijheid kunnen leven, zonder raketten, checkpoints, ontheemding en angst. We willen niet nóg een generatie die met oorlog opgroeit.’

Hendrik-Jan Talsma: ‘De assemblee in Tashkent, Oezbekistan met 740 parlementsleden uit 127 landen vond ik speciaal. Alleen al vanwege de locatie, een land met een heel gecompliceerde geschiedenis, waardoor sommige geopolitieke spanningen ineens veel dichterbij voelden. De oorlog in Oekraïne en de situatie in het Midden-Oosten werden besproken, evenals de noodzaak tot dialoog en parlementaire diplomatie.’

Fatimazhra Belhirsch: ‘In Oezbekistan zijn we ondanks alle verschillende perspectieven toch tot twee resoluties gekomen: een over het bevorderen van een tweestatenoplossing voor Palestina en een over de impact van conflicten op duurzame ontwikkeling. Dit laat zien hoe je via parlementaire diplomatie nader tot elkaar kunt komen.’

Hendrik-Jan Talsma: ‘Het blijft bijzonder dat “conflictpartners” tijdens zulke assemblees in dezelfde zaal aanwezig zijn. Bijvoorbeeld in de commissie voor Midden-Oosten-vraagstukken die ik mag voorzitten en een van de weinige plekken waar Israëli's en Palestijnse parlementariërs in gesprek zijn. De IPU is voor veel landen een belangrijk gremium, bijvoorbeeld in Afrika en Latijns-Amerika. Ook omdat zij onderzoek doet naar mensenrechtenschendingen, waarbij parlementariërs het slachtoffer zijn, vervolgd worden, gedetineerd en zelfs gemarteld. Die resultaten worden tijdens de vergaderingen gepresenteerd, wat het makkelijker maakt om er in Nederland politieke aandacht voor te vragen. Je merkt verder dat we voor veel landen een *trusted partner* zijn wat democratie en rechtsstaat betreft. Als wij als Nederland een bepaalde route kiezen, dan trekt dat ook andere landen aan.’

Fatimazhra Belhirsch: ‘Het mooie van de IPU is dat je dan met veel verschillende mensen spreekt, van parlementariërs uit bijvoorbeeld Argentinië en Indonesië tot Nigeria en de Verenigde Arabische Emiraten. Dat zijn werelden op zich, het is goed als we als Nederlandse parlementariërs zo uit onze Haagse bubbel breken. We komen als delegatie niet alleen om te zenden, maar ook echt om te luisteren waar de ander voor staat en bruggen te bouwen en op te komen voor mensenrechten.’

Senator Hendrik-Jan Talsma (ChristenUnie) en oud-senator en huidig Tweede Kamerlid Fatimazhra Belhirsch (D66)

Verenigde Vergadering

In 2025 kwamen de Staten-Generaal twee keer in Verenigde Vergadering bijeen. Op Prinsjesdag in de Koninklijke Schouwburg en op 20 november in de Grote Kerk om tachtig jaar vrijheid te vieren. Prinsjesdag (linkerpagina): De Voorzitter van de Verenigde Vergadering met de Griffiers op Prinsjesdag (boven); de commissie van In- en Uitgeleide (onder). De Bijzondere Verenigde Vergadering op 20 november (rechterpagina): de Voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer (boven); alle aanwezigen ontvingen het boekje *Onze grondrechten* (onder).

Duizend vragen over de asielwetsvoorstellen

De commissie voor Immigratie & Asiel/JBZ-Raad bij behandeling van de asielwetsvoorstellen

In maart diende toenmalig minister Faber van Asiel en Migratie twee wetsvoorstellen in voor een strenger asielbeleid. Het kabinet-Schoof wilde met de Asiel-noodmaatregelenwet en de Wet invoering tweestatus-stelsel de asielinstroom inperken en de terugkeer van afgewezen asielzoekers versnellen. De val van het kabinet op 3 juni was een complicerende factor vanwege het terugtreden van minister Faber, samen met andere PVV-bewindslieden, na een coalitiecrisis over de asielmaatregelen. Hieronder het verloop van de behandeling in grote lijnen.

Kritisch

De Raad van State publiceerde in februari kritische adviezen over de wetsvoorstellen. Het adviesorgaan betwijfelde of de voorgestelde maatregelen leiden tot een lagere asielinstroom. Daarnaast waarschuwde de Raad dat de wetsvoorstellen extra druk leggen op de uitvoeringsorganisaties en wees hij op het gebrek aan tijd voor uitvoerings- en effectentoetsen.

De Tweede Kamer stemde 3 juli in met de asielwets-voorstellen. Tijdens het voorafgaande plenaire debat

in de Tweede Kamer stonden vooral aanscherpingen rond illegaliteit en de strafbaarstelling van verblijf zonder papieren centraal. Niet alleen illegaal verblijf zelf, maar ook hulp aan asielzoekers die illegaal in Nederland verblijven, werd vanwege het amendement van het Tweede Kamerlid Vondeling (PVV) voortaan strafbaar. Dit amendement werd na een hoofdelijke stemming op 1 juli met 72 tegen 69 stemmen aanvaard. Nadat demissionair minister Van Weel toezegde dat het onderdeel over strafbaarstelling van illegaal verblijf pas in werking zou treden na voorlichting van de Raad van State en debat daarover met de beide Kamers, kwam er een meerderheid voor de wetsvoorstellen.

Senaat

De commissie voor Immigratie & Asiel/JBZ-raad nam de asielwetsvoorstellen kort na aanvaarding door de Tweede Kamer in behandeling. Op 8 juli besloot de commissie om de behandeling niet direct voort te zetten. De commissie wilde eerst de aangekondigde voorlichting van de Raad van State afwachten. In het najaar stelden de leden vervolgens tot 1.000 schriftelijke

vragen aan de regering, die eind november antwoordde. Op 9 september was een petitie-aanbieding tegen de wetsvoorstellen (zie ‘Petities en de Eerste Kamer’ op pagina’s 16 en 17).

Deskundigenbijeenkomst

Op 7 oktober organiseerde de commissie een deskundigenbijeenkomst. De commissie ontving negen deskundigen, die in drie rondes de impact van de asielwetsvoorstellen bespraken. Het Centraal Orgaan opvang asielzoekers zei te verwachten dat beide wetsvoorstellen zouden leiden tot een langer verblijf in de opvang, waardoor er meer opvang-plekken nodig zijn. Volgens de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), de ketenpartners en ook de asielzoeker zelf voor ongekende uitdagingen plaatsen. De Vereniging Nederlandse Gemeenten stelde dat de asielwetsvoorstellen de druk op de lokale uitvoering vergroten.

De politie gaf aan direct last te ervaren van de toenemende spanningen in de samenleving over migratie. Ook vond de politie de asielvoorstellen onvoldoende duidelijk als het ging om de strafbaarheid van illegaliteit. Volgens de Inspectie Justitie en Veiligheid bevatten de voorstellen risicovolle aannames over de daling van de instroom van asielzoekers. Er ligt nog een enorme werkvoorraad wat asielprocedures betreft en de verwachting van de Inspectie was dat de asielwetsvoorstellen dit niet zullen oplossen.

Ten slotte waren er zorgen over de waarborging van grondrechten en minderjarige asielzoekers. Hierover spraken VluchtelingenWerk, Nidos (Jeugdbescherming voor vluchtelingen) en het College voor de Rechten

Vooraf over de rechtmatigheid, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid wilden senatoren meer informatie

Over de wetsvoorstellen

De Asielnoodmaatregelenwet wijzigt de Vreemdelingenwet 2000 en de Algemene wet bestuursrecht en introduceert maatregelen die de asielketen moeten ontlasten en de instroom van asielzoekers verminderen. Zo wordt de duur van tijdelijke verblijfsvergunningen verkort, verdwijnt de verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd en worden de mogelijkheden voor gezinshereniging beperkt. De Wet invoering tweestatusstelsel maakt onderscheid tussen de asielzoekers die naar Nederland komen. Zo krijgt één groep de status van vluchteling en de andere groep de status van subsidiair beschermde. De Novelle aanpassing strafbaarstelling illegaal verblijf wijzigt de Asielnoodmaatregelenwet en zorgt ervoor dat de strafbaarheid wordt teruggedraaid van het bieden van hulp bij illegaal verblijf.

van de Mens. De strafbaarstelling van illegaal verblijf kan ertoe leiden dat mensen die al in een kwetsbare situatie zitten geen medische hulp durven zoeken en zich niet tot instanties wenden als zij slachtoffer zijn van uitbuiting of mensenhandel. De Adviesraad Migratie zei dat de asielwetsvoorstellen botsen met de invoering van het Europese Asiel- en migratiepact, dat halverwege 2026 in werking zal treden.

Novelle

Op 18 december stemde de Tweede Kamer in met de Novelle aanpassing strafbaarstelling illegaal verblijf, waarmee de Asielnoodmaatregelenwet wordt aangepast. Hulpverleners aan mensen die illegaal in Nederland verblijven werd daarmee niet langer strafbaar. De Tweede Kamer stemde met ruime meerderheid in met de novelle. Ruim twee weken eerder had de Eerste Kamercommissie voor Immigratie & Asiel/JBZ-Raad al een besluit genomen over de verdere behandeling van de asielwets-voorstellen. De commissie besloot inbreng te leveren voor een tweede schriftelijke ronde, nadat de Tweede Kamer de novelle had aanvaard.

Afronding

De behandeling van de asielwetsvoorstellen werd in 2026 vervolgd. De commissie voor Immigratie & Asiel/JBZ-Raad kreeg op 20 januari 2026 een technische brief van het ministerie van Asiel en Migratie. Na verschillende vragenrondes is op 24 februari 2026 de plenaire behandeldatum besproken. Gestreefd wordt naar afronding in april 2026.

‘Hetzelfde bed, andere dromen’

Senatoren Farah Karimi (GroenLinks-PvdA) en Robert van Gasteren (BBB) zitten namens de Eerste Kamer in de Parlementaire Assemblee van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE). Zij namen in 2025 onder meer deel aan verkiezingswaarnemingsmissies.

Farah Karimi: ‘De OVSE bestaat al sinds de Koude Oorlog, vanuit de gedachte dat juist niet-gelijkgezinde landen een platform voor dialoog hebben om conflicten te voorkomen, te beheersen of op te lossen. Dat gaat niet alleen om militaire veiligheid, ook om zaken als mensenrechten. Je ziet aan de huidige spanningen in de wereld dat de OVSE meer nodig is dan ooit. Het is bijvoorbeeld nog de enige plek waar landen als Rusland en Oekraïne elkaar op regeringsniveau kunnen spreken.’

Robert van Gasteren: ‘Ik heb een internationaal profiel en onder meer justitie, veiligheid, buitenlandse zaken en defensie in mijn portefeuille als Kamerlid. Het werk voor de OVSE spreekt me dan ook zeer aan. Het is bijzonder waardevol voor je internationale contacten. Het blijft mensenwerk, wat het juist vanwege die onderlinge verschillen zo waardevol maakt. Iemand omschreef het als een huwelijk: je slaapt weliswaar in hetzelfde bed, maar je hebt allemaal andere dromen. Zo zie ik de OVSE ook.’

Farah Karimi: ‘De OVSE is heel actief, neem de verkiezingswaarnemingsmissies om de democratische rechtsstaat in OVSE-regio te versterken. Ik zie tijdens die missies dat landen de dag van verkiezingen steeds beter kunnen organiseren. Maar vooral vóór de verkiezingen gaat er veel mis, bijvoorbeeld door binnen- en buitenlandse desinformatie en wetten die de oppositie beknotten.’

Robert van Gasteren: ‘Ik leer ook veel van hoe andere landen verkiezingen organiseren. Neem Kirgizië, waar de verkiezingen volledig geautomatiseerd zijn, tot aan irsscans toe. Dat was voor mij wel een eyeopener.

En vergis je niet: zo’n missie is hard werken. Je wordt ter plekke in twee dagen klaargestoomd om alle ins en outs van een verkiezing op te nemen. Op de verkiezingsdag zelf ben je vervolgens om half zes ’s ochtends in touw om op tijd bij het eerste stemlokaal te zijn. Om tot diep in de nacht bij het tellen van stemmen aanwezig te zijn. Een paar uur later zit je alweer in het vliegtuig terug.’

Farah Karimi: ‘Bij landen die in conflict zijn – zoals Turkije en Griekenland of Azerbeidzjan en Armenië – kan het gebeuren dat tijdens de vergadering delegaties elkaar hard aanspreken en formele uitgangspunten van hun regeringen herhalen. In dit soort situaties kunnen we een bemiddelende rol spelen. Ook aan de voorkant probeer je landen met conflicterende belangen op één lijn te krijgen. Ik was twee jaar lang speciaal gezant voor Centraal-Azië. In die rol heb ik voortdurend aangestuurd op regionale samenwerking en dialoog, ook op onderwerpen die potentieel conflictueus zijn. Alleen zo kun je conflicten in de kiem smoren.’

Robert van Gasteren: ‘Een hoogtepunt was het veldbezoek aan Bosnië-Herzegovina in 2025. Daar zorgt een groep van driehonderd OVSE-medewerkers er al dertig jaar met succes voor dat de rivaliserende bevolkingsgroepen niet opnieuw de wapens oppakken. Die bemiddeling voorkomt letterlijk conflicten. Tot grote tevredenheid van alle partijen overigens.’

Farah Karimi: ‘Ik werd hoopvol van de vele gesprekken die ik in 2025 heb gevoerd in Centraal-Azië en tijdens de verkiezingswaarneming in Albanië. Ik sprak met veel jonge mensen daar. Bovendien had ik in Albanië als speciale coördinator de leiding over de internationale verkiezingswaarnemingsmissie, wat een bijzondere ervaring was. Het echte hoogtepunt moet echter nog komen: de jaarvergadering van het Parlementaire Assemblee van de OVSE van 4 tot en met 8 juli 2026 in Den Haag. Dat we deze vergadering van zo’n 750 delegatieleden mogen organiseren, wordt toch wel de kroon op ons werk!’

Senatoren Farah Karimi (GroenLinks-PvdA) en Robert van Gasteren (BBB)

Middelbare schoolklas bezoekt de Eerste Kamer

Foto © Serge Ligttenberg

Investeer in de democratische rechtsstaat

Eric Stokkink

Heeft het kennismaken met het parlement via ProDemos enig effect op de kennis van en betrokkenheid bij de Nederlandse politiek van jongeren? Het korte antwoord is 'ja!', schrijft ProDemos-directeur Erik Stokkink. Maar zoals vaker past enige nuance.

ProDemos ziet dagelijks wat er gebeurt als jongeren de democratie niet alleen uit een boek leren, maar deze ook in het echt ervaren. Ik zie dat ook zelf gebeuren. Vooral als jongeren de plenaire zalen binnenlopen van de Eerste of de Tweede Kamer, dan zie je een wauw-effect. Dat gaat verder dan alleen de herkenning van de bankjes. Ze zien een minister die ze van het journaal kennen of van TikTok. En met een variatie op wat Hans van Mierlo ooit zo sprekend zei: ze ruiken de beestengeur van de politiek. Die dag spelen ze ook een debat na, waarbij ze de voor- en nadelen wegen van bepaalde onderwerpen en keuzes maken over zaken die voor hen belangrijk zijn.

Op een gegeven moment valt het kwartje: dit is echt de plek waar beslissingen worden genomen. Zoals een leerling uit vmbo 4 zei: 'Veel leuker dan verwacht, de politiek wordt vaak als heel saai gezien maar ik heb veel geleerd op een leuke manier.' Op zo'n moment

is de democratische rechtsstaat niet langer iets dat ver weg is, het wordt een echte ervaring. Ook onze begeleiders illustreren dat met concrete voorbeelden uit hun eigen leefwereld: jij kunt weliswaar niets met politiek hebben, maar politiek heeft wél iets met jou.

Positief effect

Deze ervaring is niet alleen een anekdotische observatie van de directeur van ProDemos. Recent is dit ook stevig onderbouwd door wetenschappelijk onderzoek. Politicoloog Laura Mulder onderzocht in haar proefschrift de effecten van ProDemos-programma's. Haar conclusie is helder: deelname heeft een robuust positief effect op politieke kennis. Voor ProDemos is dit een belangrijke uitkomst, want wij zeggen niet voor niets: wie de democratische rechtsstaat niet kent, gaat er ook niet van houden. Tegelijk vraagt datzelfde onderzoek om nuchterheid. Mulder laat ook zien wat zo'n dag níet automatisch

Wie de democratische rechtsstaat niet kent, gaat er ook niet van houden

teweegbrengt: een eenmalig bezoek vertaalt zich niet vanzelf in méér politieke interesse, groter politiek zelfvertrouwen, sterkere intentie om te gaan stemmen of meer duurzame steun voor democratie.

We herkennen deze uitkomst. Veel jonge mensen groeien op zonder interesse in politiek. Sommige families praten over het nieuws tijdens het avondeten, maar andere families praten niet over politiek of bekijken het zelfs negatief. Voor jongeren die ook zo denken, kan een bezoek aan het parlement een belangrijke ervaring zijn. Een bezoek aan het parlement met ProDemos is vaak de eerste keer dat jongeren beseffen dat de democratie niet alleen iets is voor anderen, maar ook voor hen. Het is zeker geen oplossing voor alles, maar wel een belangrijke en noodzakelijke ervaring om te hebben.

We herkennen ook de gezonde en leerzame spanning die in deze ervaring zit. Jongeren komen schouderophalend en ongeïnteresseerd binnen, maar lopen naar buiten met een andere blik in hun ogen. Dat komt doordat ze hebben gezien waar echte besluiten worden genomen, wie die besluiten daadwerkelijk neemt en hoe politiek menselijk en tastbaar kan zijn. Door zelf te oefenen met argumenten, tegenargumenten en keuzes, krijgen ze ook een gevoel van eigenwaarde. Ze ervaren dat hun stem en hun mening echt iets betekenen.

Diplomademocratie

Maar die ervaring reist niet bij iedereen mee naar huis. Buiten de muren van het parlement komen oude prikkels snel terug: een omgeving waarin politiek ver weg lijkt en voelt, een debatcultuur die vooral conflict uitstraalt en het gevoel dat regels en besluiten niet altijd eerlijk uitpakken of dat de politiek toch niet luistert. De ervaring en het vertrouwen zakken dan ook weer snel weg.

Mulders’ onderzoek laat bovendien grote verschillen zien tussen onderwijsniveaus. Al aan het begin van het voortgezet onderwijs scoren jongeren op het vwo structureel hoger op politieke kennis, politiek zelfvertrouwen en oriëntatie op democratische instituties, dan leeftijdsgenoten in andere leerwegen. En die verschillen worden gedurende de schoolloopbaan niet vanzelf kleiner.

Het echte probleem is dat dit niet alleen bij jongeren stopt. Ook bij volwassenen merken we dat een opleiding steeds meer bepaalt wie zich thuis voelt in onze democratie en wie denkt dat regels alleen voor anderen gelden. Dit is precies waarom het gesprek over diplomademocratie ertoe doet. Als één groep te veel invloed heeft op de politiek en het bestuur, kan dat leiden tot een vertekend beeld, verkeerde prioriteiten en het gevoel bij andere groepen dat ze niet gehoord of gezien worden. Het gaat om niets meer of minder dan de legitimiteit van onze democratische rechtsstaat. En als dit de ervaren werkelijkheid is, veranderen wij die niet met één dagje Den Haag.

Drie lessen

Sommige lezers ervaren deze onderzoeksresultaten mogelijk als teleurstellend. Maar ik zie drie belangrijke dingen die we hieruit kunnen leren. Ten eerste is een bezoek aan het parlement niet zomaar een uitje. ProDemos biedt kennis en een (eerste) bijzondere ervaring, juist voor jongeren die afstand tot de democratie en rechtsstaat ervaren. In een tijd waarin antidemocratische sentimenten groeien, is dat nodig om burgers weerbaar te maken.

Ten tweede maakt het onderzoek duidelijk dat het tijd kost om mensen te betrekken. Mensen veranderen hun houding en gedrag niet van de ene dag op de andere. Het duurt even voordat ze werkelijk veranderen. Dat gebeurt in een omgeving waarin jonge mensen zich veilig genoeg voelen om dingen te proberen. Ze stellen vragen, geven hun mening en ze twijfelen. Soms veranderen ze zelfs van mening. Goed burgerschapsonderwijs is dus essentieel. Het hoort een vast onderdeel te zijn van het les-

programma op scholen. Het is geen overbodige luxe, maar gewoon noodzakelijk.

Ten derde zien we een harde waarheid: de scheiding in de samenleving loopt recht door het onderwijs. Om oneerlijke kansen te verhelpen, kunnen we niet alleen vertrouwen op onderwijs en organisaties zoals ProDemos. De politiek moet ook haar verantwoording nemen. Zolang ongelijke kansen, vroege selectie, het niet gehoord worden van jongeren, onnodige ruzies tussen politici, te weinig tijd voor burgerschapsonderwijs en een thuisomgeving waar politiek niet of negatief wordt besproken, domineren, zullen onze inspanningen zwak blijven. Als we de democratische rechtsstaat serieus nemen, moeten we erin investeren.

Fundament

ProDemos hikt aan tegen een bezuiniging op de subsidie. Dit geeft onzekerheid of we onze werkzaamheden kunnen voortzetten, juist daar waar democratisch onderwijs en ervaring het hardst nodig zijn. Gelukkig is er wel brede politieke steun voor onze missie. De extra middelen die ProDemos kreeg in 2024 en 2025 laten zien dat het ook anders kan: een bewuste keuze om democratisch onderwijs in heel Nederland te zien als fundament en niet als kostenpost.

Als we de democratische rechtsstaat serieus nemen, moeten we erin investeren

En precies daar ligt mijn oproep: investeer in de democratische rechtsstaat. Investeer in een democratische rechtsstaat die er voor iedereen is en voor iedereen werkt. Investeer in onderwijs en investeer in ProDemos. Een weerbare democratische rechtsstaat is een gezamenlijke opdracht die we samen moeten oppakken. Jongeren leren pas vertrouwen in de politiek als ze ook ervaren dat ze meetellen. Geef scholen tijd en ruimte voor burgerschapsonderwijs en geef organisaties als ProDemos de stabiliteit om in Nederland juist de jongeren te bereiken voor wie de drempel het hoogst is. Onze democratie is het waard!

Foto © Bart van Vliet/ProDemos

Eric Stokkink is sinds 2021 directeur van ProDemos. Voordien bekleedde hij managementposities bij diverse ministeries, waaronder het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Nieuwe Kamervoorzitter

Mei Li Vos is op 7 oktober door de leden van de Eerste Kamer gekozen als hun nieuwe Voorzitter. Zij volgde Jan Anthonie Bruijn op die minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport werd in het demissionaire kabinet-Schoof. Een week later, op 14 oktober, kozen de leden Boris Dittrich als Eerste Ondervoorzitter en Hendrik-Jan Talsma als Tweede Ondervoorzitter.

Verkiezingen Voorzitter

Toen Jan Anthonie Bruijn op 2 september aankondigde dat hij drie dagen later minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport zou worden in het demissionaire kabinet-Schoof betekende dat het einde van zijn lidmaatschap van de Eerste Kamer. Bovendien was hij ook niet langer Kamervoorzitter.

Eerste Ondervoorzitter Mei Li Vos (GroenLinks-PvdA) nam zijn plek tijdelijk in als waarnemend Voorzitter tot er verkiezingen voor de nieuwe Voorzitter van de

Eerste Kamer zouden zijn. Vos stelde zich vervolgens beschikbaar voor de functie, net als Tanja Klip-Martin (VVD) en Ilona Lagas (BBB). De nieuwe Voorzitter werd op 7 oktober gekozen na twee stemrondes. 39 van de 75 aanwezige Kamerleden stemden in de tweede ronde op Mei Li Vos, er werden 3 blanco stemmen uitgebracht.

Direct na haar verkiezing kreeg Vos de Voorzittershamer aangereikt door senator Niko Koffeman (PvdD) die als langstzittend Eerste Kamerlid de verkiezing voorzat. Vos: ‘Ik dank de leden voor hun vertrouwen in mij. En ik dank Tanja Klip en Ilona Lagas voor de spannende wedstrijd.’ Voorafgaand aan de verkiezingen hebben de drie leden hun kandidatuur toegelicht. Aanvullend konden de overige leden vragen stellen.

Tanja Klip-Martin (VVD) zei: ‘Met mij krijgt u een onafhankelijke en toegewijd Voorzitter. Humor en zelfrelativering zijn daarbij onontbeerlijk.’ In reactie

Talsma, Vos en Dittrich (van links naar rechts) vormen het College van Voorzitter en Ondervoorzitters

College van Voorzitters en Ondervoorzitters

In de Eerste Kamer vormen de Kamervoorzitter en de Ondervoorzitters samen het College van Voorzitter en Ondervoorzitters (CVO). Het college oefent als een soort dagelijks bestuur namens de Kamer bepaalde publiek- en privaatrechtelijke bevoegdheden uit. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de afhandeling van verzoeken op basis van de Wet open overheid (Woo) of het sluiten van contracten over huisvesting, catering en schoonmaak. Veel van deze taken zijn in de praktijk gemandateerd aan de Griffier. Tot slot stelt het college ook een conceptbegroting op voor de uitgaven van de Eerste Kamer, de zogenaamde ‘raming’.

op een vraag van senator Van Hattem (PVV) over het leiden van debatten antwoordde zij: ‘Ik zal het vrije woord royaal de ruimte geven, maar zodra dat woord de vrijheid van een ander inperkt, zal ik optreden.’

Ilona Lagas (BBB): ‘Als Voorzitter zal ik zorgdragen voor een zorgvuldig en tijdig proces. Het debat moet altijd voldoende ruimte krijgen.’ In reactie op een vraag van senator Van Aelst (SP) over mogelijke belangenverstrengeling van Kamerleden zei zij: ‘Ik zal er altijd op toezien dat er duidelijkheid is over de belangen van Kamerleden naast het werk als senator.’

De Eerste Kamer koos in 2025 een nieuwe Voorzitter en nieuwe Ondervoorzitters

Mei Li Vos (GroenLinks-PvdA) zei: ‘Met mij krijgt u een ervaren Voorzitter die uw inbreng de ruimte geeft én zorgt dat we op tijd klaar zijn. In antwoord op een vraag van senator Nanninga (JA21) over de rol van de Kamervoorzitter bij de behandeling van wetsvoorstellen antwoordde zij: ‘Het is aan een commissie te bepalen hoe en wanneer zij een wetsvoorstel willen behandelen.’

Nieuwe Ondervoorzitters

Volgens het Reglement van Orde van de Eerste Kamer gaat de Kamer dan ook over tot het kiezen of benoemen van Ondervoorzitters, óók als er daar geen vacatures zijn. Mei Li Vos en Robert Croll (eerst BBB, nu D66) waren sinds 4 juli 2023 de Ondervoorzitters. Met de verkiezing van Vos was er een vacature ontstaan en Croll stelde zich niet opnieuw kandidaat. Bij de verkiezingen die volgden zijn Boris Dittrich (D66) en Hendrik-Jan Talsma (ChristenUnie) gekozen als Eerste en Tweede Ondervoorzitter van de Eerste Kamer.

Zes Eerste Kamerleden hadden zich kandidaat gesteld voor het Ondervoorzitterschap. Behalve Dittrich en Talsma waren dat de senatoren Tekke Panman (BBB), Theo Rietkerk (CDA), Martin van Rooijen (50PLUS) en Peter Schalk (SGP). Voorafgaand aan de verkiezingen lichtten de zes leden hun kandidatuur toe. Aanvullend konden de overige leden vragen stellen. Vier leden (Dittrich, Panman, Rietkerk en Van Rooijen) waren kandidaat voor het Eerste Ondervoorzitterschap. Drie leden (Rietkerk, Schalk en Talsma) waren kandidaat voor het Tweede Ondervoorzitterschap.

Boris Dittrich: ‘Ik heb veel staatsrechtelijke ervaring waarvan ik denk dat die van pas komt als je met de regering of zelfs de Tweede Kamer moet overleggen. Het D66-congres heeft vorige week besloten de Eerste Kamer af te schaffen, maar ik ben het daar niet mee eens. Ik zal als Ondervoorzitter soepel zijn waar het kan, en streng waar nodig.’

Hendrik-Jan Talsma: ‘De Kamer weet goed welk vlees het met mij in de kuip heeft. Ik heb met velen van u goede contacten, hoe verschillend onze opvattingen ook zijn. Wat betreft bekwaam, betrokken en betrouwbaar – de in de profielschets gevraagde kwaliteiten –, zeg ik vol vertrouwen: “Oordeel Kamer”’

Algemene Europese Beschouwingen

De Eerste Kamer debatteerde 4 november met demissionair minister Van Weel van Buitenlandse Zaken over het Europees beleid van het kabinet. Dit debat heet de Algemene Europese Beschouwingen. De basis voor dit debat vormde de Kamerbrief De Staat van de Europese Unie 2025. Hierin zet het demissionaire kabinet-Schoof een visie uiteen op de Europese Unie en de Europese agenda van 2026. Veel aandacht ging uit naar versterking van de veiligheid, vergroting van de autonomie, uitbreiding van de Europese Unie (EU) en het Europese asiel- en migratiepact. Ook is gesproken over het Meerjarig Financieel Kader (MFK) van de EU voor 2028 tot 2034 en over eurobonds. Deze obligaties bestaan nog niet, maar zouden als voornaamste kenmerk moeten hebben dat ze worden uitgegeven voor gezamenlijke rekening van de landen van de eurozone.

Gemeenschap van waarden

De Europese Unie is van een gemeenschap van waarden veranderd in een gemeenschap van belangen, waarbij Nederland volgens de GroenLinks-PvdA-

fractie meepraat, maar niet meer dan dat. Het aanzien van Nederland is onder Schoof verzwakt. Volgens de SP-fractie heeft de Europese Unie de eigen waarden met voeten getreden voor Gaza. Hierdoor is de EU minder goed in staat om de Europese waarden te verdedigen. De CDA-fractie wilde dat de minister zich sterk maakt voor het lidmaatschap van de EU van de Raad van Europa. Ook pleit de CDA-fractie voor versterking van de samenwerking binnen de EU, bijvoorbeeld door het veto op te geven voor buitenlandbeleid. In afwachting van een verdragswijziging, zei Volt, kan wel iets worden gedaan aan die blokerende unanimiteit op buitenlandbeleid. De 50PLUS-fractie wees op de oorsprong van de Europese samenwerking die ligt in het einde van de Tweede Wereldoorlog. De vrede toen en de unie nu zijn hoofdstukken van hetzelfde boek.

Eurobonds en MFK

De PVV-fractie vroeg wat de minister in Brussel bij de onderhandelingen over het Meerjarig Financieel Kader doet om extra afdrachten voor Nederland te voorkomen. Aan eurobonds wil de fractie niet beginnen. Ook de BBB-fractie is kritisch over de gezamenlijke leningen. De fractie vroeg om een herwaardering van onze strategische landbouw. Europa moet niet afhankelijk worden van andere landen voor basisbehoeften. De VVD-fractie vroeg waarom de afdrachten aan de EU niet bepaald worden op basis van het bruto nationaal inkomen van de lidstaten.

De SGP-fractie was kritisch over de cohesiefondsen. Landen die financiën op orde hebben geven geld aan landen die het niet op orde hebben, aldus de SGP. De Fractie-Van de Sanden miste urgentie bij het kabinet. De EU moet minder afhankelijk van derden worden. Volgens de FVD-fractie zien we de gevolgen van een unie die crises gebruikt om steeds meer macht naar zich toe te trekken, zoals het voorstel voor eurobonds en de terugkeerverordening. De OPNL-fractie noemde de Benelux als proeftuin voor de EU en pleitte ervoor om de ene schaal in te zetten om de andere te versterken, bijvoorbeeld door een Beneluxfonds op te richten.

Algemene Europese Beschouwingen

Sinds 1996 houdt de Eerste Kamer bijna jaarlijks een debat over Europa. Sinds 2010 heet dit de Algemene Europese Beschouwingen. Tijdens dit debat wisselen de Eerste Kamerleden van gedachten over verschillende Europese actualiteiten met de minister (en eventueel de staatssecretaris) van Buitenlandse Zaken. Het kabinet levert een bijdrage aan het parlementaire debat over Europa met de Kamerbrief De Staat van de Europese Unie die sinds 1999 jaarlijks rond februari uitgebracht wordt. In dit document zet het kabinet zijn positie voor het Europese beleid uiteen en beoordeelt het werkprogramma van de Europese Commissie voor het komende jaar. De Staat van de Europese Unie van 2025 had als thema Europa in een veranderde wereldorde en wereldeconomie.

Demissionair minister Van Weel van Buitenlandse Zaken beantwoordt de vragen van de Kamer

Veiligheid en migratie

Weerbaarheid is meer dan tanks en vliegtuigen, zei de D66-fractie, maar gaat ook over mentale weerbaarheid. Burgerlijke betrokkenheid is geen bijzaak. De ChristenUnie-fractie pleitte voor investeren in eigen veiligheid, ook om de weerbaarheid tegen cyberaanvallen te vergroten. Veiligheid is een lange-termijnproject en vraagt om onafhankelijkheid van landen die hun economische macht gebruiken om Europa onder druk te zetten. Volgens de Fractie-Walenkamp moeten vrede en veiligheid prioriteit zijn. Daarvoor zijn onder andere meer investeringen in Frontex, het Europees Grens- en Kustwachtagent-

schap, nodig. Volgens de fractie van JA21 is het asiel- en migratiepact een bureaucratisch raamwerk en geen grenshek. Bovendien wordt het aan de lidstaten opgelegd.

Demissionair

Minister Van Weel van Buitenlandse Zaken zei dat het kabinet geen grote beleidsinitiatieven gaat nemen in EU-verband omdat het demissionair is. Op terreinen waaraan het kabinet belang hecht, is het kabinet zeer actief en aangehaakt bij de grote landen. Als voorbeelden noemde hij het MFK, concurrentiekracht, versterking van de Europese defensie-industrie en migratie.

Bij de uitvoering van het migratiepact houdt het kabinet rekening met de asielwetsvoorstellen (zie ook pagina 40 en 41). Over het Meerjarig Financieel Kader zei de minister dat het kabinet wist dat de Europese Commissie ambitieus was, maar over de omvang die er nu ligt, bijna € 2000 miljard zei hij: 'Dat gaan wij niet meemaken.' Het kabinet kan zich wel vinden in de richting die wordt gekozen. Het gaat de onderhandelingen in met het streven om het totaalbedrag naar beneden te krijgen, maar wel met behoud van urgentie, zoals geld voor defensie en grip op migratie.

De Kamerbrief De Staat van de Europese Unie vormt de basis voor het debat

Financieel en fiscaal beleid

Miljoenennota

De Eerste Kamer hield dinsdag 18 november de Algemene Financiële Beschouwingen. De leden gingen in debat met demissionair minister Heinen van Financiën en demissionair staatssecretaris Heijnen van Fiscaliteit, Belastingdienst en Douane. Het debat ging over de hoofdlijnen van het financieel beleid voor 2026. In de Miljoenennota is het overzicht opgenomen van de ontvangsten en uitgaven van de gehele rijksbegroting voor 2026. Het is een begroting die geen grote beleidswijzigingen bevat omdat het kabinet-Schoof demissionair is. Wel is gekozen voor grote investeringen in veiligheid en in defensie. Een ander aandachtspunt is de uitvoerbaarheid van de belastingwetten.

De Eerste Kamer heeft vijf moties aangenomen: een motie van de D66-fractie om een generatietoets op te nemen in de volgende Miljoenennota, een motie van de ChristenUnie-fractie over instandhouding van infrastructuur en waterveiligheid, een motie van de FVD-fractie over het niet verhogen van het eigen risico, een motie van de SGP-fractie over een eenvoudige kindregeling en een motie van de 50PLUS-fractie over een onafhankelijke adviescommissie voor herziening en vereenvoudiging van het stelsel van belastingen en toeslagen.

Pakket Belastingplan 2026

De Eerste Kamer heeft 16 december ingestemd met de belastingplannen van het demissionaire kabinet-Schoof. Na afloop van het debat is gestemd over het Belastingplan 2026 en andere wetten die met belastingen te maken hebben. Alle wetsvoorstellen in het Pakket Belastingplan 2026 zijn aangenomen. Ook zijn vijf moties aangenomen: een motie van de GroenLinks-PvdA-fractie over de definitie voor complexiteit van het belastingstelsel, een motie van de ChristenUnie-fractie over eenduidige en inzichtelijke verantwoording van belastingopbrengsten, een motie van de 50PLUS-fractie over een deugdelijke dekking in de Voorjaarsnota 2026, een motie van de PvdD-fractie over het behouden van meer elektrische voertuigen voor de Nederlandse tweede-handmarkt en een motie van de FVD-fractie over het terugsluizen van niet beoogde meeropbrengsten uit de youngtimerregeling.

Over de wetten

De Miljoenennota 2026 bevat de hoofdlijnen van het financieel beleid voor 2026 en het overzicht van de ontvangsten en uitgaven van de gehele rijksbegroting voor dat jaar. Het Belastingplan 2026 bevat het inkomensbeleid voor 2026 en fiscale maatregelen. Het volledige pakket Belastingplan 2026 bestaat uit acht wetsvoorstellen met daarin budgettaire maatregelen en technische wijzigingen en aanpassingen voor arbeid en inkomen, vereenvoudiging en klimaat. Met de Wet tegenbewijsregeling box 3 wordt de Wet inkomstenbelasting 2001 in overeenstemming gebracht met verschillende uitspraken van de Hoge Raad over het forfaitaire box 3-stelsel door een tegenbewijsregeling te introduceren. Het is een tijdelijke oplossing tot de verwachte Wet werkelijk rendement box 3 in werking zal treden.

Tijdens het debat is veel gesproken over amendementen van de Tweede Kamer die de belastingplannen hebben veranderd. De meeste partijen waren het erover eens dat de effecten van de wijzigingen niet altijd even goed doordacht waren. Het ging bijvoorbeeld om de aanpassing van de youngtimerregeling (waarbij ondernemers voor een oudere zakelijke auto 35% bijtelling betalen over de dagwaarde in plaats van de nieuwwaarde), verhoging van de brandstofaccijnzen om in het openbaar vervoer te investeren en versnelde afbouw van de Wet Hillen, de fiscale regeling die huiseigenaren met een (bijna) afgeloste hypotheek vrijstelt van belastingheffing over het eigenwoningforfait.

Ook kwam de herziening van het gehele belastingstelsel aan bod, in het bijzonder het toeslagenstelsel. De Eerste Kamer vraagt hier al lang om, maar ziet nog geen verandering. Volgens demissionair staatssecretaris Heijnen moeten er keuzes worden gemaakt waarvoor breed maatschappelijk draagvlak nodig is. Het demissionaire kabinet vindt het niet aan hem om die keuzes te maken of stappen te zetten. Andere onderwerpen die zijn besproken waren de differentiatie van de vliegbelasting, vermogens-

ongelijkheid, marginale druk op eenverdieners en klimaatmaatregelen. De laatste zijn besproken met demissionair minister Hermans van Klimaat en Groene Groei.

Tegenbewijsregeling box 3

De Eerste Kamer heeft 8 juli de Wet tegenbewijsregeling box 3 aangenomen. De fracties van GroenLinks-PvdA, SGP, D66, Volt, CDA, FVD, SP, PvdD, VVD, ChristenUnie en OPNL stemden voor, de fracties van PVV, JA21, BBB, 50PLUS en Fractie-Kemperman stemden tegen.

Over het vermogen van mensen dat in box 3 valt, geldt sinds 2017 een forfaitaire heffing in Nederland. De Belastingdienst gaat niet uit van het werkelijke rendement voor de belastingheffing over het inkomen uit sparen en beleggen, maar gebruikt een vast (fictief) rendement. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat er een bepaald percentage winst gemaakt wordt met het vermogen, maar dit kan in werkelijkheid meer of minder zijn. De Hoge Raad oordeelde dat alleen het werkelijk rendement op vermogen mag worden belast als dit lager is dan het fictief rendement.

De Kamer behandelde de Miljoenennota, het Pakket Belastingplan en Box 3-wetgeving

In het debat stond voor alle woordvoerders vast dat er recht gedaan moet worden aan de belastingplichtigen die sinds 2017 te veel belasting hebben betaald over het rendement uit sparen en beleggen. De Hoge Raad heeft daarover meerdere uitspraken gedaan. Wel verschilden de fracties van mening of het wetsvoorstel rechtmatig en voldoende uitvoerbaar is. Ook waren er zorgen of de regeling te ingewikkeld is. Voor de tegenstanders wogen uiteindelijk de bezwaren van de uitvoerbaarheid van de wet zwaarder, de voorstanders vonden dat de reparatie aan box 3 ondanks de bezwaren moet worden gedaan zoals in de regeling voorgesteld.

Demissionair minister Heinen en demissionair staatssecretaris Heijnen tijdens de Algemene Financiële Beschouwingen

Foto © Henriëtte Guest

Evenementen

In september deed de Eerste Kamer mee aan verschillende evenementen. Met de klok mee:
 In de Week van de Rechtsstaat debatteerden mbo-studenten met elkaar; Kamervoorzitter Mei Li Vos reikte tijdens het Prinsjesfestival de Prinsjesfotoprijs uit aan fotograaf Remko de Waal; bezoekers konden tijdens het Rondje Rechtsstaat het spel Grondwetstrijd spelen onder leiding van ProDemos; het gebouw was opengesteld voor Open Monumentendag.

Foto © Robin Utrecht

Foto © Henriëtte Guest

Foto © Robin Utrecht

Werkbezoeken voor meer context

De Kamercommissies gaan geregeld op werkbezoek, bijvoorbeeld naar uitvoeringsorganisaties, adviescolleges of overheidsdiensten. Door de bezoeken kunnen de senatoren zich goed geïnformeerd een oordeel vormen over wetsvoorstellen en beleid. Dit is essentieel voor hun rol als medewetgever en controleur van de regering. De werkbezoeken bieden context aan de complexe materie en verrijken de commissievergaderingen en debatten. Zo blijft de kwaliteit van de wetgeving gewaarborgd.

Dienst Toeslagen

De commissies voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid en voor Financiën brachten 24 maart een werkbezoek aan de Dienst Toeslagen. Het gesprek ging onder meer over hoe de dienst omgaat met mensen die in de knel zijn gekomen of dreigen te komen. Ook is besproken hoe de dienst werkt aan het terugdringen van hoge terugvorderingen. Tot slot werd er vooruitgekeken naar de vernieuwing van de Kinderopvangtoeslag. Aan het bezoek namen deel: commissievoorzitter Mei Li Vos (GroenLinks-PvdA), Eugène Heijnen (BBB), Robert van Gasteren (BBB), Elly van Wijk (BBB), Artie Ramsodit (GroenLinks-PvdA), Roel van Gurp (GroenLinks-PvdA), Bastiaan van Apeldoorn (SP) en Martin van Rooijen (50PLUS).

Eurojust en Europol

Op 12 mei bezochten de commissies voor Immigratie & Asiel/JBZ-Raad en voor Justitie en Veiligheid Eurojust en Europol. Eurojust brengt openbare aanklagers en rechters samen voor de aanpak van ernstige grens-

overschrijdende criminaliteit. Europol verleent EU-lidstaten verder bijstand bij het voorkomen en bestrijden van internationale georganiseerde misdaad, cybercriminaliteit en terrorisme. Aan het werkbezoek namen commissievoorzitters Alexander van Hattem (PVV) en Boris Dittrich (D66) deel, naast senatoren Eugène Heijnen (BBB), Arie Griffioen (BBB), Hetty Janssen (GroenLinks-PvdA), Rik Janssen (SP), Annabel Nanninga (JA21), Karin van Bijsterveld (JA21) en Martin van Rooijen (50PLUS).

Brussel

Op 19 mei bracht de commissie voor Europese Zaken een werkbezoek aan verschillende Europese instellingen in Brussel. Dit ter voorbereiding van de Algemene Europese Beschouwingen die op 4 november zijn gehouden. De delegatie werd geleid door commissievoorzitter Van Apeldoorn (SP) en bestond verder uit senatoren Tekke Panman (BBB), Cees van de Sanden (VVD), Paul Rosenmöller (GroenLinks-PvdA), Theo Bovens (CDA), Willemijn Aerds (D66), Alexander van Hattem (PVV), Ingrid Visseren-Hamakers (PvdD), Eddy Hartog (Volt), Martin van Rooijen (50PLUS) en Auke van der Goot (OPNL).

Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum

Op 20 juni bezocht de commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingshulp het Koninklijk Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum in Marknesse. Doel was om een beter beeld te krijgen van de reikwijdte van dit kenniscentrum, dat een strategisch partner is van het ministerie van Defensie. Tijdens het bezoek werd ingegaan op de ambitie om als Europa meer op eigen benen te kunnen staan bij de inzet van satellieten. Die inzet is niet alleen voor militaire missies, maar bijvoorbeeld ook om migratiestromen en klimaatveranderingen te kunnen volgen. Daarnaast kregen de senatoren uitleg over verduurzaming van de luchtvaart. Zo worden nieuwe toepassingsmogelijkheden van lichtere materialen als composiet bij de bouw van drones en vliegtuigen onderzocht, onder meer om brandstof te besparen. Het bezoek werd afgesloten met een kijkje in een metershoge windtunnel, waar vliegtuigonderdelen aan

Werkbezoeken zorgen voor beter geïnformeerde senatoren

Senatoren in een windtunnel tijdens het werkbezoek aan het Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum

Foto © DNV/Mike Versteeg

zware windtests worden onderworpen. De delegatie werd geleid door commissievoorzitter Koen Petersen (VVD) en bestond verder uit senatoren Tineke Huizinga (ChristenUnie), Karin van Bijsterveld (JA21), Henk Marquart Scholtz (BBB), Madeleine van Toorenborg (CDA) en Rian Vogels (VVD).

Rotterdamse haven

De commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingshulp bezocht vrijdag 12 september de Rotterdamse haven en rangeerterrein de Kijfhoek in Zwijndrecht. Doel was om een beter inzicht te krijgen in de samenwerking tussen het ministerie van Defensie, haven en spoor. Hiertoe gingen Kamerleden op uitnodiging van commandant Jan-Willem Maas van het Defensie Ondersteuningscommando (DOSCO) in gesprek met vertegenwoordigers van deze sectoren, het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en DOSCO zelf. Rode draad die door de dag liep was het begrip dual use: het slim investeren in en samenwerken op het gebied van infrastructuur en logistiek tussen Defensie en het bedrijfsleven. De keuze voor de Rotterdamse haven als locatie voor het werkbezoek was niet toevallig: samen met Vlissingen en de Eemshaven zijn dit de zeehavens die militair materieel per schip ontvangen en doorvoeren naar andere NAVO-partners. De delegatie bestond uit senatoren

Fatimazhra Belhirsch (D66), Karin van Bijsterveld (JA21), Math Goossen (BBB), Henk Marquart Scholtz (BBB), Ingrid Visseren-Hamakers (PvdD) en commissievoorzitter Koen Petersen (VVD).

Arbeidsinspectie

De commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid bezocht 22 september de Nederlandse Arbeidsinspectie in Den Haag. Dit was op uitnodiging van de Arbeidsinspectie. Senatoren kregen door het bezoek een duidelijker beeld van de werkzaamheden van deze toezichthouder. Op verzoek was er extra aandacht voor de impact en de uitvoerbaarheid van de Wet toelating terbeschikkingstelling van arbeidskrachten. Daarnaast werd gesproken over de kennismigrantenregeling en het project 'Lasrook'. Ook ontmoetten de senatoren medewerkers van het Digitaal Expertise Centrum, die onderzoek doen naar digitale aspecten van strafbare feiten. Tot slot bezochten de leden een bouwlocatie, waar zij in gesprek gingen met de Arbeidsinspectie en een bouwbedrijf over het treffen van verbetermaatregelen na een bedrijfsongeval. Leden Robert van Gasteren, Elly van Wijk en Arie Griffioen (allen BBB), Artie Ramsodit en Roel van Gurp (beiden GroenLinks-PvdA), Koen Petersen (VVD), Janny Bakker-Klein (CDA) en Bastiaan van Apeldoorn (SP) namen deel aan het werkbezoek.

Bezoek aan Aruba, Curaçao en Bonaire

Eerste Kamervoorzitter Jan Anthonie Bruijn en Tweede Kamervoorzitter Martin Bosma brachten van 28 april tot 3 mei een werkbezoek aan Aruba, Curaçao en Bonaire. Dit deden ze met een ambtelijke delegatie van beide Kamers. De reis was bedoeld als kennis-makingsbezoek met de Benedenwindse Eilanden.

Aruba

Alfonso Boekhoudt, gouverneur van Aruba, ontving de Kamervoorzitters en besprak de politieke, maatschappelijke en sociaaleconomische situatie op Aruba. Hierna reisde de delegatie door naar het bestuurskantoor, waar de Voorzitters spraken met minister-president Mike Eman en Gerlien Croes, vicepremier en minister van Koninkrijksrelaties. Het gesprek ging onder andere over duurzame economische groei, financieel toezicht en de bestrijding van de armoede. Aansluitend waren de Voorzitters uitgenodigd voor een lunch met het Arubaanse parlement.

Er was ook aandacht voor onderwijs en toekomstperspectief voor jongeren. Met minister Croes van Onderwijs bezocht de delegatie een beroepsopleiding, een ziekenhuis en een zorgcentrum. In bijzijn van minister Geoffrey Wever van Financiën en Economische Zaken, was er een ontbijtsessie met een groep ondernemers die zich inzet voor het revitaliseren van de binnenstad van Oranjestad. Het bezoek aan Aruba werd afgesloten met een bezoek aan de Guarda Nos Costa, de dienst terugkeer en vertrek van Aruba en een rondleiding door het Nationaal Archief van Aruba. Daar was een tentoonstelling over Aruba in de Tweede Wereldoorlog.

Curaçao

Op Curaçao sprak de delegatie met gouverneur Lucille George-Wout. Met haar bespraken de Voorzitters onder andere de Curaçaose politiek en de economische ontwikkeling van het land, de samenwerking

Kamervoorzitters met vicepremier Croes (tweede van links) en minister-president Eman (rechts) van Aruba

in Koninkrijksverband en de betekenis van de geopolitieke situatie voor Curaçao.

De volgende dag stond een ontmoeting gepland met Statenvoorzitter Charetti America-Francesca en een aantal parlementsleden. In het gesprek werd teruggeblikt op de Statenverkiezingen en van gedachten gewisseld over de checks and balances in de Curaçaose politiek. Aansluitend was er een bezoek aan de marine- en kustwachtbasis Parera. Daar werden de Voorzitters ontvangen door Commandeur Hansen en zijn staf. In een lunchsessie op de basis werd gesproken over de rechtshandhaving en justitieketen in het Caribische deel van het Koninkrijk. Bij het Recherche Samenwerkingsteam in Willemstad kregen de Voorzitters een presentatie over de bestrijding van de georganiseerde misdaad.

De volgende dag was er een ontmoeting met demissionair minister-president Gilmar Pisas en leden van zijn staf. Het gesprek ging over armoedebestrijding en de onderlinge betrekkingen. De delegatie maakte vervolgens een wandeling door de gerenoveerde wijk Otrobanda van Willemstad en bezocht het Antropologisch Centrum Kura Hulanda, waar ze uitleg kreeg over het slavernijverleden. Aansluitend bezochten de Voorzitters het monument voor Tula, leider van de opstand van de tot slaaf gemaakten op Curaçao in 1795. Met de Amerikaanse zaakgelastigde bespraken de Voorzitters de geopolitieke situatie en de relatie tussen de Verenigde Staten en het Koninkrijk.

‘Het Koninkrijk draait om mensen en hun onderlinge verhoudingen’

Doel kennismakingsbezoek

De Eerste en Tweede Kamer zijn voor Bonaire medewetgever en voor de autonome landen Aruba en Curaçao mede-rijkswetgever. Het is gebruikelijk is dat Kamervoorzitters de eilanden bezoeken in hun zittingstermijn. Eerste Kamervoorzitter Jan Anthonie Bruijn: ‘Elk van de bezochte eilanden is uniek, maar wat ze gemeen hebben is dat we overal mensen hebben ontmoet die met grote inzet werken aan de toekomst van hun eiland en de bewoners. Dan heb ik het niet alleen over bestuurders of politici, maar ook over bijvoorbeeld gevangenispersoneel, natuurbeschermers en ondernemers.’ Het werkbezoek was georganiseerd vanwege het belang dat de Staten-Generaal hecht aan goede relaties, benadrukte hij. ‘Het Koninkrijk draait om mensen en hun onderlinge verhoudingen. Als die in de basis goed zijn, overbrug je het makkelijkst verschillen.’

Bonaire

Op Bonaire sprak de delegatie met gezaghebber John Soliano, het Bestuurscollege en de Eilandsraad. Het accent lag op ontwikkelingen binnen Caribisch Nederland en de positie van de openbare lichamen in het Nederlandse staatsbestel. Onderwerp van gesprek waren de zorg, onderwijs, huisvesting, infrastructuur, sociale zekerheid en koopkracht. Daarbij werd zichtbaar hoe beleidskeuzes in Europees Nederland op Bonaire vaak anders uitwerken door schaalgrootte, afstand, beperkte uitvoeringscapaciteit en de relatief hoge kosten van levensonderhoud.

Er was aandacht voor de natuurlijke omgeving en de spanning tussen economische groei en natuurbehoud. Tijdens een bezoek aan Stichting Nationale Parken Bonaire sprak de delegatie over het belang van natuur en biodiversiteit en over de impact van klimaatverandering op eilandecosystemen. Thema’s als koraalsterfte, druk op kustgebieden, waterbeheer en de relatie tussen toerisme en natuur kwamen nadrukkelijk aan bod. Natuurbeheer op Bonaire is niet alleen ecologisch, maar ook economisch en sociaal van groot belang. De delegatie bezocht verder het Amerikaanse bedrijf Cargill, dat zout produceert voor industrieel gebruik. Het werkbezoek werd afgesloten met een gesprek en rondleiding bij de Justitiële Inrichting Caribisch Nederland, zowel huis van bewaring als gevangenis op Bonaire.

Koning Willem-Alexander ontvangt IPKO-deelnemers op Paleis Noordeinde

Interparlementair Koninkrijksoverleg in Den Haag

De Staten-Generaal waren ook in 2025 weer gastheer van het Interparlementair Koninkrijksoverleg (IPKO). Het overleg tussen de parlementen van de landen van het Koninkrijk vindt twee keer per jaar plaats. In de regel in het begin van het jaar in een van de Caribische landen en in juni in Den Haag. Vanwege de NAVO-top in Den Haag in juni werd het overleg voor één keer verplaatst, naar 26 tot en met 29 september. Het programma werd grotendeels gehouden in de plenaire zaal van de Eerste Kamer. Op 29 september werden alle delegatieleden ontvangen door Koning Willem-Alexander op Paleis Noordeinde. De ontmoeting stond in het teken van de praktische samenwerking binnen het Koninkrijk en de rol die parlementariërs daarin spelen. De delegaties waardeerden de ontvangst. De deelnemers waren

verheugd over de grote belangstelling en betrokkenheid van de koning bij het Caribisch deel van het Koninkrijk.

Escalaties

Een belangrijk thema van het IPKO waren de geopolitieke spanningen, die ook hun weerslag hebben op de Caribische regio. Door de nabije ligging zijn de toenemende spanningen tussen de Verenigde Staten en Venezuela vooral van belang voor Aruba, Curaçao en Bonaire. Het bestuur en bewoners van de eilanden keken met toenemende zorg naar de escalaties. Van de aanvallen van de Verenigde Staten op Venezolaanse boten, tot de dreiging van de Amerikaanse president Trump om meer en grotere militaire acties in Venezuela te ondernemen.

Het IPKO had plaats tegen een achtergrond van grote geopolitieke spanningen

De presentaties over de geopolitieke ontwikkelingen door deskundigen van het Clingendael Instituut en de Universiteit Leiden op zaterdag 27 september vormden een belangrijk onderdeel van het programma. Hun inleidingen gingen over de snel veranderende wereldorde. Machten als de Verenigde Staten, Rusland en China, maar ook landen als India, Brazilië en Indonesië bepalen tegenwoordig de geopolitieke verhoudingen. Het toerisme, de primaire inkomstenbron van de Caribische delen van het Koninkrijk, staat onder druk door migratie, klimaatverandering en de politieke spanningen in dit deel van de wereld. De Staten-Generaal bevestigden hun steun en blijvende betrokkenheid. De territoriale integriteit van de zes eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk staat voor alle delegaties buiten kijf, zo benadrukten ze.

Over het IPKO

Het IPKO is bedoeld als instrument voor directe communicatie en persoonlijke ontmoetingen tussen de leden van de parlementen in het Koninkrijk. Het doel is om tot meer onderling begrip te komen over tal van onderwerpen die de landen aangaan, via uitwisseling van informatie en standpunten en door persoonlijk overleg. Met de 'landen' wordt bedoeld op Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Tussen de IPKO's in, zijn er vele andere contacten tussen de parlementen, van werkbezoeken over en weer tot online overleggen. Aan het einde van elk IPKO wordt een Afsprakenlijst vastgesteld en ondertekend door de delegatievoorzitters. Zij monitoren vervolgens de uitvoering van de gemaakte afspraken.

Onderwijs

Het IPKO begon vrijdagochtend 26 september met een openingsspeech door de delegatieleiders van de Staten van de eilanden en de Staten-Generaal. In de middag stond een werkbezoek aan de Haagse Hogeschool op de agenda. De delegatieleden kregen op de hogeschool een toelichting op de minor Koninkrijkszaken en de postacademische leergang Koninkrijkszaken. Hierbij wordt samengewerkt met de universiteiten van Aruba, Curaçao en Utrecht. Op zaterdag 27 september spraken deskundigen plenair over het beroepsonderwijs.

Statuut

Op 27 september werd ook het spontane advies van de Raad van State over zeventig jaar Statuut voor het Koninkrijk besproken. Het Statuut voor het Koninkrijk is zeventig jaar na de invoering nog steeds een belangrijke basis, maar volgens de Raad staan de verhoudingen binnen het Koninkrijk onder druk. De Raad pleit in zijn advies voor meer gelijkwaardigheid, meer vertrouwen en een betere samenwerking tussen Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Genoemde verbeteringen voor het Statuut waren onder meer een bindende geschillenregeling, versterking van de rol van gevolmachtigde ministers en meer politieke invloed voor Caribische Nederlanders op de samenstelling van de Staten-Generaal. Voor de toekomst adviseerde de Raad om te focussen op constructieve samenwerking, evenwichtige verhoudingen en wederzijds begrip. De dag werd afgesloten met een uiteenzetting over de demografische ontwikkelingen van de landen, met de nadruk op de uitdagingen die vergrijzing voor alle landen met zich meebrengt.

Afsprakenlijst

Het Interparlementair Koninkrijksoverleg werd maandag 29 september afgesloten. Het presidium tekende de plenair afgestemde Afsprakenlijst tijdens een persconferentie, waaraan ook journalisten uit het Caribisch deel van het Koninkrijk online deelnamen. De voorzitters van de Staten en de delegatieleider van de Staten-Generaal gaven in die persconferentie nog een toelichting op de belangrijkste punten. Onderwijs, vergrijzing en geopolitiek zijn thema's die hun beslag vonden in de Afsprakenlijst, net als het onderwerp van het democratisch tekort in het Koninkrijk. Tijdens de persconferentie werd nog eens benoemd dat de relaties tussen de parlementariërs van het Koninkrijk goed en constructief zijn en dat er op diverse thema's verbinding is gezocht.

Bijzondere band met provincies

Tussen de provincies en de Eerste Kamer bestaat een bijzondere band. Dat is eens in de vier jaar zichtbaar wanneer de leden van Provinciale Staten de Eerste Kamerleden kiezen. Dat doen zij samen met de leden van de Kiescolleges in het Caribisch deel van het Koninkrijk en de Nederlanders in het buitenland. Tijdens elke Kamerperiode nodigt de senaat de provincies uit voor een bezoek. Tijdens de provinciebezoeken staat het aanhalen van de banden tussen de Eerste Kamer en de provincies centraal. In 2025

In 2025 ontving de Eerste Kamer de provincies Groningen, Drenthe, Noord-Brabant en Limburg

Het bezoek van de Staten van Groningen en Drenthe

ontving de senaat de provincies Groningen, Drenthe, Noord-Brabant en Limburg.

Groningen en Drenthe

Een delegatie van Provinciale en Gedeputeerde Staten van Groningen en Drenthe bracht 28 mei een bezoek aan de Eerste Kamer. De Statenleden debatteerden in de plenaire zaal met verschillende senatoren over het herstel na de gaswinning ('Nij Begun') en over de samenwerking tussen het Rijk en de regio's ('Elke regio telt').

Eerste Kamervoorzitter Jan Anthonie Bruijn zat de bijeenkomst voor. Hij stond in zijn welkomstwoord stil bij de bijzondere band tussen de senaat en de provincies vanwege de indirecte verkiezingen van de Eerste Kamer, maar ook bij de relatie tussen regering en Eerste Kamer. Hoewel de Eerste Kamerfracties geen partij zijn bij regeerakkoorden en zich daaraan in principe niet gebonden achten, speelt de vertrouwensregel ook een rol in de verhouding tussen kabinet en Eerste Kamer. 'Een kabinet moet een vruchtbare samenwerking hebben met beide Kamers der Staten-Generaal,' aldus Bruijn.

Het bezoek van de Staten van Noord-Brabant en Limburg

Statenlid Willemijn Brilstra (VVD Groningen) startte hierna het debat in de eerste sessie met het thema *Nij Begun* over het herstel van Groningen en Noord-Drenthe na de gaswinning. Eerste Kamerlid Andrea van Langen-Visbeek (BBB) hield daarbij een coreferaat. Statenlid Willemijn Brilstra was blij met het bezoek: 'Ik vind het prachtig om hier in de Eerste Kamer te zijn en dat we spreken over de aardbevingsproblematiek.' Het is volgens haar goed dat Eerste Kamer en Provinciale Staten met elkaar in gesprek gaan. 'Niet alleen om elkaar beter te leren kennen, maar ook om te begrijpen wat ieders kader is waar vanuit we kunnen opereren,' zei Brilstra.

Vervolgens spraken de deelnemers over het programma *Elke regio telt*, waarin het Rijk en de regio's samenwerken. Statenlid Bernadette van der Berg-Slager (ChristenUnie Drenthe) verzorgde de inleiding. Eerste Kamerlid Auke van der Goot (OPNL) hield het coreferaat. 'Dit bezoek is erg verrijkend, omdat het de relatie tussen de provincie en de Eerste Kamer versterkt,' zei Van der Berg. Zij meent dat er blijvende aandacht nodig is voor het belang van de regio's en hoe dit uitpakt in landelijke wetgeving: 'Ik vind de senaat hierin nog wel wat rolvast, misschien iets te gereserveerd.'

Noord-Brabant en Limburg

Op 24 september bracht een delegatie van Provinciale en Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant en Limburg een bezoek aan de Eerste Kamer. Mei Li Vos ging in haar welkomstwoord als waarnemend Kamervoorzitter kort in op de relatie met het demissionaire

kabinet, die in de Eerste Kamer op dat moment geen meerderheid had: 'We hebben de afgelopen jaren indringende debatten gehad, waarbij meerderheden op zeer uiteenlopende wijzen tot stand kwamen. Dat verwacht ik ook bij wetsvoorstellen van het nieuwe kabinet.'

Statenlid Hubert Koevoets (LokaalBrabant) begon hierna het debat over woningbouw. Eerste Kamerlid Wim Jaspers (BBB) hield daarbij een co-referaat. Het tweede deel ging over het defensieplan dat niet alleen over militairen en materieel gaat, maar ook over meer ruimte voor kazernes, opslagplaatsen, laagvlieggebieden en oefenterreinen. Statenlid Leon Vaessen (D66 - Limburg) hield een inleiding waarop Eerste Kamerlid Math Goossen (BBB) reageerde.

Het Limburgs Statenlid Lisa Wolters (PvdA) zei over de bijeenkomst: 'Het was een bijzonder interessant bezoek. Het is goed om met een medeoverheid te spreken over onderwerpen die voor ons belangrijk zijn en te horen hoe senatoren hierover denken. Ook heb ik vandaag al veel zinvolle gesprekken gevoerd.' Het Brabantse Statenlid Marco Havermans (BBB) noemde het bezoek aan de Eerste Kamer 'zeer waardevol'. Volgens hem geeft het een helder beeld van hoe de Kamer werkt en van de sfeer die er heerst. Emile Roemer, gouverneur van Limburg zei: 'Behalve dat het heel leuk is om hier vandaag te zijn, is dit bezoek ook belangrijk. Het is waardevol dat provincies korte lijnen met senatoren onderhouden. Ik hoop natuurlijk ook dat de senatoren ons in de provincies komen bezoeken.'

Internationale ontvangsten

In 2025 ontvingen de Eerste en Tweede Kamer onder anderen de Sultan van Oman, de Groothertog van Luxemburg en de presidenten van Oekraïne, Finland en Moldavië. Ook de voorzitters van de senaat van Kenia, de bondsraad van Duitsland, de Voorzitter van de NAVO-assemblee en de parlementsvoorzitters van Albanië en Servië brachten een bezoek aan het parlement.

Kenia

Op donderdag 23 januari ontvingen de Staten-Generaal de voorzitter van de senaat van Kenia, Amason Kingi. Kenia en Nederland zijn beide lid van internationale organisaties die de rechtsorde hoog in het vaandel hebben. In dat licht ging Eerste Kamervoorzitter Bruijn in op het politiegeweld tegen anti-regerings-demonstraties in Kenia, waarbij dodelijke slachtoffers vielen en mensenrechtenactivisten vermist zijn. Dat geweld past volgens hem niet bij de waarden van democratie en mensenrechten die beide landen delen.

Albanië

Elisa Spiropali, de parlementsvoorzitter van Albanië, bezocht maandag 24 maart het Nederlandse parlement. Zij werd ontvangen door Tweede Kamervoorzitter

Martin Bosma en Eerste Kamervoorzitter Jan Anthonie Bruijn. Na de ontmoeting met de beide Kamer-voorzitters ging de Albanese delegatie in gesprek met leden van de commissies voor Europese Zaken en voor Buitenlandse Zaken van beide Kamers.

Duitsland

Op 3 april bezocht Anke Rehlinger de Staten-Generaal. Zij is Voorzitter van de Bundesrat, de senaat van Duitsland. Rehlinger werd ontvangen door Eerste Kamervoorzitter Jan Antonie Bruijn en Tweede Kamervoorzitter Martin Bosma. Rehlinger is naast Voorzitter van de Bundesrat ook minister-president van Bundesland Saarland. Het bezoek paste in een traditie van ruim twintig jaar waarbij de Voorzitter van de Bondsraad het Nederlandse parlement jaarlijks bezoekt.

Oman

De Voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer ontvingen 16 april Sultan Haitham bin Tarik van Oman. Hij was in Nederland voor een staatsbezoek. Eerste Kamervoorzitter Jan Anthonie Bruijn en Tweede Kamervoorzitter Martin Bosma spraken met de sultan onder andere over de rol van Oman als mediator in het conflict tussen de Verenigde Staten en Iran over het nucleaire programma van het laatste land. Het bezoek van de sultan versterkte ook de al vierhonderd jaar oude maritieme banden tussen Nederland en Oman.

Servië

Ana Brnabić, de parlementsvoorzitter van Servië, bezocht 14 mei het Nederlandse parlement. Zij werd ontvangen door de beide Kamervoorzitters en had aansluitend een gesprek met leden van de commissie voor Europese Zaken van de Tweede Kamer. De gesprekken gingen onder meer over de handels-betrekkingen tussen beide landen en de weg die Servië aflegt richting deelname aan internationale organisaties. Zo is Servië inmiddels lid van de Verenigde Naties en de Raad van Europa en is het land kandidaat-lid van de Europese Unie.

Oekraïne

President Zelensky van Oekraïne sprak de Eerste en Tweede Kamer twee keer toe in 2025: in juni tijdens de NAVO-top en in december tijdens de lancering van

Op 16 december sprak president Zelensky voor de tweede keer in 2025 het parlement toe

de *International Claims Commission for Ukraine*. Deze commissie zet zich in voor het compenseren van Oekraïners die zijn getroffen door de oorlog. Rusland zal via deze commissie moeten betalen voor de schade die het heeft aangericht. President Zelensky dankte bij beide gelegenheden voor de Nederlandse steun aan Oekraïne, in het bijzonder van het parlement, in de oorlog tegen Rusland.

NAVO-assemblee

Op 24 juni ontvingen Jan Anthonie Bruijn en Martin Bosma de President van de NAVO Parlementaire Assemblee en vijf vicepresidenten van de assemblee. De delegatie was in Den Haag voor de NAVO-top en het NAVO Public Forum. Later die dag woonde de delegatie de toespraak van de Oekraïense president Zelensky bij.

Luxemburg

De Staten-Generaal ontvingen op 19 november de Groothertog van Luxemburg voor een kennismakings-bezoek. Groothertog Guillaume V volgde op 3 oktober zijn vader Henri op. Hij werd ontvangen door Eerste Kamervoorzitter Mei Li Vos en door Thom van Campen die een dag eerder gekozen was als Tweede Kamervoorzitter. Tijdens de ontvangst werd uitgebreid gesproken over de goede banden tussen de beide landen en over het Beneluxparlement waarvan parlementariërs uit beide landen deel uitmaken, samen met die van België.

Finland

Op 12 december bezocht de Finse president Alexander Stubb de Staten-Generaal. Zijn bezoek was onderdeel van het tweedaagse staatsbezoek van de president aan Nederland. Finland is voor Nederland een belangrijke Europese partner op het gebied van stabiliteit en veiligheid, zeker in deze tijden van conflict en dreiging. Eerste Kamervoorzitter Mei Li Vos en Tweede Kamervoorzitter Thom van Campen gingen met Stubb en de Finse delegatie in gesprek over multilaterale samenwerking en de oorlog in Oekraïne. Nederland en Finland hebben diplomatieke betrekkingen die teruggaan tot 1918, het jaar dat Finland zich onafhankelijk verklaarde van Rusland.

Moldavië

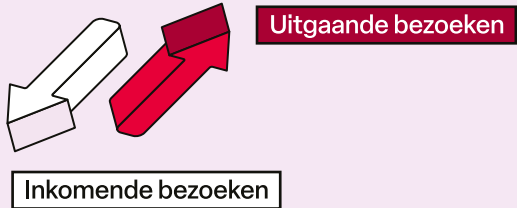
Op 16 december ontvingen de beide Kamervoorzitters Maia Sandu, president van Moldavië. Sandu bezocht de Staten-Generaal vanwege de oprichting van de *International Claims Commission for Ukraine*, het internationale orgaan dat schadeclaims moet behandelen die het gevolg zijn van de Russische inval in Oekraïne. De Kamervoorzitters spraken met Sandu over de Russische agressie waaronder ook haar land te lijden heeft. Daarnaast ging het gesprek over de programma's die de Europese Unie en Nederland hebben opgezet om democratisch bestuur in partner-landen te ondersteunen.

Parlementaire diplomatie

Het onderhouden van betrekkingen met andere landen is weliswaar primair een taak van de regering, maar ook de Eerste Kamer draagt haar steentje bij. Parlementaire betrekkingen hebben hun eigen nut en waarde, zowel gelet op de economische, sociale en culturele belangen van Nederland, als uit het oogpunt van vrede en veiligheid. De parlementaire diplomatie die de Eerste Kamer beoefent, vult de traditionele diplomatie aan. Het parlement ontvangt geregeld buitenlandse gasten: staatshoofden, regeringsleiders, voorzitters en leden van andere parlementen, zelfs religieuze leiders maken er soms hun opwachting. Doorgaans is een bezoek aan het Nederlandse parlement onderdeel van een meerdaags bezoek aan ons land. Bij een staatshoofd vindt de ontvangst plaats in de Eerste Kamer.

Parlementaire diplomatie

De Eerste Kamer is sterk internationaal georiënteerd en hecht veel waarde aan het onderhouden van parlementaire en diplomatieke contacten. Dat gebeurt op verschillende niveaus: ontvangsten van staatshoofden, interparlementaire conferenties in Europees verband, ontmoetingen met andere parlementen en deelname aan verkiezings-waarnemingsmissies. Daarnaast zijn veel Eerste Kamerleden lid van interparlementaire delegaties.

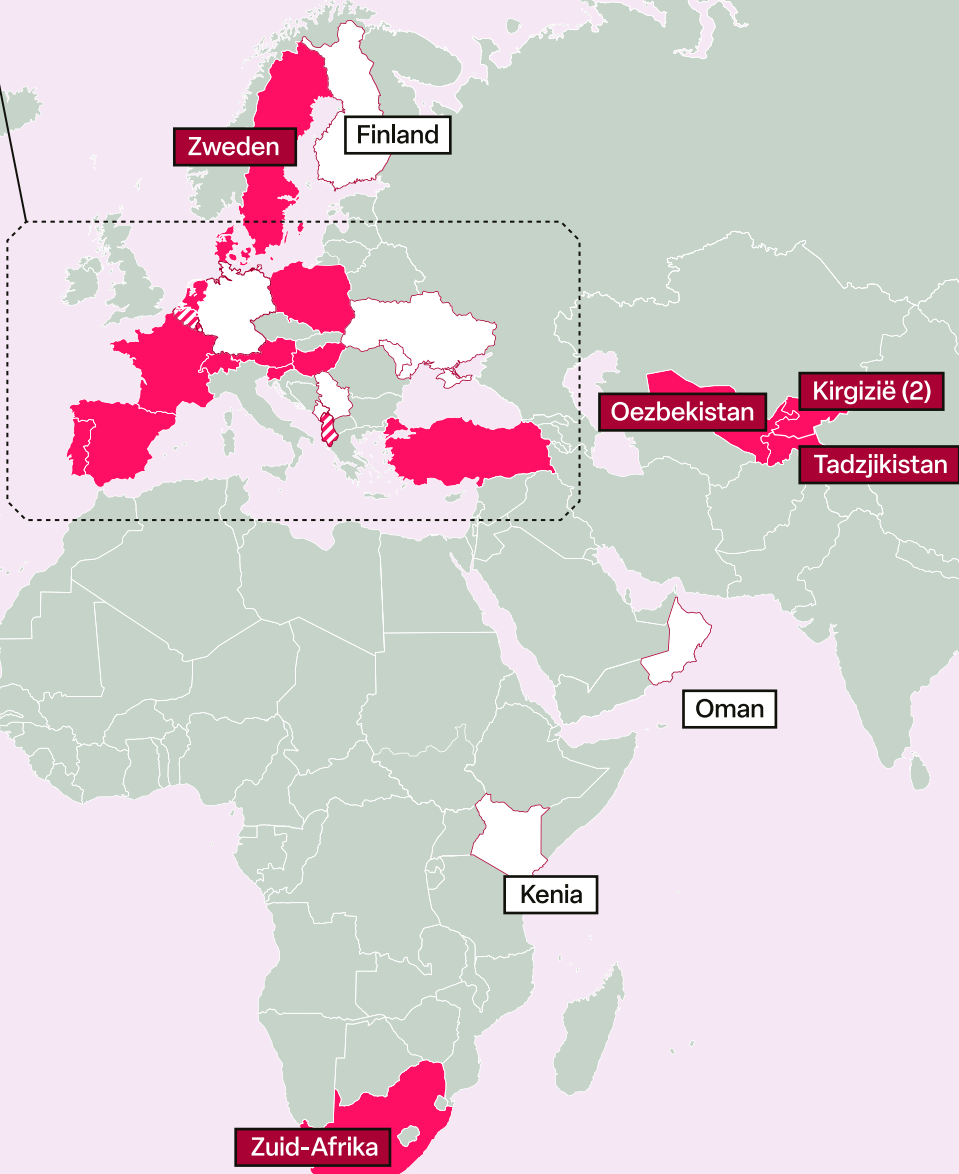
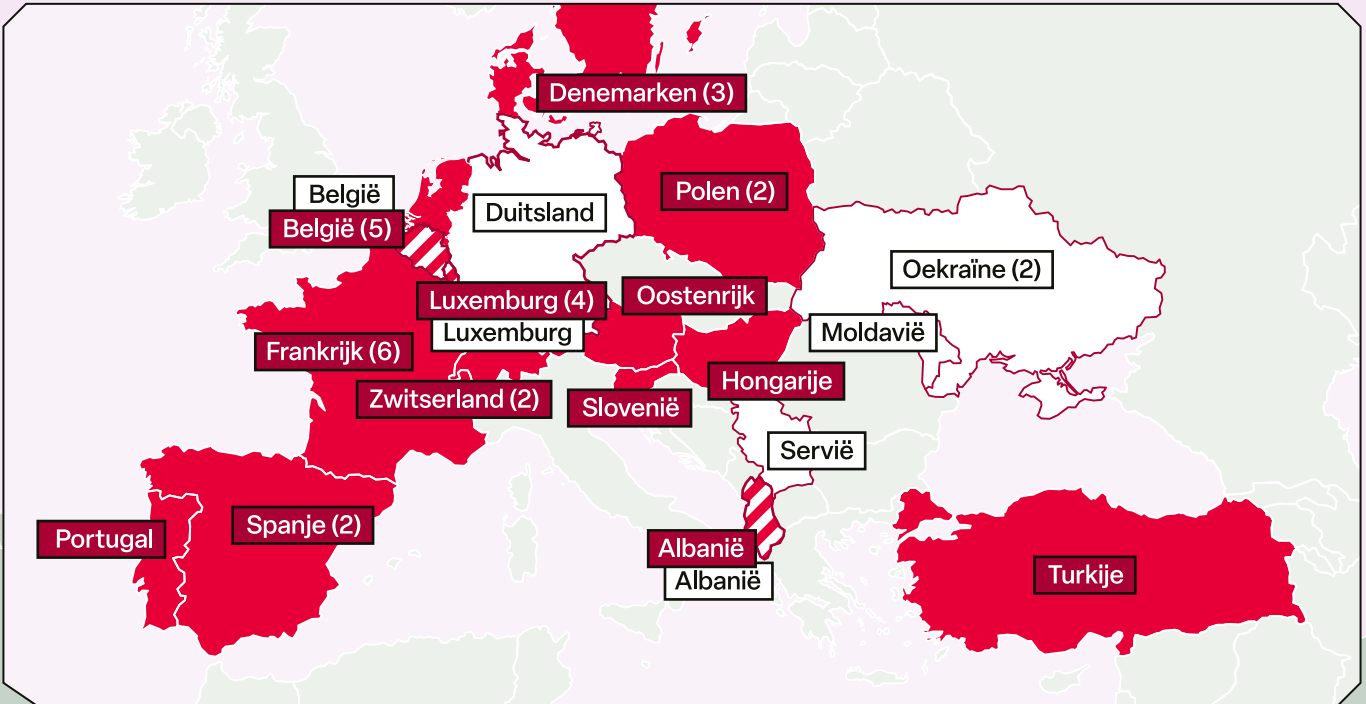

Interparlementaire delegaties

Op Europees en wereldniveau overleggen regerings-leiders of ministers van landen over kwesties als veiligheid en mensenrechten. Naast het overleg op regeringsniveau vindt parlementair ook afstemming plaats in een zogeheten parlementaire assemblee. De Nederlandse delegatie in een parlementaire assemblee bestaat altijd uit vertegenwoordigers van de Staten-Generaal, dus leden van de Eerste Kamer en de Tweede Kamer.

In 2025 namen de Nederlandse delegaties deel aan verschillende activiteiten van de parlementaire assemblees, zoals commissievergaderingen, werk-bezoeken en andere gesprekken. Hieronder staat een overzicht van het aantal activiteiten per assemblee.

NAVO	Raad van Europa	OVSE	Benelux-parlement
25	78	44	21
Taalunie	Mediterrane Unie	Inter-Parlementaire Unie	
9	2	27	

‘Direct contact werkt beter’

In de **Mediterrane Unie** bespreken landen rondom de Middellandse Zee met EU-lidstaten over zaken die deze landen raken. Bijvoorbeeld wat migratie en klimaat betreft. **Senatoren Daan Roovers (GroenLinks-PvdA) en Cees van de Sanden (Fractie-Van de Sanden)** zitten namens de Eerste Kamer in de **Parlementaire Assemblee van deze unie**.

Cees van de Sanden: ‘Ik kan me goed voorstellen dat mensen niet direct een beeld hebben bij Nederlands lidmaatschap van de Assemblee van de Mediterrane Unie, we liggen immers niet bepaald aan de Middellandse Zee. Maar de problemen die daar spelen, raken ook Noord-Europa. Neem migratie, die komt vooral uit dat gebied. Wil je daarover afspraken maken, is het goed om te weten wat daar speelt. Direct contact met deze regio werkt dan gewoon beter.’

Daan Roovers: ‘Toen ik in 2023 in de Eerste Kamer kwam, leidde deze assemblee een slapend bestaan. De afgelopen twee jaar is het gremium echter gereanimeerd. Naast migratie is klimaat namelijk ook een onderwerp dat speelt. De klimaatverandering gaat daar twintig procent harder dan in de rest van Europa.’

Cees van de Sanden: ‘Nu de assemblee weer nieuw leven is ingeblazen, is het wel zoeken naar onze rol. Neem de bijeenkomst in juni. Het thema was migratie, maar het ging eigenlijk alleen maar over de situatie in Gaza. De vertegenwoordiger van Egypte liet zich zo negatief uit over de situatie daar, dat het me wel een ongemakkelijk gevoel gaf. We zijn hier toch een andere stijl gewend, minder met stemverheffingen bijvoorbeeld.’

Daan Roovers: ‘Zo’n assemblee is ook meer agenderend dan besluitvormend. Het wordt altijd afgesloten met

een slotverklaring. Maar daarover weinig illusies: die formuleringen zijn vaak vlees noch vis, zodat iedereen zich er wel in kan vinden. De waarde van dit soort conferenties zit hem meer in het aanhalen van internationale contacten en het leren en inspireren van elkaar. Ik heb gemerkt dat je er eerder naartoe gaat om boodschappen mee terug te nemen, dan om ze daar te brengen.’

Cees van de Sanden: ‘Je krijgt er de ruimte om je standpunt kenbaar te maken, maar voor het overige gaan we er vooral als toehoorder naartoe. Je zit erbij en hoort sommige standpunten in verwondering aan. Wat mij betreft zou daar wel verandering in mogen komen. Dat we de interactie met de mediterrane landen meer opzoeken. Zonder gelijk de prima donna te willen spelen, mogen we best wat meer van ons laten horen.’

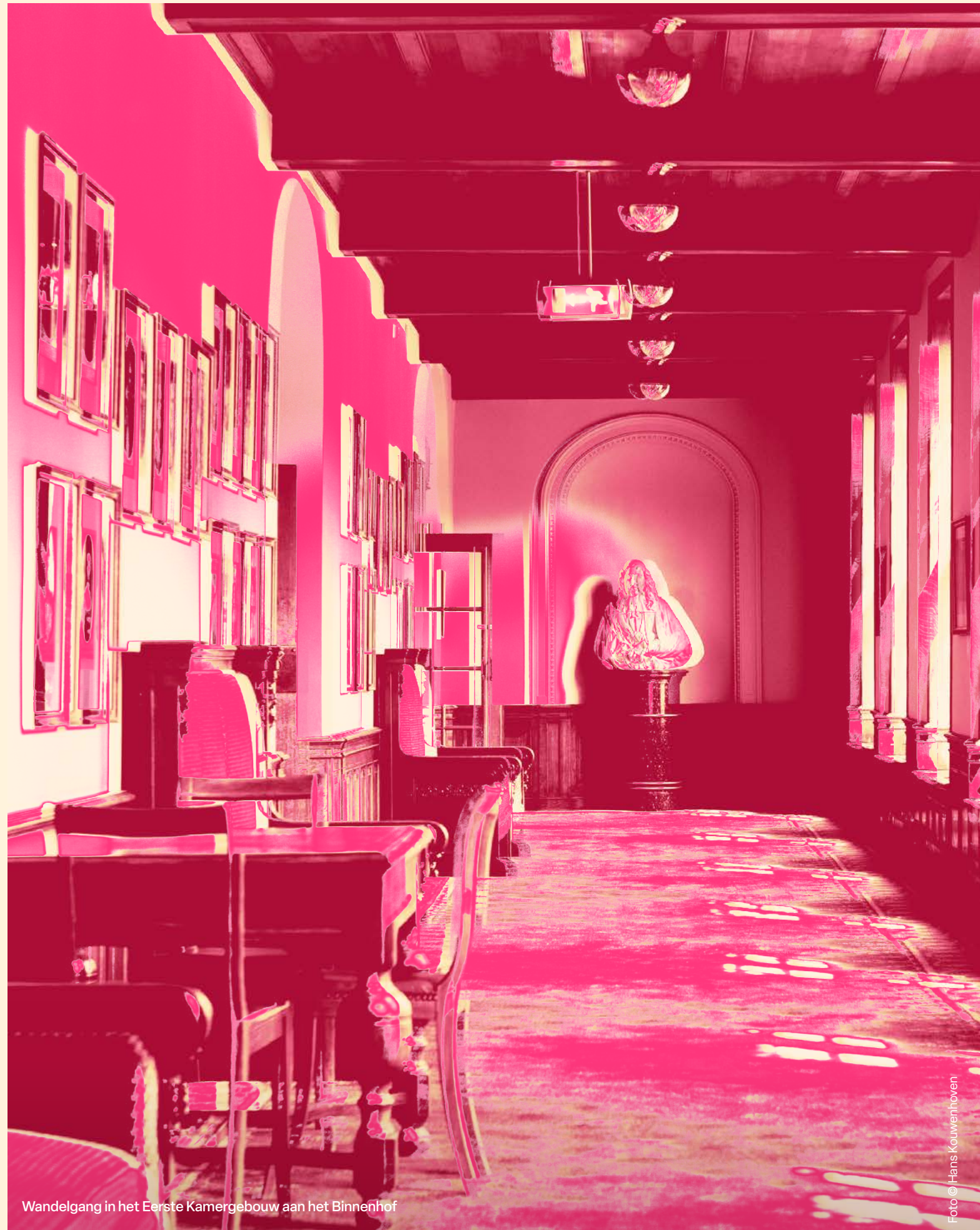
Daan Roovers: ‘Wat wel wennen was, was dat je twee weken van tevoren moet aangeven of je inbreng hebt. Dan krijg je welgeteld anderhalve minuut om je standpunt te verwoorden, waarna het volgende land aan de beurt is. Dat vervolgens met geen woord ingaat op jouw inbreng. Echt totaal anders dan hoe het er in de Eerste Kamer aan toegaat.’

Cees van de Sanden: ‘De wandelgangen zijn dan ook dé plek om het gesprek aan te gaan over ieders inbreng. Als Nederlanders schieten we daarbij overigens door in onze doelmatigheid en soberheid. Is zo’n conferentie afgelopen, dan is het hup het vliegtuig in terug naar Schiphol. Alle andere landen zijn dan nog volop aan het netwerken tijdens de waardevolle nazit.’

Daan Roovers: ‘Een van die waardevolle momenten het afgelopen jaar was voor mij het contact met jongerenorganisaties daar. Zij pitchten bijvoorbeeld hun ideeën over klimaatverandering. Die actieve betrokkenheid vond ik goed om te zien. Je spreekt echt met ambassadeurs van de volgende generaties.’

Senatoren Cees van de Sanden (Fractie-Van de Sanden) en Daan Roovers (GroenLinks-PvdA)

Wandelgang in het Eerste Kamergebouw aan het Binnenhof

Foto © Hans Kouwenhoven

Principe van de halve waarheid

Ariejan Korteweg

Rond het Binnenhof wordt de laatste jaren met schrikogen naar lobby gekeken. GRECO, de integriteitswaakhond van de Raad van Europa, tikte Nederland herhaaldelijk op de vingers. Voornaamste reden: de invloed van lobbyisten tast het imago van de politiek aan. Allerlei maatregelen worden genomen: een draaideurverbod, het intrekken van de lobbypas, openbare agenda's voor bewindspersonen bijhouden, een lobbyregister misschien. Moet ook de Eerste Kamer de teugels aantrekken, vraagt journalist Ariejan Korteweg zich af.

'Wij zijn de rode bloedlichaampjes van de politiek. Wij zorgen ervoor dat informatie van de samenleving naar ambtenaren en politici stroomt, zodat zij wel-overwogen beslissingen kunnen nemen.' Dat zei een doorgewinterde lobbyist met ervaring in Brussel en Den Haag eens tegen me toen ik onderzoek deed voor het boek *Lobbyland*, dat ik schreef samen met Eline Huisman. Het klinkt als een overenthousiaste zelffelicitering, maar in de kern had hij geen ongelijk. Zonder lobby zou politiek in een vacuüm belanden en daarmee steriel worden, navigerend op adviezen en rapporten van (plan)bureaus, rijksinstellingen, commissarissen, adviesraden en ambtenarij, die worden geacht politiek neutraal te opereren en met politici dezelfde bubbel delen. Politiek zou dan alleen nog een kwestie zijn van talent, kunde en inzicht. Dat klinkt aantrekkelijk, maar zou uitmonden in een saaie en zelfs ondemocratische toestand. Lobby is onontbeerlijk als schakel tussen politiek en samenleving.

Wel zit er een addertje onder het gras. Lobby is informatieverstrekking, daarin heeft die ervaren lobbyist gelijk. Maar een lobbyist is niet onbaatzuchtig. De informatie die hij verstrekt, heeft een doel: beïnvloeding van beleid. Dat betekent niet dat bij lobby mag worden gelogen. Wel dat het altijd om gekleurde informatie gaat. Die kleuren moet een politicus kunnen herkennen. Lobby volgt altijd hetzelfde patroon: informatie die de boodschap versterkt wordt benadrukt, feiten die de boodschap ontkrachten worden weggelaten. Lobby draait dus op het principe van de halve waarheid. Daarin lijkt het overigens als twee druppels water op de politiek, die in de kern ook altijd op een eenzijdige weergave van de werkelijkheid berust.

Dat wil niet zeggen dat de halve waarheden van de lobbyist naadloos aansluiten op die van de politicus. Een fatsoenlijk politicus is geen doorgeefluik. Die maakt afwegingen, op basis van al die halve

Een senator heeft meer van de samenleving gezien dan de muren van het Binnenhof

waarheden die hij krijgt aangereikt, maakt hij zijn eigen halve waarheid. Hij wordt geacht daarbij actief op zoek te gaan naar tegenargumenten, al was het maar om het eigen gelijk te onderbouwen.

Die halve waarheden komen in heel verschillende gedaanten. Ze komen door de ramen, via de megafoon van Extinction Rebellion op de A12 of Els Rechts vanaf het Malieveld. Ze komen keurig door de voordeur, in de vorm van wetenschappelijke rapporten, door industrieën of belangenorganisaties besteld met vooraf ingestoken conclusies. Ze komen klassiek op glimmende lederen schoenen, met position papers in een lederen mapje onder de arm voor een half uurtje koffie. Ze komen uit de voorwas, aangedragen door de ambtenarij, die kan doen alsof het allemaal zelf is bedacht terwijl het in feite werd ingefluisterd door belangenbehartigers. Ze komen van de tennisclub, de sociëteit, het schoolbestuur, de jury, de raad van toezicht of al die andere plekken waar een politicus zijn contacten tegenkomt. Ze komen even tussendoor, via een whatsapp-bericht tijdens een debat: ‘Had je wel gedacht aan...? Zal ik anders dat rapport nog even sturen?’

Schrikogen

De politiek kijkt de laatste jaren met schrikogen naar al dat gelobby. Niet omdat het gebeurt, want dat is altijd zo geweest – al in de achttiende eeuw hadden de Hollandse en Zeeuwse steden rond het Binnenhof hun logementen van waaruit gelobbyd werd. Wel omdat er steeds meer over bekend wordt en dat slecht is voor het imago.

Neem alleen al de laatste maanden van 2025. Bij de EU zorgde de landbouwlobby ervoor dat er strenge regels komen voor namen van vleesvervangers; voormalig minister Sander Dekker bleek naar de gokbranche te hebben geluisterd bij de legalisering

van illegaal gokken; pesticidenfabrikant Monsanto bekostigde wetenschappelijk onderzoek dat de kankerverwekkende gevolgen van onkruidbestrijder glyfosaat minimaliseerde; door de lobby van de vuurwerkbranche nam het aantal slachtoffers van vuurwerk bij Nieuwjaar opnieuw toe. En dat is nog maar het topje van de ijsberg.

Hoe doorstaat de Eerste Kamer die lobbystormen? Het mantra is dat in de Eerste Kamer wetten worden getoetst op rechtmatigheid, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid. Dat gebeurt door volksvertegenwoordigers die – anders dan de Tweede Kamer – juist vanwege belangenverstrengeling naar voren zijn geschoven. Het Eerste Kamerlidmaatschap is een bijbaan voor een dag in de week, de senator heeft zijn hoofdbezigheden elders. Om wetten te kunnen toetsen, is juridische kennis belangrijk, maar ook ervaring in onderwijs, vakbond, bouwnijverheid of landbouw komt van pas. Een senator heeft bijna altijd meer van de samenleving gezien dan de muren op en rond het Binnenhof. De daar opgedane kennis en inzichten wordt hij geacht in de senaat in te brengen.

Door de politieke ontwikkelingen van de laatste decennia is de rol van de Eerste Kamer verschoven. Nog steeds wordt wetgeving getoetst, maar die toetsing kreeg een sterk politieke lading. Het gebeurt de laatste jaren zelden dat een regeringscoalitie ook in de Eerste Kamer een meerderheid heeft. Dus moet er werk worden verzet om een meerderheid te bereiken, wat de Eerste Kamer aantrekkelijk maakt voor doelgerichte lobby, die zowel uit eigen gelederen als van buitenaf kan komen.

In 2014 werden de Tweede en de Eerste Kamer stevig op de vingers getikt door Greco, de integriteits-waakhond van de Raad van Europa. Als reactie daarop kwam de Eerste Kamer met een Gedragscode integriteit. Daaraan zitten nogal wat losse eindjes. Zo wordt afgesproken dat een lid dat inbreng in een debat heeft, zijn belangen moet melden. Een senator wordt geacht zijn hoofdbezigheden, die overigens als ‘nevenfuncties’ worden aangeduid, te melden op de site van de Eerste Kamer. De juistheid en volledigheid daarvan worden niet gecontroleerd, dus zijn de belangen niet altijd helder. Sommige senatoren

noteren hun complete cv, anderen beperken zich tot het hoogstnoodzakelijke. Een lid wordt geacht relevante belangen zoals aandelen en bezittingen en een terugkeergarantie openbaar te maken, maar mag zelf beoordelen wat relevant is. Bij overtredingen van de integriteitsregels volgt geen berisping of schorsing. Wie twijfelt over zijn gedrag, kan bij een externe vertrouwenspersoon terecht. Dat is allemaal nogal halfslachtig.

Je zou bij de regulering van lobby een basisprincipe moeten hanteren: de lobbyist mag doen wat binnen zijn mogelijkheden ligt, op voorwaarde dat zijn halve waarheden geen hele leugens worden en dat hij binnen de grenzen van de wet blijft. Regulering moet gebeuren aan de kant van de ontvanger. Die moet leren lobby te herkennen als wat het is: een gekleurde uitsnede uit de werkelijkheid, gemaakt vanuit eigenbelang. Herkenning die gemakkelijker gaat bij informatie die in zijn straatje te pas komt – de BBB zal een rapport van Wakker Dier met meer wantrouwen ontvangen dan de Partij voor de Dieren.

In de Gedragscode staat dat Eerste Kamerleden de schijn van belangenverstrengeling moeten voorkomen. Daarmee worden senatoren, die immers juist vanwege hun wortels in de samenleving zijn aangezocht, met een onmogelijke opgave opgezadeld. Andere vaak voorgestelde maatregelen, zoals een lobbyregister of openbare agenda, zouden vooral schijntransparantie opleveren. Senatoren zijn deeltijdpolitici, die in hun ‘nevenfuncties’ voortdurend onderhevig zijn aan lobby.

Een jaarlijkse training om lobbyblindheid te bestrijden, is aan te bevelen

Veel beter is het de jaarlijkse trainingsbijeenkomst over integriteit te veranderen. Dat zou een training moeten worden om lobbyblindheid te bestrijden: hoe herken ik lobby, ook als die afkomstig is uit bevriende sectoren of van collega’s? En vooral: wanneer moet ik actief op zoek naar tegengeluiden? Omdat er ook belangen zijn die niet de middelen of connecties hebben om op eigen kracht de Eerste Kamer te bereiken, en toch gehoord moeten worden.

Foto © Ariejan Korteweg

Ariejan Korteweg was lid van de hoofdredactie van de Volkskrant, werkte als correspondent in Frankrijk en werd daarna parlementair verslaggever. Hij raakte er gefascineerd door de dwaalwegen van de macht. Zo werd lobby zijn onderwerp. Samen met Eline Huisman schreef hij *Lobbyland* (herziene versie in 2022, De Geus), gevolgd door *Het Haagse moeras* (2023, Athenaeum), over de kramp waarin volgens hem de politiek verkeert en wat daaraan te doen.

Personalia 2025

Onthulling van het portret van Jan Anthonie Bruijn

In 2025 verlieten zes senatoren de Eerste Kamer en werden evenzoveel nieuwe leden geïnstalleerd.

Op 14 januari nam **Edith Schippers (VVD)** afscheid van de Eerste Kamer. Zij was sinds 13 juni 2023 lid van de Eerste Kamer en voorzitter van de VVD-fractie. Schippers voerde het woord over justitie en tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen. De nieuwe fractievoorzitter van de VVD is **Tanja Klip-Martin**. Op 14 januari werd **Marjolein van der Linden (VVD)** als opvolger van Schippers geïnstalleerd. Zij is Chief Operations Officer van RTL Nederland. Vander Linden hield haar maidenspeech op 7 juli bij de Wet tegenbewijsregeling box 3.

Paulien Geerdink (VVD) stopte 1 juli als lid van de Eerste Kamer. Geerdink was sinds 11 juni 2019 lid van de Eerste Kamer en voerde het woord over financiën, in het bijzonder belastingen en toeslagen. Op dezelfde dag werd **Karin Straus (VVD)** als haar opvolger geïnstalleerd. Zij was van 2010 tot en met 2017 Tweede Kamerlid voor de VVD. In die hoedanigheid voerde ze het woord over onderwijs. Ze is voorzitter van de Algemene Vereniging Schoolleiders.

Eerste Kamervoorzitter **Jan Anthonie Bruijn (VVD)** stopte op 5 september als lid van de Eerste Kamer om minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport te worden in het demissionaire kabinet-Schoof. Bruijn was sinds 2012 senator en Kamervoorzitter sinds 2 juli 2019. Ook **Eugène Heijnen (BBB)** trad per 5 september toe tot het demissionaire kabinet als staatssecretaris van Financiën. Hij was sinds 13 juni 2023 lid van de Eerste Kamer en woordvoerder financiën, in het bijzonder belastingen en toeslagen.

Op 23 september zijn hun opvolgers geïnstalleerd. **Shirin Musa (VVD)** is oprichter en directeur van de Nederlandse vrouwenrechtenorganisatie Femmes for Freedom. **Pim Walenkamp (Fractie-Walenkamp)** is leraar Nederlands. Hij was voor de BBB al eerder lid van de Eerste Kamer, van 13 juni 2023 tot 1 februari 2024. Hij is op 23 september verdergegaan als de Fractie-Walenkamp.

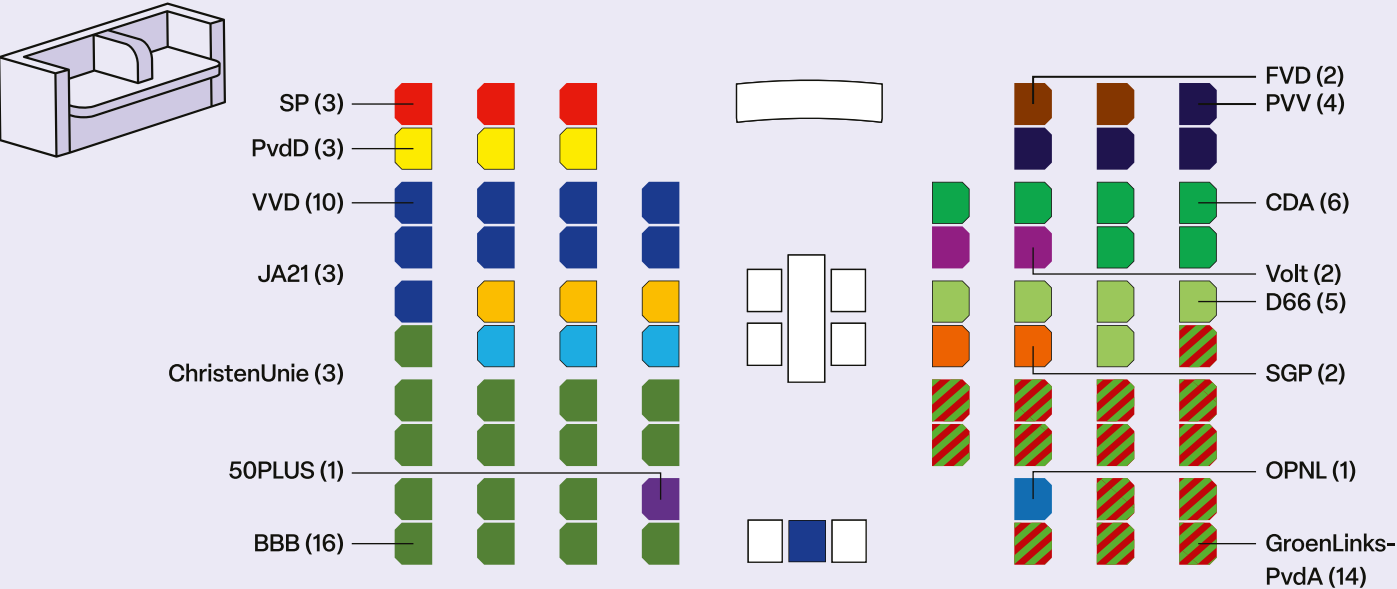
Na de Tweede Kamerverkiezingen maakten twee senatoren de overstap van de Eerste naar de Tweede Kamer. **Annabel Nanninga (JA21)** was sinds 11 juni 2019 lid van de Eerste Kamer, eerst namens FVD, en sinds 13 juni 2023 voorzitter van de JA21-fractie. **Fatimazhra Belhirsch (D66)** was sinds 13 juni 2023 lid van de Eerste Kamer. Zij zijn beiden op 12 november geïnstalleerd als Tweede Kamerlid.

Op 18 november zijn hun opvolgers geïnstalleerd. **Toine Beukering (Fractie-Beukering)** is directeur van Beukering Defense Solutions. Hij was namens onder andere FVD al eerder lid van de Eerste Kamer, van 11 juni 2019 tot 23 juni 2023, en stond in 2023 op de kieslijst van JA21. Hij is op 18 november verdergegaan als de Fractie-Beukering. **Antoon Kanis (D66)** is locatieontwikkelaar bij Eneco en freelance adviseur over stakeholdermanagement en strategische communicatie.

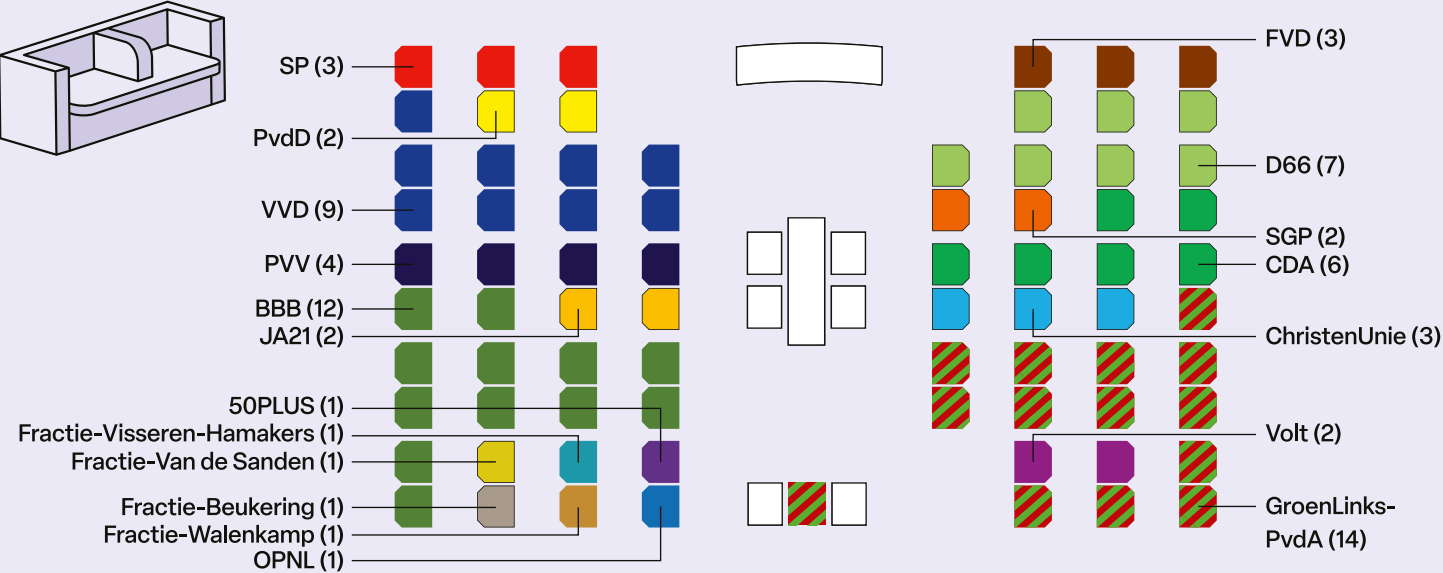
Zetelverdeling

In 2025 veranderde er veel aan de zetelverdeling in de Eerste Kamer. De senaat ging van 15 naar 19 fracties. Senator Kemperman splitste zich af van de BBB-fractie en stapte later over naar de FVD-fractie. Senatoren Croll en Griffioen stapten over van de BBB-fractie naar D66. Senator Van de Sanden splitste zich af van de VVD-fractie en senator Visseren-Hamakers van de PvdD-fractie. Nieuwe Kamerleden Walenkamp (eerst BBB) en Beukering (eerst JA21) begonnen ieder voor zichzelf.

1 januari 2025

31 december 2025

Waarnemingsmissies

Bij verkiezingen zijn vaak verkiezingswaarnemers aanwezig die kijken of verkiezingen open en transparant verlopen. Veel van deze waarnemingsmissies worden georganiseerd door de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa (PACE). Ook parlementariërs kunnen deelnemen aan waarnemingsmissies. Verschillende Eerste Kamerleden hebben in 2025 deelgenomen aan missies in Albanië en Kirgizië.

Albanië

Op 11 mei waren er parlementsverkiezingen in Albanië. Namens de Parlementaire Assemblee van de OVSE was senator Farah Karimi (GroenLinks-PvdA) benoemd tot speciaal coördinator en leider van de korte termijn-waarnemersmissie. Senator Rian Vogels (VVD) nam als lid van de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa deel. Van de totaal 365 waarnemers uit 47 landen waren er ruim honderd parlementariërs. De verkiezingen vonden plaats in een sterk gepolariseerde omgeving en werden gezien als cruciaal voor de koers richting het lidmaatschap van de Europese Unie van Albanië.

Volgens de internationale waarnemers waren de verkiezingen competitief en hadden de kiezers in theorie ruime keuze uit politieke alternatieven. De strijd ging in de praktijk vooral tussen de twee grootste politieke partijen: die van de socialistische premier Edi Rama en de partij van Sali Berisha, leider van de centrumrechtse coalitie. Tijdens de campagne profiteerde de regerende partij aanzienlijk van het gebruik van staatsmiddelen en gemakkelijke toegang

Senator Karimi in een stembureau in Albanië

tot de media. De onafhankelijkheid van de media werd ondermijnd door ondoorzichtige financiering en geconcentreerd eigendom, waardoor de twee grootste politieke partijen de berichtgeving domineerden.

Kirgizië

De inwoners van Kirgizië gingen op 30 november naar de stembus. Meer dan zeventig waarnemers uit 28 landen van de Parlementaire Assemblee van de OVSE waren aanwezig om de parlementsverkiezingen waar te nemen. Onder hen Eerste Kamerleden Farah Karimi (GroenLinks-PvdA) en Robert van Gasteren (BBB). Slechts één politieke partij had kandidaten voorgedragen. De overige kandidaten waren onafhankelijk en voerden ieder hun eigen campagne.

De internationale waarnemers spraken in hun verklaring van efficiënte verkiezingen, maar de beperkte campagneomgeving belemmerde volgens hen de betrokkenheid van kandidaten en kiezers. Hoewel de grondwet de fundamentele vrijheden beschermt, worden deze in de praktijk steeds verder ingeperkt. Recente wijzigingen in het juridische kader hebben de rol van politieke partijen in de verkiezingen verzwakt. Ondanks dat de verkiezingsadministratie het vertrouwen van het publiek genoot om de verkiezingen voor te bereiden, waren deze op enkele belangrijke punten onvoldoende, aldus de verklaring van de waarnemers.

Waarnemers kijken of verkiezingen open en transparant zijn

‘Taal houdt ons bij elkaar’

De Taalunie is een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse, Vlaamse en Surinaamse parlementen om de belangen van de Nederlandse taal te behartigen. Volgens senatoren Rik Janssen (SP) en Theo Bovens (CDA) vergeten we weleens hoe belangrijk het Nederlands is voor het meedoen in de samenleving.

Theo Bovens: ‘Dit is niet de meest intensieve assemblee om eerlijk te zijn, we vergaderen twee à drie keer per jaar, afwisselend in Nederland en België. Maar het belang moet ook weer niet worden onderschat. Taal is politiek: spreek je de taal van de straat of van de elite? Asiel, inburgering of kansengelijkheid in het onderwijs: ze zijn allemaal verbonden met taal.’

Rik Janssen: ‘Onze taal zul je actief moeten beschermen. Daarom is het goed dat we als volksvertegenwoordigers bij de Taalunie zijn betrokken. Je hoort scholieren nu al zeggen: “Ik typ maar wat raak want ik heb de spellingscontrole toch aanstaan”. Jonge kinderen hebben moeite met het voeren van een normaal gesprek in het Nederlands, lidwoorden gebruiken ze niet meer.’

Theo Bovens: ‘Ik ben beschermheer van de oudste dialectvereniging van Nederland, Veldeke-Limburg, die in 2026 100 jaar bestaat. Deze taalgroep wil dezelfde status als het Fries. Dat is ook taalpolitiek, hoe je met dialecten omgaat. De Taalunie is er allereerst voor de standaardtaal. Provincies en gemeenten stoppen tonnen per jaar in behoud van de streektaal en de bijbehorende cultuur. Hoe zit het met de verhouding tussen die twee, is een vraag die ik heb gesteld tijdens ons laatste overleg met ministers.’

Rik Janssen: ‘Uit het onderzoek *Staat van het Nederlands* dat de Taalunie in 2025 publiceerde, bleek dat de meeste Nederlanders de taal van huis uit meekrijgen en het in sociale contacten gebruiken.

Maar liefst 90% van de communicatie op de werkvloer is in het Nederlands. Nieuwkomers kunnen zich de taal daarom zo snel mogelijk eigen maken, ook om zo snel mogelijk toegang te krijgen tot onze samenleving.’

Theo Bovens: ‘In juni waren we als Eerste Kamer gastheer van de Taalunie. Het ging over de internationale positie van het Nederlands. Demissionair minister Bruins van OCW sprak onder andere over de versterking van de opleiding voor Nederlandse taaldocenten en we bespraken het toekomstige beleid. Als Kamerleden hebben wij een controlerende functie, en stellen vragen over dat beleid.’

Rik Janssen: ‘Deze assemblee heeft een duidelijk beschermende functie. Als gedeputeerde voor Zuid-Holland ondervond ik dat bij bezuinigingen al snel wordt gekeken naar taal en cultuur. Waarom theaterkaartjes subsidiëren als de elite die zelf wel kan betalen? Als ik dan uitlegde dat het meeste geld naar educatie ging, verzachtte dat weer wat. Taal is wat ons bij elkaar houdt. Aan de Vlaamse kant zijn ze zich meer bewust van de taal en maken ze zich er hard voor, ook omdat zij die strijd dagelijks voelen. Wij moeten geregeld ministers aan hun oor trekken om ze eraan te herinneren dat taal rijkdom is. Bij taal hoort onderhoud, vernieuwing en wat mij betreft dus ook budget.’

Theo Bovens: ‘Ik ben het met Rik eens dat we zuinig moeten zijn op onze taal. Wat dat betreft werken de internationale machtsverhoudingen tegen ons: sinds het aantreden van de huidige Amerikaanse president moeten minderheden op hun hoede zijn. Nederland is nummer 40 van de wereld, internationaal spreken circa 30 miljoen mensen onze taal, tot in Suriname en Zuid-Afrika. Bevorderen van identiteit, taal en cultuur maakt weerbaarder. Dan zit je meteen op het dossier van de geopolitiek: bij het verhogen van de weerbaarheid hoort het verhogen van het defensiebudget, maar ook dat van de taal en cultuur. Want waarom zou je oorlog voeren als je geen cultuur te beschermen hebt?’

Senatoren Rik Janssen (SP) en Theo Bovens (CDA)

Herdacht in 2025

Frits Korthals Altes signeert zijn biografie voor Hans Wiegel, juni 2017

De Eerste Kamer heeft de goede gewoonte om oud-leden na hun overlijden te herdenken in de plenaire vergadering. Ook oud-premiers, ministers van staat en buitenlandse staatshoofden worden herdacht. In die gevallen spreekt vaak ook de premier.

3 december 2024 overleed **Minnie Luimstra-Albeda (CDA)**. Zij was ruim zes jaar lid van de Eerste Kamer, van 17 november 1992 tot 8 juni 1999, en hield zich bezig met cultuur en Europese samenwerking. De Eerste Kamer herdacht haar op 14 januari. Uit haar politieke en maatschappelijke carrière bleek een grote sociale betrokkenheid.

30 december 2024 overleed **Jan van Heukelum (VVD)**. Hij was twaalf jaar lid van de Eerste Kamer, van 13 juni 1995 tot 12 juni 2007, en hield zich vooral bezig met binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties, landbouw en natuur. De Eerste Kamer herdacht hem op 21 januari. Van Heukelum was een relativerende liberaal met een grote betrokkenheid bij Noord-Nederland.

2 januari 2025 overleed **Pieter Hofstra (VVD)**. Hij was vier jaar lid van de Eerste Kamer, van 12 juni 2007 tot 7 juni 2011, en hield zich vooral bezig met verkeer en waterstaat. De Eerste Kamer herdacht hem op 28 januari. Hofstra was een man van daadkracht en een joviale, goedlachse liberaal.

19 januari overleed **Jan Mijnsbergen (PvdA)**. Hij was ruim twee jaar lid van de Eerste Kamer, van 10 juni 1981 tot 13 september 1983 en van 6 maart 1990 tot 11 juni 1991, en hield zich bezig met verkeer en waterstaat en ruimtelijke ordening. De Eerste Kamer herdacht hem op 25 maart. Mijnsbergen was een plichtsgetrouwe volksvertegenwoordiger met een grote inzet voor Zeeland.

19 februari overleed oud-Eerste Kamervoorzitter **Frits Korthals Altes (VVD)**. Hij was twee keer lid van de Eerste Kamer, van 10 juni 1981 tot 4 november 1982 en van 11 juni 1991 tot 2 oktober 2001. Van 1997 tot aan zijn vertrek uit de senaat was hij Voorzitter van de Eerste Kamer. Kamervoorzitter Bruijn: 'Hij was de eerste liberaal op deze plek in bijna honderd jaar en zou niet de laatste zijn.' Ook premier Dick Schoof

ging in op de liberale overtuiging van Korthals Altes. Hij was volgens Schoof de eerste om op de rol van de samenleving te wijzen als hij werd aangesproken op de verharding van de maatschappij.

22 februari overleed minister van staat **Hans van den Broek (CDA)**. Kamervoorzitter Bruijn zei dat hij als minister van Buitenlandse Zaken nadrukkelijk koos voor stille diplomatie in plaats van 'megafoon-diplomatie'. Premier Schoof voegde daaraan toe dat Van den Broek daarin opereerde met vaste hand, rustige overtuiging, enorme kennis van zaken en een goed inzicht in internationale verhoudingen.

5 maart overleed **Friso Meeter (PvdA)**. Hij was ruim twee jaar lid van de Eerste Kamer, van 11 maart 1997 tot 8 juni 1999, en hield zich vooral bezig met justitie. De Eerste Kamer herdacht hem op 8 april. Meeter was een kundig jurist, betrokken sociaaldemocraat en ras-Rotterdammer.

16 maart overleed **Dik Wolfson (PvdA)**. Hij was vier jaar lid van de Eerste Kamer, van 8 juni 1999 tot 10 juni 2003, en hield zich vooral bezig met financieel en sociaal beleid. De Eerste Kamer herdacht hem op 22 april. Wolfson stond bekend om zijn ontspannen en tegelijk beschouwende bijdragen, waarbij hij enige humor niet schuwde.

21 april overleed **paus Franciscus**. De Eerste Kamer herdacht hem op 13 mei. Naast religieus leider van de rooms-katholieke kerk en bisschop van Rome, was paus Franciscus staatshoofd van Vaticaanstad. 'In tegenstelling tot andere wereldleiders had hij geen wapens of sancties tot zijn beschikking. Maar hij had wel de macht van de zachte hand,' zei Kamervoorzitter Bruijn bij de plenaire herdenking.

16 mei overleed **Jan Terlouw (D66)**. Hij was vier jaar lid van de Eerste Kamer, van 8 juni 1999 tot 10 juni 2003, en hield zich met veel terreinen bezig, van defensie

tot binnenlandse zaken. De Eerste Kamer herdacht hem op 27 mei. Terlouw's bijdrage aan de Nederlandse samenleving, de parlementaire democratie én de literatuur is van grote waarde geweest.

19 mei overleed **Hans Wiegel (VVD)**. Hij was bijna vijf jaar lid van de Eerste Kamer, van 13 juni 1995 tot 1 april 2000, en hield zich vooral bezig met binnenlandse zaken. Als enige van de VVD-fractie stemt hij tegen het voorstel voor een correctief referendum. Dat moment staat bekend als 'De nacht van Wiegel'. De Eerste Kamer herdacht hem op 3 juni. Wiegel beoefende politiek als vak dat het waard is beoefend te worden. Dat combineerde hij met een grote interesse in mensen.

28 mei overleed **Marijke Linthorst (PvdA)**. Zij was zestien jaar lid van de Eerste Kamer, van 13 juni 1995 tot 8 juni 1999 en van 10 juni 2003 tot 9 juni 2015, en hield zich bezig met ruimtelijke ordening en onderwijs. De Eerste Kamer herdacht haar op 8 juli. Linthorst was een zelfstandig denker, die niet bang was om tegen de stroom in te gaan.

25 juni overleed **Wim van Eekelen (VVD)**. Hij was acht jaar lid van de Eerste Kamer, van 13 juni 1995 tot 10 juni 2003, en hield zich bezig met buitenlandse zaken en Europese samenwerking, waaronder de Conventie over de Toekomst van Europa. De Eerste Kamer herdacht hem op 28 oktober. Van Eekelen is altijd zichzelf gebleven en trok zijn eigen lijn.

Marijke Linthorst in 2013

29 juni overleed **An van der Wiel-Bosch (D66)**. Zij was drie maanden lid van de Eerste Kamer: van 7 maart tot 13 juni 1995. De Eerste Kamer herdacht haar op 23 september. Van der Wiel-Bosch werd gewaardeerd om haar kennis van zaken, haar grote inzet en als iemand op wie haar partij altijd een beroep kon doen.

13 juli overleed **Koos Schouwenaar (VVD)**. Hij was acht jaar lid van de Eerste Kamer, van 7 juni 2011 tot 11 juni 2019, en hield zich bezig met volkshuisvesting en justitie en veiligheid. De Eerste Kamer herdacht hem op 30 september. Schouwenaar stond bekend als een warm en humorvol man, benaderbaar en betrokken.

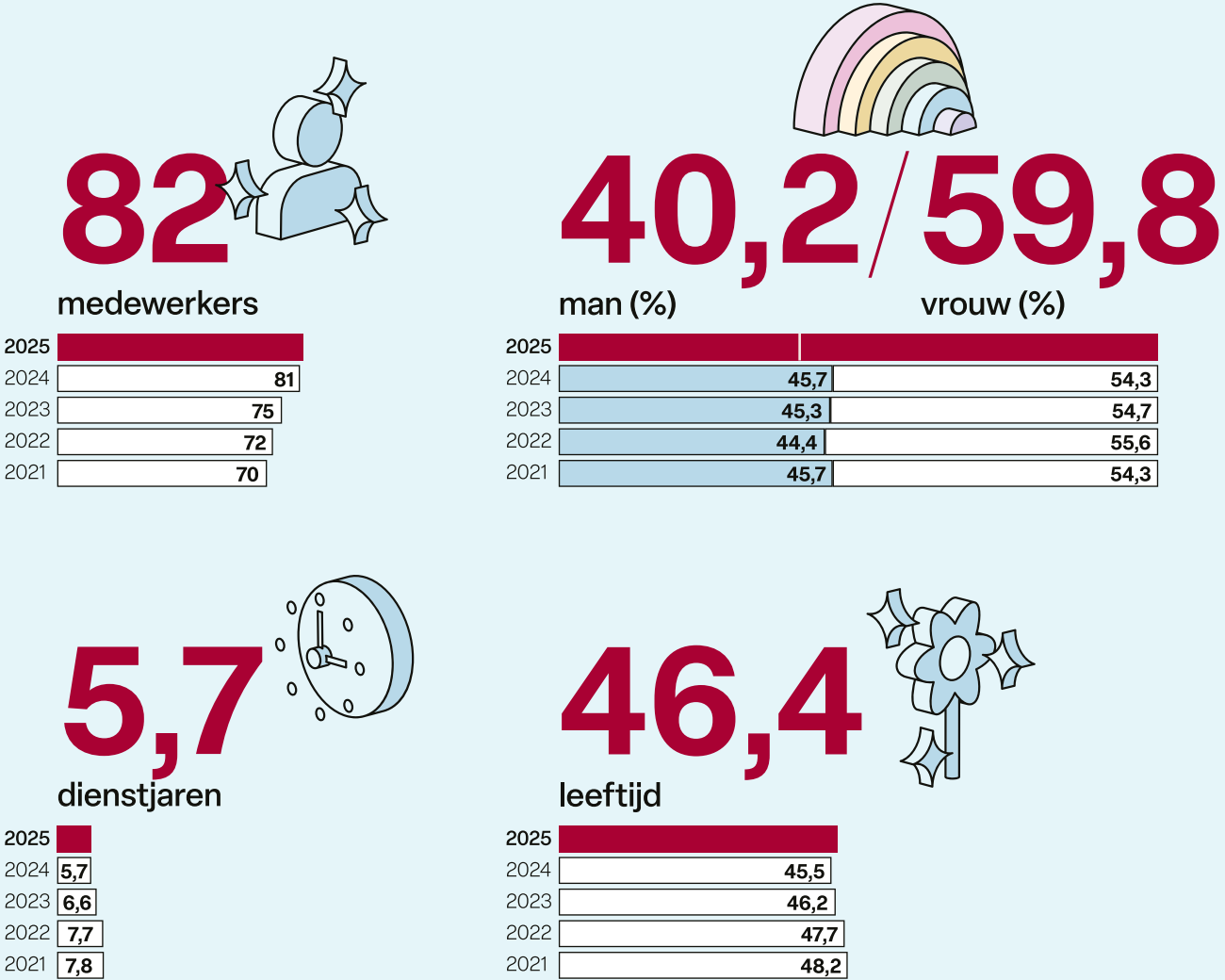
24 juli overleed **Henk Heijne Makkreel (VVD)**. Hij was 22 jaar lid van de Eerste Kamer, van 29 maart 1977 tot 8 juni 1999, en hield zich bezig met verkeer en waterstaat, onderwijs, justitie en Antilliaanse zaken. De Eerste Kamer herdacht hem op 4 november. Heijne Makkreel was een deskundig parlementariër en jurist.

29 juli overleed **Geert Reuten (SP)**. Hij was negen jaar lid van de Eerste Kamer, van 12 juni 2007 tot 9 juni 2015 en van 26 juni 2018 tot 11 juni 2019, en hield zich bezig met financiën en economische zaken. De Eerste Kamer herdacht hem op 11 november. Reuten was een serieus en principieel wetenschapper en parlementariër.

31 juli overleed **Ruud Oudenhoven (KVP/CDA)**. Hij was ruim vier jaar lid van de Eerste Kamer, van 20 september 1977 tot 16 januari 1982, en hield zich bezig met onderwijs. De Eerste Kamer herdacht hem op 18 november. Oudenhoven was een toegankelijke bestuurder en betrokken politicus.

13 augustus overleed **Kars Veling (GPV/ChristenUnie)**. Hij was bijna elf jaar lid van de Eerste Kamer, van 11 juni 1991 tot 15 mei 2002, en hield zich vooral bezig met onderwijs en Europese samenwerking. De Eerste Kamer herdacht hem op 9 september. Veling stond bekend als een vriendelijke en aimabele man. Als politicus was hij positief, principieel en waar nodig pragmatisch.

Personeelsofbouw

De organisatie van de Eerste Kamer

Om het werk van de Eerste Kamer in goede banen te leiden, kent de Kamer twee soorten organisaties: een politieke en een ambtelijke. De politieke organisatie bestaat uit de plenaire vergadering, de commissies, het College van Voorzitter en Ondervoorzitters, het College van fractievoorzitters en de fracties. De ambtelijke

organisatie (de griffie) ondersteunt het werk van de Eerste Kamer en haar commissies. Aan het hoofd van de griffie staat de Griffier die leidinggeeft aan de inhoudelijke, organisatorische en facilitaire ondersteuning van alle leden. In 2025 bestond de griffie uit 82 medewerkers.

Financiën

Jaarlijks publiceert de Eerste Kamer een raming die aangeeft hoeveel geld nodig is voor het goed functioneren van de senaat. Het College van Voorzitter en Ondervoorzitters is verantwoordelijk voor de opstelling ervan en erna wordt de raming besproken door de commissie voor Binnenlandse Zaken. De raming wordt door de Kamer openbaar vastgesteld en opgenomen in de begroting van de Staten-Generaal.

Trend

In 2025 gaf de Kamer 28,6 miljoen euro uit. Naast Prinsjesdag werd er een tweede Verenigde Vergadering georganiseerd ter viering van 80 jaar vrijheid. Extra investeringen werden gedaan voor onder andere beveiliging en de ontwikkeling van het nieuwe parlementaire informatiesysteem. De vergoedingen voor Kamerleden viel hoger uit dan in 2024, onder andere door meer reis- en verblijfskosten. Daarnaast is het budget voor fractie-ondersteuning verhoogd. Andere kosten zijn gelijk gebleven.

Fractiebudgetten

In 2024 werd het budget voor fractieondersteuning in de Eerste Kamer verhoogd om de kwaliteit van het parlementaire werk te versterken en fracties in staat te stellen zich inhoudelijk beter voor te bereiden in een tijd waarin wetgeving steeds complexer wordt.

De Bijzondere Verenigde Vergadering op 20 november

Wat verdient een senator?

Het Kamerlidmaatschap is een deeltijdfunctie, daarom ontvangen de leden geen salaris maar een vergoeding. In 2025 gold een vergoeding van € 2.868 bruto per maand. Dat is inclusief vakantiegeld en eindejaarsuitkering. Naast deze vergoeding kunnen leden worden gecompenseerd voor reis- en verblijfskosten in binnen- en buitenland. Voor senatoren met extra taken, zoals de Voorzitter van de Eerste Kamer, gelden iets aangepaste vergoedingen.

Bijzondere Verenigde Vergadering

De jaarlijkse Verenigde Vergadering is traditiegetrouw op de derde dinsdag van september, tijdens Prinsjesdag. In 2025 kwam daar een eenmalig een Bijzondere Verenigde Vergadering bij: op 20 november kwamen de Eerste en Tweede Kamer bijeen in de Grote Kerk in Den Haag in het kader van 80 jaar vrijheid.

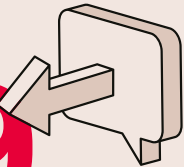
Nieuw informatiesysteem

Het huidige contentmanagementsysteem (CMS) wordt vervangen door een nieuw, toekomstbestendig parlementair informatiesysteem. Sinds 2023 werkt de Kamer aan dit project, dat gevolgen zal hebben voor de systemen waarmee de wetsdossiers worden beheerd, voor het parlementaire vergadersysteem en voor de websites eerstekamer.nl, statengeneraal.nl en europapoort.nl. Het project zal naar verwachting in 2027 zijn afgerond.

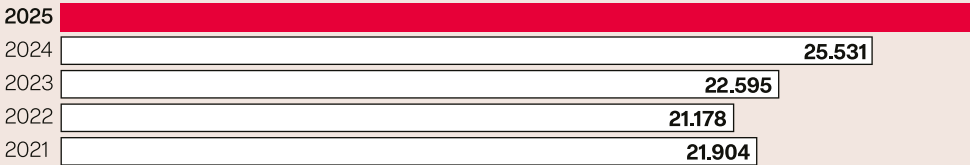
Uitgaven

bedragen x € 1.000

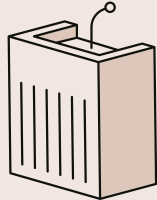
28.599

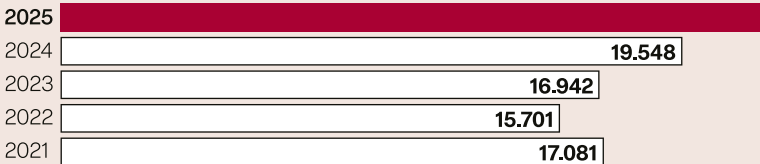
uitgaven totaal

21.998

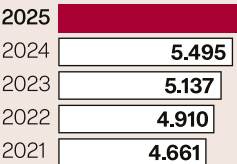
organisatie
Eerste Kamer

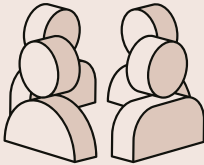
5.761

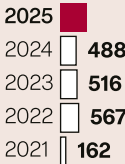
vergoedingen
Eerste Kamerleden

840

Verenigde Vergadering

De Eerste Kamer bezoeken

Ingang Eerste Kamer aan de Kazernestraat in Den Haag

De Eerste Kamer komt wekelijks op dinsdag bijeen. Dan vinden de plenaire vergadering en commissie-vergaderingen plaats. In de week ervoor wordt bekend hoe de agenda voor die dag eruit zal zien. Een enkele keer vergadert de Eerste Kamer ook op maandag.

Alle vergaderingen zijn openbaar, op een enkele uitzondering na wanneer (een deel van) een vergadering vertrouwelijk is. Geïnteresseerden kunnen de vergaderingen volgen in het gebouw van de Eerste Kamer of via de livestreams op de website: www.eerstekamer.nl. Buiten de dinsdagen geeft ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat, rondleidingen door de Eerste Kamer.

Bezoekadres

Kazernestraat 52
2514 CV Den Haag

Contact

Het algemene telefoonnummer van de Eerste Kamer der Staten-Generaal is (070) 312 9200.

U kunt ook contact opnemen door een bericht te sturen aan postbus@eerstekamer.nl.

Correspondentieadres

Eerste Kamer
Postbus 20017
2500 EA Den Haag

Vragen voor een Kamerlid, een fractie of een commissie kunt u ook rechtstreeks stellen. Alle contactinformatie staat op www.eerstekamer.nl.

Prinsjesdag bijwonen

De gezamenlijke vergadering van de Eerste en Tweede Kamer, zoals op Prinsjesdag, heet Verenigde Vergadering. De Voorzitter van de Eerste Kamer leidt deze vergadering. Elk jaar mag een aantal mensen in de Koninklijke Schouwburg aanwezig zijn als de koning de troonrede uitspreekt. Als u de Verenigde Vergadering op Prinsjesdag wilt bijwonen, moet u een schriftelijk verzoek indienen. Daarvoor stuurt u een mail aan de Griffier van de Eerste Kamer via protocol@eerstekamer.nl.

Houd rekening met een wachtlijst van enkele jaren. Als u op de wachtlijst staat, dan moet u uw aanmelding jaarlijks opnieuw bevestigen.

Begrippenlijst parlementaire assemblees

Beneluxparlement (Benelux Interparlementaire Assemblee)

Het Beneluxparlement adviseert de regeringen van België, Nederland en Luxemburg over onder meer buitenlands beleid, defensie-, politie- en justitie-samenwerking, mobiliteit, pensioenen en energie-transitie. Het werkt ook samen met parlementen van andere Europese regionale verbanden, zoals de *Nordic Council* en de *Baltic Assembly*. Het Beneluxparlement bestaat uit 49 leden, onder wie 21 uit Nederland.

IPC Taalunie (Interparlementaire Commissie van de Nederlandse Taalunie)

De Nederlandse Taalunie is een beleidsorganisatie waarin Nederland, Vlaanderen en Suriname samenwerken op het gebied van de Nederlandse taal. De Interparlementaire Commissie (IPC) van de Nederlandse Taalunie is het parlementaire controle- orgaan. Vanuit Nederland zitten elf leden in de IPC Taalunie.

IPU (Interparlementaire Unie)

De IPU is het overlegforum voor alle democratisch gekozen parlementen in de wereld om vrede en samenwerking tussen de volkeren te bevorderen en representatieve democratie te verankeren. In 2025 zijn 183 parlementen lid van de IPU. Alle 225 Eerste en Tweede Kamerleden zijn lid van de vereniging ‘De Nederlandse Groep der Interparlementaire Unie’. Nederland heeft geen vaste delegatie. Per keer bepaalt het bestuur van de vereniging welke vijf leden worden afgevaardigd.

NAVO PA (Parlementaire Assemblee van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie)

De NAVO is een bondgenootschap van 32 lidstaten en verschillende buitengewone leden die samenwerken om de veiligheid en vrijheid van de bondgenoten met behulp van politieke en militaire middelen te garanderen. De Parlementaire Assemblee van de NAVO is een overleg van bijna driehonderd parlementariërs uit de 32 lidstaten en parlementariërs van de buitengewone lidstaten. Zeven Nederlandse parlementariërs zijn lid en zeven zijn plaatsvervanger.

OVSE PA (Parlementaire Assemblee van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa)

De OVSE is een samenwerkingsverband van regeringen van 57 landen die veiligheid willen bevorderen op militair, economisch en humanitair gebied. De Parlementaire Assemblee van de OVSE bestaat uit 323 parlementariërs. De hoofdtaak van de OVSE PA is het bevorderen en houden van de dialoog tussen de parlementen uit deze landen over de OVSE-doelstellingen. Ook organiseert de OVSE PA verkiezingswaarnemingsmissies. De Nederlandse delegatie in de assemblee bestaat uit acht vaste en acht plaatsvervangende leden.

PACE (Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa)

In de Raad van Europa zijn 46 landen verenigd om binnen Europa mensenrechten te handhaven en democratie en rechtsstaat te bevorderen. De Parlementaire Assemblee is samengesteld uit 306 volksvertegenwoordigers uit de lidstaten en komt vier keer per jaar plenair bijeen in Straatsburg. Daarnaast zijn er activiteiten van de verschillende commissies en nemen leden van de PACE deel aan verkiezingswaarnemingsmissies. Vanuit Nederland zijn zeven Kamerleden lid en telt de delegatie zeven plaatsvervangende leden.

PA-UfM (Parlementaire Assemblee van de Unie voor de Mediterrane Regio)

De Parlementaire Assemblee van de Unie voor de Mediterrane Regio is een overleg van 280 parlementariërs uit de Europese Unie en de zeventien mediterrane partnerlanden van de Europese Unie in Zuid-Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Onder hen zijn drie vaste leden en drie plaatsvervangers vanuit Nederland. De PA-UfM is de parlementaire component van de Unie voor de Mediterrane Regio, die tot doel heeft de samenwerking tussen de Europese Unie en de zeventien partnerlanden in het Middellandse Zeegebied op allerlei terreinen te verbeteren.

